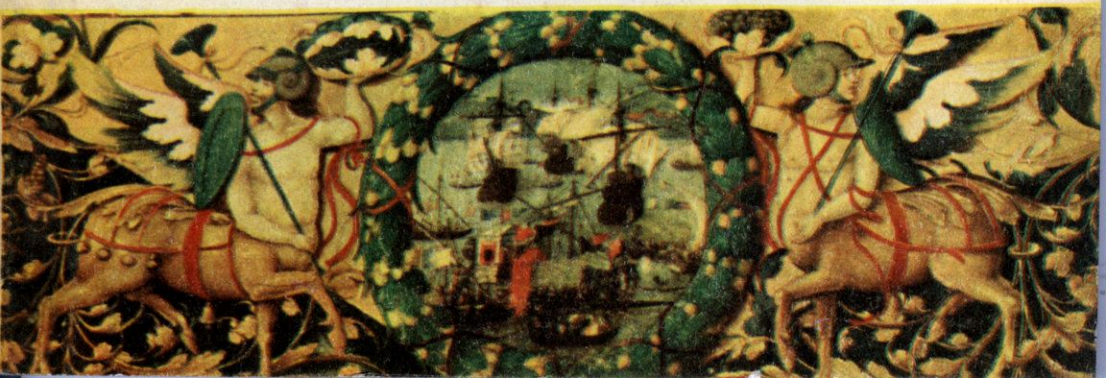

magazin istoric

ANUL XIV Nr. 2 (155) FEBRUARIE 1980

magazin istoric

Revistă de cultură

Istorică

Anul XIV

Nr. 2 (155)

februarie 1980

Redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

Redactor șef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacției
DUMITRU ALMAȘ

CONSTANTIN ANTIP
ADOLF ARMBRUSTER

VIRGIL CANDEA
NICOLAE COPOIU

LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU

DINU C. GIURESCU
ȘTEFAN PASCU

M. PETRESCU-DIMBOVIȚA
ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

SUMAR

Acum 90 ani... Clubul muncitorilor din București: <i>Voica Nicolae</i>	2
Cel mai vechi sigiliu cu legenda în limba română: <i>Ioan Chiper</i>	6
Rezistența autohtonilor: <i>Mihnea Gheorghiu</i>	9
Îndeletniciri agro-pastorale la geto-daci: <i>Gheorghe David</i>	13
Dave și stăpînii lor — Cetățeni: <i>Constantin Preda</i>	16
Nașterea Portugaliei și Arhiva Torre do Tombo: <i>Manuel Xavier Viegas, José Pereira Da Costa</i>	17
A.D. Xenopol — promotor al studierii istoriei românilor: <i>Victor Slăvescu, Ioana Ursu</i>	24
Francisc I: <i>Lévis Mirepoix, Michel François</i>	28
Februarie 1944. Bătălia pentru Nikopol: <i>D.D. Leliuşenko</i>	33
De la căderea lui Mussolini la armistițiu: <i>Eugen Preda</i>	36
În culisele conjurației: <i>Pietro Badoglio</i>	39
Ratatul pseudoprofet din Wilhelmstrasse nr. 70 A: <i>George G. Potra</i>	42
România în războiul antihitlerist: <i>Alexandru D. Dufu</i>	47
Parisul îl aprobă pe Take Ionescu: <i>Noti Constantinidi</i>	51
Jocurile de societate în evul mediu: <i>Jacques Levrion</i>	55
● Concursul Magazin istoric, ediția 1980. Măreața victorie a popoarelor împotriva fascismului... 60 ● Cărți sosite la redacție... 61 ● Poșta Magazin istoric ... 62	

COPERTELE NOASTRE

① ④ Manuel I cel Mare a inițiat, printre alte lucrări de artă, transcrierea pe coli de pergament de mari dimensiuni a principalelor documente plină în sec. XVI privitoare la istoria Portugaliei, la luptele ei pentru afirmarea independenței. Colecția, denumită Noua lectură, a fost realizată de cei mai buni specialiști ai epocii, iar copertele a 47 din cele 60 codexuri au devenit adevărate opere de artă ale renașterii portugheze. Primele diapozitive polimerice realizate de prof. José Pereira Da Costa după cîteva din copertele codexurilor din Noua lectură văd acum pentru prima oară în lume lumina tiparului modern pe copertele revistei noastre (Arhiva națională de la Torre do Tombo, p. 20)

② Inestimabile obiecte de orfăvrie geto-dacică, mărturie peste milenii ale ăscușinței meșteșugurilor ce s-au dezvoltat pe meleagurile noastre și ale înaltului nivel de cultură și civilizație al strămoșilor noștri: fibulă (agrafă) descoperită în locul denumit Coadă Malului (Ilfov) — podoabă aflată pe vîșmintele purtate de daci — și falăreă reprezentînd vestitul călăreț trac, găsită în localitatea Surcea, județul Covasna.

Imagini din volumul Daco-Romania apărut sub semnătura prof. dr. docent Dumitru Berclu în prestigioasa Editură Nagel (Dava de la Cetățeni, p. 16)

③ Orașul Iași, la jumătatea secolului XIX. Pictură de Ludovic Stawski; jos: detaliu din același tablou (A.D. Xenopol — promotor al studierii istoriei românilor, p. 24)

Macheta artistică a copertelor și planșelor: arhitect Ascanio Damian

①

④

②

③

Acum 90 ani...

CLUBUL MUNCITORILOR DIN BUCUREȘTI

VOICA NICOLAE

Bucureștii au intrat în istoria mișcării noastre muncitorești și socialiste încă la sfârșitul secolului XVIII. Atunci, după cum remarcă Nicolae Iorga, prin conflictele de muncă din anii 1796 și 1799, de la manufactura de postav din Poclovaliște¹, situată în apropierea Capitalei, s-a deschis „chestiunea muncitorească” în țara noastră.

Principalul nucleu industrial al țării, în care funcționau importante stabilimente industriale — Atelierele Centrale ale Căilor Ferate, Arsenalul Armatei, Regia Monopolurilor Statului, Uzinele „Lemaître” — și zeci de ateliere mari și mici, unde statisticile din ultimul deceniu al veacului trecut înregistrau prezența a peste 15 000 muncitori industriali și a circa 25 000 mici meseriași, Bucureștii au devenit, încă din acea perioadă, centrul vital al mișcării muncitorești și socialiste din România. Aici s-au plămădit și au acționat puternice organizații muncitorești, și, începând din 1893, aici s-a aflat sediul partidului politic al clasei muncitoare.

Primul episod de luptă muncitorească de la sfârșitul sec. XVIII, cele care au urmat, au determinat constituirea, la București, a celor dintii forme de organizare a muncitorimii: *Obșteea călților de șepcari* (1855)², *Casa de prevedere a lucrătorilor tipografici*, în 1858, denumită ulterior „Gutenberg”. Curând au apărut primele publicații muncitorești — *Tipograful român* (1865), *Analele tipografice* (1869), *Uvrietur* (1872). Toate acestea au amplificat procesul de organizare a muncitorimii, care în anul 1872 a fărâșit Asociația generală a lucrătorilor din România³, prima organizație proletară la scară națională bazată pe principiul luptei de clasă. Aceasta își avea centrul în Capitală, filiale la Iași, Galați, Ploiești, Turnu Severin, Giurgiu și un organ de presă propriu — *Lucrătorul român*.

Tot de numele orașului București se leagă începutul răspândirii ideilor socialiste, mai întâi în faza lor utopică. În coloanele *Curierului românesc*, într-o formă sintetică, Teodor Diamant⁴ a pus în circulație la noi ideile de bază ale fourierismului.

Treptele afirmării

Pătrunderea, în gândirea progresistă românească, a ideilor socialismului științific, receptarea, răspândirea și aplicarea lor creatoare, au dus la constituirea primelor cercuri socialiste, mai întâi la București și Iași (în anii 1870-1871), apoi și în alte orașe. Cercul din București a editat și prima publicație socialistă, apărută în mai 1877, sub titlul *Socialistul*. În februarie 1879, în Capitală s-a ținut una din cele două ședințe ale Consfătuirii socialiste (cealaltă se desfășurase la Ploiești), la care s-au dezbătut sarcinile privind înființarea organizatorică a mișcării, necesitatea unificării or-

^{1,2} Magazin istoric, nr. 12/1969; 5/1970; 10/1972; 2/1975.

Începând din a doua jumătate a sec. XIX, odată cu dezvoltarea marii industrii, proletariatul se impune drept cea mai înaintată forță social-politică a societății românești. În imagini (de sus în jos): 1, 2, în halele Fabricii textile „Drăghicescu-Cristescu” et comp. (București); 3) la Uzinele „G. Fernic” et comp. (Galați); 4) într-o secție a Fabricii metalurgice „F. Weigel” (București)

organizațiilor socialiste în cadrul unui partid.

Un moment important în grăbirea procesului unificării mișcării noastre muncitorești l-a reprezentat crearea, în 1887, la București (unde s-a editat și gazeta *Dezrobirea*, 1887-1888), Iași, Brăila, Bacău, Turnu Severin a cercurilor muncitorești, organizații cu caracter politic. Având la bază programul elaborat în 1886, *Ce vor socialiștii români?*, ele au acționat ca organizații locale ale partidului muncitorilor, încă neconstituit statutar, dar care se manifesta pe scena politică a țării prin acțiunea unitară pe care aceste organizații o desfășurau.

Succesele înregistrate în 1888 pe plan electoral-parlamentar, prin intrarea a doi deputați socialiști în Parlamentul României, solidaritatea cercurilor muncitorești cu țărănimea răsculată în acel an și susținerea de către acestea a grevelor ceferiștilor și tipografilor din București, au impus tot mai mult mișcarea muncitorească și socialistă ca o forță activă în arena social-politică a țării.

În aceste împrejurări, conducătorii socialiști și muncitorii au acționat pentru lărgirea cadrelor organizatorice ale mișcării, prin transformarea cercurilor în cluburi ale muncitorilor. Noțiunea de club (formulă de organizare utilizată de toate partidele politice ale vremii) presupunea o temeinică ancorare în realitățile politice ale timpului și reprezenta un pas înainte spre constituirea propriului partid.

Credincioși partidului lor

Acțiunea de organizare a Clubului muncitorilor din București a fost începută de către înșiși lucrătorii Capitalei, îndrumați de militanții socialiști I. Nădejde¹ (aflat atunci în Capitală pentru a participa, în calitate de deputat socialist, la sesiunea Parlamentului), C. Mille, Al. Ionescu, P. Mușoiu, Al. Georgescu, I. Catina

¹ Magazin istoric, nr. 12/1979.

și mulți alții. În noiembrie și decembrie 1889, prin intermediul gazetei *Revolta* („organ al muncitorilor de toate breslele”), apărut între 1 octombrie 1889 și 1 ianuarie 1890, și continuat apoi de *Steagul roșu*, până la 4 februarie 1890, muncitorii din București au lansat „liste de înscrierea celor ce voiau să întemeieze un Club al muncitorilor”, cu un organ de presă propriu.

Bazele clubului, care continua, pe un plan superior, activitatea Cercului muncitorilor, au fost puse cu prilejul mai multor întruniri muncitorești, desfășurate la 3, 10, 17 și 24 februarie 1890, în Sala „Oesterreicher”, din str. Academiei, nr. 24.

La 3 februarie 1890, în prezența unui mare număr de muncitori, au luat cuvântul cunoscuți fruntași ai mișcării noastre muncitorești și socialiști, care au relevat necesitatea și semnificația făuririi clubului. C. Mille, de pildă, a arătat „cât de folositor este pentru muncitori de a avea un club al lor, unde să se poată întruni, să se lumineze. Lumină! — spunea el — muncitorii vor cunoaște cărarea ce trebuie să apuce pentru a-și dobândi drepturile”. La rândul său, Ioan Nădejde „sfătuiește pe muncitori să se unească, să vie cât mai mulți să se înscrie la club... Uniți, muncitorii vor fi puternici, vor putea să se îngrijească cu izbindă de starea lor”.

După alte două cuvântări, rostite de Al. Ionescu și Panait Mușoiu, a fost aleasă o comisie pentru redactarea proiectului de statut al clubului. Rememorând atmosfera în care s-a adoptat această hotărâre, I. Catina avea să scrie, un an mai târziu: „Mi-aduc aminte ce bucurie și ce tinerețe era zugrăvită în seara aceea pe fețele tuturor celor ce au umplut sala cu desăvîrșire. Mi-aduc aminte cu ce avânt și cu câtă dragoste curgeau înscrierile și cotizațiile pentru noul născut, Clubul muncitorilor”.

Discuțiile au fost reluate la întrunirea din 10 februarie 1890, la care au vorbit C. Mille, I. Nădejde, I. Catina și Al. Ionescu, iar o săptămână mai târziu, la 17 februarie 1890, s-a supus dez-

baterii și „se votează în unanimitate de către muncitori” *Statutul clubului*.

Prin statut erau fixate normele de organizare a clubului, definindu-se scopul său. mijloacele de realizare a acestuia, drepturile și îndatoririle membrilor. În rîndurile clubului putea intra „orice muncitor cu minile sau cu mintea, fără deosebire de sex, religie sau naționalitate și care va primi statutele de față, precum și programul *partidului muncitorilor*”. Clubul se angaja: „Să statornicească frăția și solidaritatea, în general, între toți muncitorii din țară și, în special, între muncitorii din Capitală, precum și să lupte pentru îmbunătățirea stării materiale, morale și politice a muncitorilor, să-i organizeze într-un partid aparte al lor, servind de simbură în jurul căruia să se grupeze toate puterile partidului muncitorilor”.

Ca mijloace pentru îndeplinirea acestor scopuri se prevedeau: intensificarea activității ideologice, crearea unei biblioteci muncitorești, unde „membrii clubului să se lumineze asupra stării lor și a chipului de îmbunătățire a acestei stări”, lupta politică și parlamentară, îndrumarea și sprijinirea morală și materială a mișcărilor revendicative muncitorești. Membrii clubului erau „datori a lucra în folosul clubului și spre propagarea partidului muncitorilor. Ei sînt datori a rămîne credincioși acestui partid și a face ca faptele lor să nu fie potrivnice scopului societății, necompromișind, prin comportarea lor politică și privată, partidul din care fac parte [subl. ns.]”.

În încheiere, statutul preciza: „Clubul declară că face parte din *partidul muncitorilor*” și că va milita „pentru a aduce la îndeplinire emanciparea definitivă și desăvîrșită a muncitorilor prin ei înșiși”.

La 24 februarie 1890, procesul de constituire a Clubului muncitorilor din Capitală s-a încheiat prin alegerea organelor sale conducătoare: Comitetul Executiv (I. Nădejde, C. Mille, Al. Ionescu), secretarul (I. Catina), casierul (C. Mille) și Comitetul general

(alcătuit, între alții, din C. Teodorescu, Al. Georgescu, N. Acelenescu, M.I. Șerban, Tache Georgescu), însărcinat cu munca politică și organizatorică în sectoarele Capitalei.

Începînd deci din februarie 1890, muncitorii din București dispun de o puternică organizație politică, statutar constituită, care își întemeia activitatea pe principiile formulate încă în 1886, în programul *Ce vor socialiștii români?*, principii reamintite, de altfel, cu prilejul făuririi clubului: „Pămîntul și uneltele de muncă să intre în stăpînirea comunelor de muncitori, fabricile iarăși să treacă în mîna muncitorilor industriali și omul să fie stăpîn pe întreg rodul muncii sale; iată, pe scurt, ce doresc socialiștii. Coalițiile [organizațiile] și grevele, luptele electorale sînt mijloacele de care ne putem sluji în ajungerea țintei noastre”.

Îndată după constituirea sa, Clubul muncitorilor din București a editat, începînd cu 25 februarie 1890, un organ propriu de presă, săptămînalul *Munca*, în al cărui articol-program se spunea: „Pentru a da muncitorilor un steag, se alcătuește ziarul *Munca*. Alcătuiește de muncitori, sprijinit de muncitori și citit tot de muncitori, ziarul *Munca* nu poate să fie decît ziarul muncitorilor”.

Pildă pentru întreaga țară

Făurirea Clubului muncitorilor din București și apariția ziarului *Munca* au produs o deosebită emulație în rîndurile proletariatului din întreaga țară. Exemplul muncitorilor bucureșteni a fost urmat și de proletarii din alte centre ale României. Preocupată de aceasta, *Munca* lansa, încă în primul său număr, un apel către muncitorii Capitalei, în care scria: „Muncitori ai Capitalei! Ochii muncitorilor întregii țări stau ațîntiți către voi. Aicea le este nădejdea. Dacă voi vă veți grăbi să căutați a pune temelii puternice clubului și gazetei, ei vor prinde inimă, iar pilda voastră va fi urmată în toată

țara. Bucureștii trebuie să ajungă simburile cel puternic al partidei muncitorilor din România”.

Într-adevăr, în perioada imediat următoare, la Iași, Ploiești, Galați, Botoșani, Craiova, Bacău, Roman s-au constituit cluburi, cu statute similare celui din București și avînd la bază același program. Ele și-au editat organe de presă proprii, precum *Critica socială* (Iași, 1891-1893), *Inainte* (Roman, 1891-1892), *Democrația socială* (Ploiești, 1892), *Lucrătorul* (Galați, 1892-1893), *Proletarul* (Botoșani, 1893). Toate cluburile se considerau secții ale partidului proletar, principala lor menire fiind pregătirea terenului pentru convocarea Congresului socialist național, care să confirme existența partidului clasei muncitoare în România.

Clubul din București a reușit nu numai să impulsioneze activitatea de întărire organizatorică a mișcării muncitorești din întreaga țară, ci a acționat și ca un veritabil factor conducător al acestei mișcări, în ansamblul său. El s-a preocupat de intensificarea activității ideologice, îndreptată spre lămurirea tuturor problemelor legate de făurirea partidului. În acest sens, clubul a folosit o gamă largă de mijloace: campanii de presă, întruniri și demonstrații, sărbătorirea în fiecare an, începînd din 1890, a zilei de 1 Mai, constituirea cercurilor de studii sociale (cel din București, de pildă, care activase, cu intermitențe, încă din 1884, s-a reorganizat în februarie 1892, propunîndu-și „studiarea aprofundată și amănunțită a ideilor și doctrinelor socialiste de către membrii ce-l compun și răspîndirea lor în afară”).

Avînd în vedere faptul că „nici un partid politic din țară nu are partizani mai sinceri și simpatii mai numeroase”, Clubul din București a luat inițiativa, la propunerea făcută de V.G. Morțun la 2 mai 1892, privind „ținerea unui congres socialist în timpul cel mai scurt”. Organizația bucureșteană a coordonat întreaga muncă de pregătire a marelui forum muncitoresc, îndeosebi de dezbateră a proiectului de program al partidului.

Lucrările congresului s-au desfășurat în sala Clubului muncitorilor din București, situată în Piața Amzei, în zilele de 31 martie-3 aprilie 1893. Dintre cei 63 delegați din întreaga țară, 20 au reprezentat Clubul din Capitală și cercul său de studii sociale; împreună cu ceilalți reprezentanți ai proletariatului român, ei au hotărât în unanimitate constituirea Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România (P.S.D.M.R.).

Partidul a concentrat, sub o conducere unitară, toate forțele muncitoare organizate, care primeau „în întregime programul partidului și hotărârile congreselor”. Nici un club muncitoresc n-a rămas în afara lui, centralizarea mișcării presupunând întărirea acestora, rolul revenindu-le rolul de secțiuni locale active ale partidului politic al clasei muncitoare. Ca atare, s-a intensificat procesul constituirii de noi cluburi muncitorești, astfel încât, curând după Congresul din 1893, au apărut cluburi noi la Alexandria, Birlad, Brăila, Buzău, Călărași, Dorohoi, Giurgiu, Focșani, Pitești, Sulina, Tulcea, Turnu Severin, Zimnicea, precum și în numeroase localități rurale.

Clubul muncitorilor din București a rămas în continuare cea mai puternică organizație a partidului revoluționar al proletariatului român, iar gazeta *Munca* a devenit, până în noiembrie 1894, organul oficial de presă al P.S.D.M.R.

Preocupat în permanență de ridicarea nivelului ideologic al membrilor săi, clubul organiza întruniri săptămânale, la care se dezbăteau, în spiritul ideilor socialismului științific, probleme fundamentale ale țării și chestiuni legate de viața și lupta proletariatului. Este cu totul remarcabil faptul că la aceste manifestări au luat cuvântul atît intelectuali socialiști și personalități ale vieții culturale-științifice (printre care I.L. Caragiale, Al. Vlahuță, dr. C. Popescu-Azuga, dr. C.I. Istrati ș.a.), cît și muncitori ca Al. Ionescu, Al. Georgescu, C. Săndulescu, C. Niculescu, Niță Pițurcă. Pe lângă Cercul

de studii sociale, secție a clubului, au ființat și școli de adulți, la care I. Nădejde, A. Bacalbașa, C. Mille țineau lecții de doctrină socialistă, economie politică, istorie, contribuind la ridicarea gradului de cultură generală al muncitorilor.

Mișcările revendicative ale muncitorilor tipografi, croitori, tipolari, metalurgiști, cizmari, desfășurate în București în ultimul deceniu al veacului trecut, care au culminat cu greva generală a tipografilor din decembrie 1898 — ianuarie 1899, ca și cele ale muncitorilor din întreaga țară, s-au bucurat de sprijinul moral și material al clubului, îndreptățind aprecierea din raportul prezentat la Congresul IV al P.S.D.M.R. din 1897, în care se spunea că „n-a fost grevă pentru care clubul să nu fi făcut tot ceea ce se putea face”.

În calitate de organizație cu caracter politic, Clubul muncitorilor din București a abordat și viața electorală, participările sale la alegerile comunale din 1890 și 1894 și la cele parlamentare din 1891, 1892 și 1895 constituind prilejuri potrivite de afirmare publică a programului socialist, de intensificare a propagandei, de atragere a unui număr tot mai mare de muncitori din rîndurile sale.

Vasta activitate desfășurată de Clubul muncitorilor din București, i-a permis să depășească cu rapiditate criza din conducerea partidului intervenită în 1899-1900. Clubul și-a continuat existența și după această dată, preluînd sarcina de conducător și îndrumător al muncitorimii din întreaga țară. El s-a transformat, în iunie 1901, în Cercul socialist „România muncitoare” (avînd în frunte pe I.C. Frimu, D. Marinescu, Gh. Cristescu, Al. Constantinescu); care, în noua etapă istorică, și-a asumat rolul de forță politică polarizatoare a întregului proletariat român, pînă cînd, în 1907, s-a făurit Uniunea Socialistă din România, devenită, în 1910, Partidul Social-Democrat din România, „vrednic vlăstar al vechii rădăcini socialiste”.

Un veac de relații diplomatice româno-italiene

Centenarul stabilirii relațiilor diplomatice dintre România și Italia a prilejuit Institutul de istorie „N. Iorga” și Asociației de drept internațional și relații internaționale organizarea sesiunii științifice consacrate Relațiilor româno-italiene la sfîrșitul secolului XIX.

Sesiunea a avut loc în prezența prof. dr. doc. Mihnea Gheorghiu, președintele Academiei de Științe Sociale și Politice, și ambasadorului Italiei, Mario Bolasco.

După cuvîntul de deschidere al prof. dr. Ștefan Ștefănescu, directorul Institutului de istorie „N. Iorga”, care a evocat tradiționalele legături de prietenie româno-italiene și îndosebi cele din veacul trecut, au fost prezentate șapte comunicări.

Prof. dr. doc. Alexandru Balaci a schițat o frescă a relațiilor culturale româno-italiene în evoluția lor istorică, iar prof. dr. Erice Serra, director în Ministerul Afacerilor Externe al Italiei, a înfățișat tema România în arhivele italiene, sugerînd editarea unor îndrumătoare care să ajute pe specialiști în cercetarea bogatelor fonduri arhivistice care ar putea oferi noi informații istoriografice din cele două țări. Secretarul Comitetului național al istoricilor din R.S. România, Dan Berindei, a prezentat o comunicare consacrată dezvoltării relațiilor dintre România și Italia și poziția oamenilor politici italieni față de lupta națiunilor române pentru o existență de sine stătătoare, în timp ce prof. dr. Domenico Cacamo, de la Universitatea din Roma, a vorbit despre legăturile româno-italiene în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza carele acțiunilor emigrației revoluționare maghiare. Paul Oprescu și Nicolae Lîu, cercetători principali la Institutul de istorie „N. Iorga” au înfățișat, cel dintîi, ecul pe care l-au avut evenimentele majore din Italia în presa din România, în perioada următoare cuceririi independenței, iar cel de-al doilea legăturile lui Nicolae Iorga cu Italia. Dr. Ștefan Delureanu a expus comunicarea referitoare la începuturile învățămîntului superior de limbă italiană în România.

Sesiunea a reliefat aspecte majore ale istoriei relațiilor româno-italiene în sec. XIX, perspective pe care ea le oferă istoriografiei și bunelor legături existente de veacuri între istoricii români și cei italieni, între România și Italia.

Dan BERINDEI

„Petrașco voevoda den Țara Rumeniasca”

CEL MAI VECHI SIGILIU CU LEGENDA ÎN LIMBA ROMÂNĂ!

IOAN CHIPER,

Institutul de istorie „Nicolae Iorga”

În cursul unei călătorii de documentare la Londra, care viza cercetări de istorie contemporană, curiozitatea firească a celui aflat într-o mare bibliotecă sau arhivă m-a îndemnat să arunc o privire și în fonduri de manuscrise, documente, hărți etc. privind istoria medie și modernă a României. Atenția mi-a fost reținută, între altele, de „plicul” unui document¹ emis de un „Petrașco, principe din Valahia” a cărui copie am reușit s-o obțin recent.

¹ Documentul se află la British Museum Library, secția manuscrise, colecția Sloane, vol. nr. 3 299, filele 52 și 53 — n.a.

Scrisoarea...

Documentul — este vorba de actul în sine — o scrisoare adresată de „Petrașco voevoda” secretarului reginei Elisabeta a Marii Britanii — nu constituie o noutate pentru istoricii români și englezi. El a fost menționat, din cite știm, pentru prima dată de Marcu Beza, în comunicarea *Vechi legături cu Anglia*, prezentată la Academia Română, în mai 1938, și publicat în același an, împreună cu o bună fotografie. Marcu Beza remarcă doar că prin documentul menționat se solicita un răspuns la un mesaj transmis printr-un curier neidentificat și că expeditorul ar fi putut fi „Petrul Cercel sau al doilea fiu, natural, al lui Pătrașcu cel Bun, de asemeni un Petru”. Scrisoarea a fost editată, în 1964, de istoricul englez E.D. Tappe, într-o culegere de documente privind istoria României culese din arhivele britanice.

În fond, despre ce este vorba în scrisoare?

Un „ego Petrasco Princeps Petru Palatini de Valachia” (din text s-a omis cuvântul „fiul”), deci un „Petrașco principe, [fiul] lui Petru, palatinul Valahiei” se adresa lui „N. Wooleys” (de fapt sir John Wolley), secretar al reginei Elisabeta a Angliei, solicitând ca răspunsul sigilat al reginei la un mesaj anterior, transmis prin „sluga mea” (cînd și cine nu se precizează) să-i fie remis la „casa mea indicată” (*domum meam*), „ca nu cumva (ceea ce afacerilor mele nu le-ar fi tocmai favorabil) să planeze veșnic un dubiu și ca să pot să știu cu certitudine ce ar trebui să fie întreprins în această chestiune [rugămintea ce i-a adresa reginei Elisabeta] de acum înainte”.

Scrisoarea se încheie cu semnătura autografă, în chirilică, „Petrașco voevoda”, citită incomplet de Tappe ca „Petrașco voevo”.

Marginal, cineva, poate Wolley, preciza, în engleză, referitor la cuvintele „casa mea”, adresa exactă: „în strada Fanches Church, în casa unui italian, al cărui nume este Bonifacius”. Această precizare con-

Cu secole în urmă „plicurile” scrisorilor se obțineau prin împăturirea unei foi de hîrtie, în interiorul căreia se introducea misiva. Pectea aplicată pe acest plic indica pe expeditor, fiind uneori mai valoroasă, pentru posteritate, decît scrisoarea însăși. În patru imagini succesive — modul în care se deschidea un astfel de plic; în a cincea imagine documentul pe care-l adăpostea

stituie după cum susține Paul Cernovodeanu, o indicație că expeditorul scrisorii se afla în acel moment la Londra.

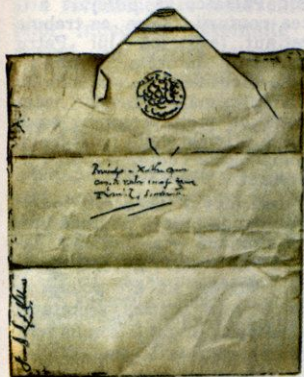
În sfîrșit, Tappe consideră că autorul acestei scrisori *nedatate* este Petru Cercel și datează documentul, cu probabilitate, în 1580, considerînd că Petru Cercel solicita un răspuns la misiunea pe care o încredințase, mai înainte, unui francez, Saint-Bonnet, pentru regina Elisabeta.

...și „plicul”

Ceea ce cercetătorii anteriori nu au observat este faptul că fila următoare constituia anvelopa („plicul”) scrisorii, pe versoul filei 53 fiind înscris numele destinatarului — Wolley, secretar al reginei — și un sigiliu excelent conservat al expeditorului. Tot pe această filă, cineva a adăugat, ulterior, în engleză, evident eronat, specificarea „de la prințul Moldovei”.

Aplicarea sigiliului avea menirea de a garanta autenticitatea, dar și de a asigura secretul mesajului, fiind un așa-numit sigiliu de scrisoare închisă. Este vorba de un si-

Sigiliul are un diametru de 3,4 cm intrînd în categoria sigiliilor domnești mijlocii, după clasificarea făcută de Damian Bogdan și Maria Dogaru sau în categoria sigiliilor domnești mici, după clasificarea făcută de Emil Vîrtosu. Textul legendei este redactat în limba română. În exergă, după „Invocatio symbolica” este înscrisă legenda cu litere chi-

Cimpul heraldic reprezintă un scut de tip rococo, susținut, în dreapta și în stînga, de doi lei. În centrul scutului este înfățișată o pasăre cruciată, în zbor deschis, avînd capul îndreptat spre stînga. În partea superioară a scutului, în dreapta, este înfățișată semiluna descrescendă, iar în stînga, un soare, sub forma unei stele cu șase raze.

Pentru a aprecia mai bine importanța sigiliului este locul să revenim asupra expedito-
rului și datării scrisorii. O
primă indicație ne este dată
de cunoașterea destinatarului.
Sir John Wolley, membru al
Parlamentului britanic înce-

Pe de altă parte, emitentul scrisorii era, evident, un pretendent la tronul Țării Românești. Acest fapt reiese cu claritate din faptul că se prezenta doar ca Petrașco vovoda, nu și ca domn, atât în textul latin al scrisorii, cât și în semnătura autografă în chirilică; legenda sigiliului menționa, de asemenea, că este un „Petrașco vovoda den Țara Rumeniasca” și nu domn al Țării Românești.

Dintre pretendenții la tronul Țării Românești în limitele 1568-1596, singurul care a ajuns în Apus și apoi pe

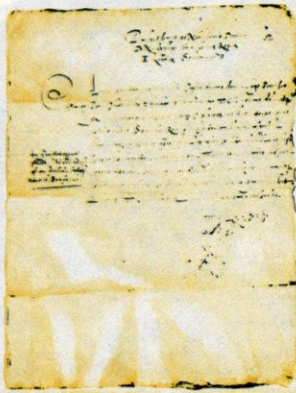

tron (1583-1585) a fost Petru Cercel. Așadar, numai el putea fi emitentul documentului, autorul solicitării și proprietarul sigiliului, deoarece celălalt destul de misterios, fiu al lui Pătrașcu cel Bun, tot un Pătrașcu, nu a ajuns în Apus și, ca atare, este exclus ca el să fi fost autor al scrisorii.

Fiu sau pretins fiu al lui Pătrașcu cel Bun (1554-1557), ostatic la Poartă în timpul domniei tatălui său, apoi exilat în Rhodos și Siria, Petru Cercel a avut o tinerețe aventuroasă¹. Scăpând din închisoarea de la Alep (1569) a trecut în Polonia, de aici la Viena, apoi în Italia, pentru a ajunge în Franța, în ianuarie 1579, țară pe care a părăsit-o în februarie 1581.

Din memoriul (fără dată, dar datat de Nicolae Iorga, după ianuarie 1580) prezentat de Saint-Bonnet la curtea engleză, ştim că Petru Cercel dorise, dar nu fusese în măsură pînă atunci să se prezinte personal în Anglia. Rezultă că scrisoarea sigilată a lui Petru Cercel nu poate fi anterioară lui ianuarie 1580. Ea nu poate fi însă nici posteroară lui 9 aprilie 1580, data la care ambasadorul englez la Paris menţiona într-un raport că îi arătase lui Petru Cercel copii ale unor scrisori ale reginei Elisabeta - care-l priveau pe viitorul domn muntean. Aşadar ca şi istoricul englez Tappe, consider că scri-

¹ *Magazin istoric*, nr. 1/1967.

soarea a fost trimisă în 1580, mergînd cu presupunerea (aproape de certitudine) că ea datează din primăvara anului 1580. Dacă Petru Cercel s-a aflat, într-adevăr, într-o scurtă călătorie la Londra în februarie-martie 1580 sau dacă scrisoarea era transmisă prin același St. Bonnet sau altcineva, indicîndu-se locul din Londra la care Petru Cercel aștepta răspuns este o problemă care rămîne deschisă.

Revenind la sigiliu, trebuie să admitem că Petru Cercel și-a confecționat matricea sigiliului înainte de a fi ajuns domn, pe cînd era doar pretendent. După părerea mea, este exclus ca matricea să fi fost confecționată înainte de 1571, cînd Petru Cercel încheie tratativele de a ajunge domn, după cum e mai puțin probabil ca pecetea cu legenda în limba română să fi fost făcută în Polonia sau în spațiul german. Mai probabil, ea a fost realizată după 1577, în spațiul italic sau în Franța. Credem că cercetarea, cu atenție, a originalelor corespondenței lui Petru Cercel ca pretendent ar permite și descoperirea unor eventuale noi sigilii, mai vechi poate decît acesta pe care-l prezentăm în articolul de față.

De subliniat că sigiliile cunoscute de la Petru Cercel ca domn se deosebesc de sigiliul timbrat de la Londra, atît prin limba și conținutul legendei, cît și prin reprezen-

tările din cîmpul heraldic, acestea fiind sigilii de tip iconografic, cu legenda în limba slavă. Desigur, ca domn, Petru Cercel trebuia să țină seama, cel puțin în privința limbii și conținutului legendei, de canoanele Cancelariei Țării Românești, în acel moment.

Afirmarea identității românești

Pe de altă parte, compararea sigiliului de la Londra cu matricea sigiliului lui Pătrașcu cel Bun și cu pecetea cea mare din 1587 a lui Mihnea II — toate trei avînd în centrul cîmpului heraldic pasărea cruciată, indică unele asemănări, dar și deosebiri. De pildă, pe sigiliul de la Londra și pe cel al lui Pătrașcu cel Bun, pasărea cruciată, luna și soarele, sînt reprezentate invers față de regulă. Capul păsării este îndreptat spre stînga nu spre dreapta, iar locul lunii și soarelui este schimbat. Pe de altă parte, lei care susțin scutul și chiar stilul acestuia apropiat sigiliul recent descoperit de cel al lui Mihnea Turcitul.

Ar mai fi de făcut unele observații asupra semnăturii: „Pătrașco voevoda.” Cunoaștem un scurt document, nedatat, o scrisoare credențială autografă în italiană, pe care Petru Cercel o semna „Petro voevoda”, adresată ambasadurului francez Jacques de Germigny, document pe care autorul declară că l-a sigilat „del nostro siggillo secrete”. Remarcînd că o altă scrisoare

a lui Petru Cercel, neautografă, trimisă aceluiași destinatar, în 1584, era semnată „Petrus”, ni se pare că o legătură între semnătura autografă italiană „Petro voevoda” și aceea de „Pătrașco voevoda” ar putea fi stabilită. După cum ar putea exista eventual o relație între acest sigiliu secret — rămas necunoscut — și sigiliul de la Londra.

Nu este cazul să insistăm aici asupra istoriei lui Petru Cercel, a căruia viață și activitate — avînd un tată numit Pătrașco, un epigmatic frate Pătrașco, un fiu Pătrașco, iscălitindu-se el însuși cum o dovedește și acest document tot Pătrașco, a prilejuit atîtea confuzii. Ceea ce trebuie reținut, este că lui Petru Cercel îi datorăm primul sigiliu identificat cu legenda în limba română, oricum mai vechi cu mult peste un secol decît primele sigilii cu legenda românească cunoscute pînă în prezent.

Iar faptul că acest foarte bun cunoscător — pe lîngă limba română — a limbilor latină, italiană, franceză, greacă, turcă, slavă, polonă — după cum preciza secretarul său italian Sivori — semna scrisoarea adresată lui Wolley în românește, deci în limba pe care o considera că-l reprezintă mai bine decît latina sau slavona, se înscrie între numeroasele manifestări, demonstrînd începuturile afirmării unei identități proprii românești pe plan lingvistic, dar și cu implicații politice în acest sfîrșit de veac XVI, care la două decenii distanță va cunoaște prima unire politică sub Mihai Viteazul.

REZISTENȚA AUTOHTONILOR

MIHNEA GHEORGHIU

O trecere în revistă, oricât de sumară, a rezultatelor cercetării documentelor istorice și arheologice despre trecutul României, descoperite în ultimii douăzeci de ani, permite o sensibilă împropiatare și o reconsiderare binevenită a cunoștințelor îndeobște răspândite pînă mai de curînd, cu privire la civilizația poporului român, în cadrul ei geopolitic și cultural. În cursul anului acestuia, bucurîndu-se de citeva mari evenimente ale științelor istorice naționale și mondiale (a 2050-a aniversare a făuririi primului stat dac centralizat și independent¹ și

Congresul internațional de științe istorice de la București), cititorul nostru va fi pus la curent cu cele mai multe dintre ele, prin marea număr de cărți aflate pe lista de apariții ce li s-a dedicat, sub semnături prestigioase; în special prin noul tratat de Istoria României.

În rîndurile ce urmează, aș dori să readuc în atenția celor interesați de contextul cultural și politic al latinității noastre răsăritene specifice, citeva date utile, mai mult sau mai puțin valorificate.

Este important, mai întîi, să se cunoască sensul principalelor imagini ale străvechii civilizații autohtone ce grăiesc de la sine. Depozitele de ceramică descoperite în noile straturi explorate și dezvăluitele recente ale tezaurelor de monede scoase la iveală, în diferite așezări geto-dacice, mărturisesc particularitățile raporturilor statului centralizat, de la Burebista la Decebal, cu Imperiul roman, influențele mutuale, multiple și durabile, care nu s-au mărginit la „limesul” Daciei romane, ci au pătruns în toată lumea dacilor liberi. E de ajuns să rememorăm faptul că cea mai elocventă dovadă a caracterului unitar al statului lui Burebista este adoptarea unui sistem monetar unic pe întreg regatul său: moneda de tip roman!

De ce tocmai denarul roman? Pentru că, la acea dată, era moneda care se impusese în zona aceasta geografică,

după ce, cu secole în urmă, geto-dacii emisese monede de argint de tip greco-macedonian, după modelul tetradrahmelor lui Filip II (părintele lui Alexandru cel Mare), tot ca monedă cu cea mai largă circulație „internațională”.

Din aceleași motive și în limba geto-dacilor au pătruns, de timpuriu, multe elemente eline și latine, acestea din urmă dobîndindu-și o firească prioritate după „romanizare”, proces ce nu poate fi confundat cu ocuparea militară a Daciei și a cărei extindere și profunzime depășește pe acela din regiuni mult mai apropiate de lumea și de influența romană, de pildă Gallia.

Vrem să subliniem, prin urmare, că „romanitatea românilor” nu începe cu ocupația militară a Daciei și cu încorporarea ei în Imperiul roman și nici nu se termină odată cu părăsirea ei de către administrația imperială, strămutată peste Dunăre. Și este neîndoielnică că rezistența autohtonilor dacii s-a făcut simțită neconținut și sub ocupația romană care, ca orice ocupație străină, a avut și consecințe negative asupra vieții tradi-

ționale a pămîntenilor. Poporul român s-a născut din această împreunare de civilizații îndelung apropiate, grefate pe spiritualitatea mono-teistă dacică, receptivă la renouarea etico-religioasă a Imperiului roman, apoi roman de răsărit. De aceea, simplificînd, se poate spune: poporul român s-a născut latin și creștin!

Care a fost situația după retragerea împăratului Aurelian? Abandonată dezorganizării prin golul lăsat de administrația romană și de pături sociale urbane legate de ea, „Dacia-felix” reîntră în posesia populației dacoromane rurale a provinciei și a dacilor liberi, cu modul de viață anterior, de agricultori și păstori. Dar teritoriul Daciei continuă și va continua să fie înglobat în sfera de influență politică, economică și culturală a imperiului. Dovadă: menținerea pe malul nordic al fluviului a unor orașe fortificate, construirea altora noi, continuarea schimburilor comerciale și a re-

¹ Despre strălucita civilizație traco-geto-dacă, revista *Magazin istoric* a publicat de-a lungul anilor numeroase articole revelatoare privind înalta dezvoltare pe care a cunoscut-o societatea geto-dacă și puterile ei legături cu alte mari civilizații antice-n. r.

laților social-umane, dintre rude și „fratri”. Un nou pod peste Dunăre este inaugurat oficial (între Sucidava și Oescus) cu exact doi ani mai înainte de inaugurarea oficială a Constantinopolului (fondat pe locul străvechiului Byzantion)¹ ca nouă capitală a Imperiului roman, „noua Romă” care va supraviețui, încă o mie de ani, căderii Cetății Eterne sub năvălirile „barbare”.

Pentru menținerea Imperiului roman de răsărit² sînt aplicate, cu mai multă perseverență, măsurile marilor cezari de a recruta soldați și de a promova ofițeri din rîndul etniilor imperiului. Doi militari de origine tracică ajung împărați la Bizanț. Mulți dacoromani dobîndesc funcții înalte, iar un strănepot³ al lui Decebal ajunge general; alții se disting în cartea grecească, contribuind la detașarea Orientului de tradiția latină și la ascensiunea spiritului elin, dar păstrînd cu sfințenie credința față de „noua Romă” în haine grecești. Pe plan ecumenic, se poartă tratative de conciliere între creștinismul oriental și cel apusean. Din anul 452, cînd se proclamă egalitatea între scaunele episcopale din Constantinopol și Roma (recunoscîndu-se primul onorific celui roman, mai vechi) și pînă un mileniu mai tîrziu (1453) cînd turcii otomani cuceresc Constantinopolul⁴, Bizanțul se consideră unicul continuator și moștenitor al Imperiului roman, iar împărații creștini de răsărit se autointitulează cezari, în buna tradiție a vieții administrative și social-politice romane.

Toate lucrurile acestea se știu. Cine nu cunoaște istoria Imperiului bizantin? Și cine ar putea să nu recunoască romanitatea unui imperiu care se și intitulează la un moment dat „Romania” și care se prevalează de continua-i suveranitate asupra tuturor provinciilor incluse în vechiul Imperiu roman de răsărit, inclusiv Daco-Romania („Romanile” dunărene)?

Au trecut și hunii, pînă la Constantinopol și Thermopylae, făcînd să plîngă, de milă și de silă, istoria antică a civilizației europene.

Istoricul venețian Gian Giacomo Caroldo, — contemporan cu Ștefan cel Mare, — descriînd în *Cronica* sa drumul hunilor prin Europa, notează: „...din Scitia, peste pămînturile Cumanilor și Alanilor, prin Soldaia, Rusia și prin Colonia Romanilor negri, ce se numesc Valahi (...e per la Colonia delli Romani negri⁵, che dicono Valacchi...), în fine ajungînd la fluviul numit Tisa”... După înfrîngerea lor de către gepizi, aceștia din urmă ocupă Dacia intracarpatică, pînă-i bat și-i alungă longobarzii; pe urmă trece, spre moarte, regina ostrogoților. Cînd Theodorice, regele ostrogoților, ocupă Italia, curtea din Constantinopol îl salută condescendentă ca „guvernator în numele Imperiului roman de răsărit”... Sîntem în secolul al șaselea. Și, dintre toate provinciile imperiale, singura în care Roma supraviețuiește, nu numai în suflul, dar și în limba și „obiceiurile pămîntului”, este Dacia.

Ce s-a întîmplat cu acel mîndru popor, care de prin anii 600-700, organizîndu-se sub conducerea propriilor săi principii ce „guvernează în numele Imperiului roman de răsărit”, a putut să rămînă acolo, în apărarea civilizației sale europene, împotriva furiei, înfometate de jaf și cîmpire, a năvălitorilor? A rezistat. Românii „și-au restabilit stăpînirea pe pămînturile dunărene, din vremea așezărilor veteranelor romani pe teritoriul dacilor unde s-a dezvoltat o provincie înfloritoare, cu tradiții latine, mai apoi punînd bazele culturii românești”. (John Bowle, *The Unity of European History*, Oxford

University Press 1970, p. 121.) Rezistența autohtonilor s-a desfășurat, de fapt, pe întregul vechi teritoriu geto-dacic, pînă la Marea.

După eșecuri și victorii periodice, pe la sfîrșitul primului mileniu, Imperiul se putea înfățișa ca un grup diversificat, de țări și popoare, sub suzeranitate politică și religioasă bizantină (un fel de „Commonwealth”), demonstrînd abilitatea diplomatică și militară a conducătorilor imperiului în relațiile lor cu slavii și bulgarii proaspăt creștinați, convinși să accepte Constantinopol drept „Tarigrad”, capitală a Cezarului. Evul mediu i-aduce pe cruciați la Constantinopol formînd aici noul „Imperiu Latin al Romaniei”, iar biserica romano-catolică înțelege avantajul pe care-l poate trage substituindu-se ortodoxiei bizantine. O înțeleg, în propriul lor interes, și unii din foștii vasali ai Bizanțului, — de pildă principele sud-dunărean Kalyan, care e încoronat „rege” de un cardinal catolic. Războaiele bizantinilor cu bulgarii apar și în icoanele timpului.

În secolul al XIII-lea, acțiunile centrifugale se potolesc, iar patriarhul Constantinopolului exercită, cu succes, supremația politico-religioasă a Bizanțului asupra regatelor și principatelor din sud-estul Europei, care îl ajută, periodic, să țină piept asaltului turcesc. Pînă la căderea sub ocupația otomană a tuturor țărâurilor pravo-slavnice sud-dunărene și, în final, a „Tarigradului” în-suși, împăratul de la Constantinopol a rămas virtualmente în fruntea ierarhiei, pînă și pentru Rusia, deși latinitatea originară a împărației sale fusese pierdută pe drum. Cu o singură excepție.

Excepția aceasta, a Țărilor române, trebuie — tocmai de aceea, — studiată mai atent și mai bine. Dintre toate principatele fidele Imperiului roman de răsărit, numai cele române au rezistat, independente sau autonome, puhoiului otoman,

¹ „Magazin istoric”, nr. 5/1979; 12/1971.

² Regalianus, pretendent la un moment dat la tronul Romei.

⁴ „Magazin istoric”, nr. 1/1971.

⁵ În unele izvoare medievale, indeosebi orientale, Tara Românească este menționată adesea sub numele Kara Irlak (Valahia Neagră), denumire preluată probabil și de Istoricul venețian.

păstrindu-și neștirbită ființa națională și organizarea de stat tradițională, veche de veacuri, dar, mai ales, perseverind să vorbească limba romanică a străbunilor milenari, chiar și în Transilvania cucerită de regii unguri. Din marele și fastuosul „Commonwealth” bizantin, singurul „teritoriu roman liber” și *ultimul din această parte a Europei* au rămas Principatele române, luptându-se cu înverșunare mai departe, împotriva cuceritorilor Constantinopolului, într-o împotrivire politico-religioasă disperată, similară garnizoanei celui din urmă bastion al unei citadele asediate de pretutindeni.

Despărțirea tragică a comunității tragice de trunchiul Romei Orientului e admirabil evocată de Dosoftei¹ în versurile sale de eclesiastic cărturar:

„De-ale noastre frunze, de-acum
Nu s-a va mai umbri Râmul,
Că s-au tăiat rădăcina noastră
De vînturi rele, de la Trachie”...

(De notat că în fragmentul în proză, versificat ulterior, Romei i se zice, după tipicul slavon „Tarigrad”).

Cineva considera drept enigmatică abținerea sultanilor de la Stambul de a transforma în pașalcuri și cele trei Principate române (inclusiv Principatul Transilvaniei) atunci cînd toate celelalte țări dunărene (inclusiv Regatul Ungariei) fuseseră reduse la o totală aservire politică, o robie care, în provinciile slavo-bulgare și sîrbești, avea să se prelungească o jumătate de mileniu. Cuceritorii Constantinopolului, întîmpinînd o rezistență autohtonă ieșită din comun și ajungînd la vechile tratate de înțelegere cu Țările române² au respectat particularitatea „insulei latine”.

Încă de la apariția primelor formațiuni statale românești, luptele maselor populare, ale țărănimii, împotriva exploata-

rii feudale, au fost strîns impetite cu războaiele contra dominației străine, marcate și de personalitatea unor mari domnitori patrioți.

Una dintre cele mai pasionante, deși insuficient elaborate, pagini din istoria românilor, istoria celor trei sau patru veacuri de rezistență transilvană dinaintea triburilor și regilor maghiari, — și de coexistență, mai apoi, între nații aparținînd unor confesiuni deosebite, — își află noi surse de judecată, dacă se ține seamă de *conștiința ireductibilă* a autohtonilor români, că aparțin unui fond spiritual de o natură ce nu îngăduia supunere la o credință străină de trunchiul ancestral, că nu pot recunoaște o altă suzeranitate spirituală decît a marelui împărații ortodoxe, de la miazăzi, a cărei nostalgie supraviețuiește și în unirea și frăția care au făcut puterea lui Ioan de Hunedoara în războiul său anti-otoman³ și în care alianțele sale cu românii de dincolo de Carpați și de la Dunăre i-au garantat, în lupta pentru a apăra Europa, victoria și gloria.

La un veac și jumătate după glorioasa și tragică tentativă de Unire sub sceptrul valahului Mihai Vodă⁴, tradiția imperială, latinizată, va fi reluată, programatic, în ajunul revoluției naționale antifeudale, a lui Horia, de „Școala ardeleană” cu o amprentă specifică.

Unul dintre cei mai distinși bizantinologi englezi arată, într-o analiză comparatistă extrem de bine argumentată, că „între domnia lui Mircea și moartea lui Ștefan, Imperiul roman de răsărit și-a trăit ultimele clipe de istorie proprie”. El își punctează expunerea cu această frază: „Ultimul fragment supraviețuitor al Bizanțului în sud-estul Europei și-a pierdut existența independentă în 1504” (n.n. — anul morții lui Ștefan cel Mare). (Dimitri Obolensky, *The*

Byzantine Commonwealth, Eastern Europe 500-1453, Cardinal Ed., & Cox Wymann Ltd.; London, 1971, p. 336.)

De la Nicolae Iorga și pînă la cărturarii noștri din noua generație de bizantinologi, și-rul lucrărilor dedicate acestei părți, cea mai însemnată, a „Bizanțului după Bizanț”⁵ este impresionant și convingător, conducînd ideea *continuității* romane în Dacia prin intermediul Imperiului de răsărit, mai departe în timp decît o face autorul britanic în al său „Commonwealth Bizantin”. Conștiința multor volevozi români de a aparține marelui imperiu dispărut sub copitele cailor lui Mahomed, ideologia „imperului în exil” în „Ungrovlahia și Moldova”, frescele de pe mănăstiri care reprezintă concret în icoane bizantine abstracte apărarea Constantinopolului, mobilizînd astfel în inimile credincioșilor români calitatea lor de ostași și succesori ai împăraților creștini de răsărit (cu Platon și Aristotel printre alți „profeți ai creștinismului”, și daniile de la Muntele Athos, și coalițiile neconținute cu alte puteri, inclusiv cu venețienii — „bizantinii apuseni” — și cu Papa de la Roma, totul se orînduiește, în modul cel mai coerent și mai firesc, pe această linie directoare, a rezistenței autohtonilor, care „de la Râm (în limba arabă: Rûm) se trage”, odată cu misiunea lor, de ultimă „sentinelă romană” la răsărit, precum, odinioară, a ultimului „cavaler trac” dinaintea legiunilor străine.

Dar nu visul utopic imperial, ci perpetuarea ființei naționale i-a însușit în permanență pe români. În epoca modernă, orice atașare la vreau imperiu le repugnă. Această ultimă răsturnare de roluri istorice se poate cel mai bine descifra în evenimentele revoluționare ale revirimentului național din 1821, cînd lozinca propagandistică a cneazului Ipsilante: „Imperiul bizantin al Daciei reînscut sub sceptrul

¹ Magazin istoric, nr. 8/1975; 3/1976; 3/1978; 5/1975; 6/1971.

trul vulturului bicefal al Țărilor" s-a izbit de rezistența autohtonă a pandurilor lui Tudor. Revoluția patriotică și populară din 1821 se declară tolerantă cu toate națiile și toate religiile („frați locuitori ai țării românești, oridece neam ați fi!”...), dar intolerantă cu exploatarea de orice fel („Patria este poporul, nu tagma jefuitorilor!”...). Astfel începe istoria modernă a poporului român și a democrației române. Ne aflăm în secolul principalelor revoluții naționale și sociale europene și latino-americane, al pașoptiștilor, al Unirii principatelor și al Independenței României.

Din toate aceste idei, ce pot apărea răzlețe și sumare în raport cu volumul enorm de date și argumente acumulate de cărturarii noștri și de istoricii străini de-a lungul vremii și completate în anii din urmă, ar fi eronat să tragem concluzia că toată istoria poporului român trebuie văzută din acest unic punct de vedere, al nostalgiei unui „falcin trecut”, atunci când ele, schițează doar unul dintre aspectele ei fundamentale, unul care doar întregeste tabloul general al destinului românesc, de la geneză și pînă la sfîrșitul epocii feudale. E vorba, în principal, de faptul incontestabil că datorită particularităților dezvoltării sociale, orînduirea feudală a îmbrăcat în toate Țările române, pe lîngă caracteristicile clasice fundamentale, anumite forme specifice originale.

Si, în concluzie, trebuie să mai reținem, din nou, că „această particularitate specifică și-a pus amprenta asupra întregii evoluții sociale a României, asupra felului de a fi și de a gândi al poporului român, asupra însuși destinului său istoric caracterizat prin lupta hotărîtă, plină de sacrificii, pentru libertate și unitate, pentru dreptul de a fi stăpîn în propria-i țară”, precum se arată în Programul partidului nostru comunist.

Al V-lea colocviu al Asociației europene de istorie contemporană

Asociația europeană de istorie contemporană s-a născut ca urmare a unei generoase idei apărute cu prilejul reunirii, la Strasbourg, în 1966, a unui grup de istorici printre care — din partea celor români — am avut cîinstea de a mă afla. Sedul permanent al asociației este la Strasbourg (Franța). Scopul urmărit, pînă în prezent, trebuie să o spunem, cu un deosebit succes, este acela de a favoriza cercetarea și învățămîntul în domeniul istoriei contemporane, inclusiv prin colocviele internaționale care au loc periodic, în diferite orașe europene, în vederea dezbaterii unor teme majore ale istoriei de după 1789.

Cea mai recentă întrunire a asociației a avut loc la Geneva, între 27-29 septembrie 1979, și a readus în atenția specialiștilor o temă de larg și binemeritat interes: Europa de la Versailles, 1918-1923 — bilanț, perspective și controverse. La colocviul de la Geneva și-au adus contribuția fie direct, fie prin comunicări științifice trimise de profesori și cercetători din peste 20 țări nu numai europene, ci și din S.U.A., Canada și Japonia. Din România au participat dr. Eliza Campus și Nicolae Fotino (România și securitatea colectivă), dr. Vlădica Moisuc (Principiul naționalităților în noua ordine internațională de după 1918 și chestiunea revizionismului. Un punct de vedere), dr. Dan Berindei (România și sistemul tratatelor de la Versailles — un bilanț). În comunicările lor, istoricii români au analizat aspecte esențiale ale procesului de desăvîrșire a unității naționale, relevînd, totodată, rolul activ și deosebit de pozitiv jucat de România în cadrul politicii europene a perioadelor 1918-1923. Astfel, a fost subliniat faptul că formarea statului național unitar român se înscrie într-un proces cu caracter legic, obiectiv și constituie rezultatul unei întregi evoluții istorice a poporului român. Unirea din 1918 reprezintă înecununaarea îndelungatei lupte a întregului popor român pentru independență și unitate națională. Pe această linie de continuitate istorică, Unirea este actul de voință al poporului român care spunîndu-și răspicat cuvîntul în condițiile primului război mondial nu a făcut decît să uzeze de un drept legitim, recunoscînd tuturor popoarelor lumii. Conferința de pace nu a făcut decît să recunoască acest act de voință, la fel cum a procedat și în cazul celorlalte state care au apărut pe ruinele fostelor imperii multinaționale. Istoricii români au pus în evidență, de asemenea, caracterul istoric al edificării statului național unitar român care, în ciuda marilor distrugerii umane și materiale provocate de război, a făcut față cu deosebit succes problemelor dificile ale reconstrucției. Continînd o îndelungată tradiție diplomatică progresistă, România a celei perioade s-a remarcă, în esență, printr-o politică internațională extrem de activă, dovedindu-se o apărătoare consecventă a păcii și securității colective. În acest sens, comunicările istoricilor români au pus în lumină însemnătatea creării Micii Înțelegeri și rolul însemnat jucat de România în această organizație. Este demn de remarcă că tezele delegației române au fost primite extrem de favorabil, ele fiind de altfel reflectate în concluziile prezentate în mod admirabil de către prof. Janusz Zarnowski (Polonia). Trebuie spus, totodată, că intervențiile participanților români pe marginea comunicărilor și rapoartelor unor eminente istorici cum ar fi F.L'Huillier, A. Fleury, D.J. Delivian, C. Mihova, M. Molnar, J. Bariéty, Domna Dantas, R. Girault, H. Batowski și alții au fost menționate în concluziile dezbaterilor ca foarte utile pentru înțelegerea corectă a problemelor discutate. În încheierea lucrărilor s-a procedat la alegerea noului conducător al asociației, alcătuit în prezent din: F. L'Huillier (Strasbourg) — președinte; A.O. Clubarian (Mosova) și Willeguet (Bruxelles) — vicepreședinți; A. Fleury (Geneva) și N. Fotino (București) — secretari generali. Tot cu această ocazie, s-a fixat tema proximalului colocviu, care va avea loc la București, în august 1980, cu prilejul celui de-al XV-lea Congres internațional de științe istorice și anume Război și pace: idei și mentalități în Europa de la 1899 la 1919. De asemenea, a fost acceptată propunerea formulată de colegii spanioli ca în 1982 Adunarea generală a asociației să aibă loc la Barcelona, iar tema colocviului să fie Europa și războiul civil din Spania.

Colocviul genevez s-a bucurat de o excelentă organizare asigurată de către Facultatea de litere a Universității din Geneva și de Institutul universitar de înalte studii internaționale. În afara condițiilor desăvîrșite în care s-au desfășurat lucrările, participanților li s-a oferit șansa de a vizita biblioteca și arhiva Societății Națiunilor. Au fost vizitate principalele monumente ale Centrului istoric (Vieille Ville) avînd prilejul de a ne bucura de explicațiile extrem de competente care ne-au fost furnizate de un grup de profesori ai Facultății de istorie din Geneva, în frunte cu decanul acestei facultăți.

Nicolae FOTINO

2.050 de ani de la crearea
primului stat dac centralizat
și independent

Îndeletniciri agro-pastorale la geto-daci în opere istorice antice

„HOLDELE DE GRÎU ERAU ÎMBELȘUGATE”

GHEORGHE DAVID

Agricultura și păstoritul au constituit ocupații străvechi ale locuitorilor patriei noastre. Cum dovedesc descoperirile arheologice, încă de la sfîrșitul paleoliticului oamnenii care trăiau pe aceste locuri au început să-și producă singuri mijloacele de existență — să crească animale și să cultive plante. Pe măsura mersului înainte al societății, aceste îndeletniciri s-au dezvoltat. Grîul și meiul carbonizat, găsit în diferite locuri, în vase de lut, oasele de animale domestice, amforele destinate păstrării vinului și uleiului, și mai cu seamă numeroasele unelte agricole: seceri, brăzdare de plug etc., aduse la lumină de investigațiile arheologice, reprezintă tot atâtea mărturii ale amploarei acestor îndeletniciri.

Prețioase mărturii despre activitatea geto-dacilor găsim, de asemenea, în scrierile cărturarilor antici; mulți dintre acești învățați au cunoscut direct Dacia și pe geto-daci și au descris îndeletnicirile practicate de ei, agricultura, creșterea animalelor, precum și pescuitul, albinăritul etc.

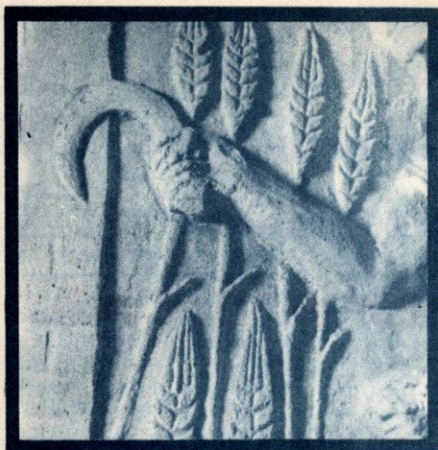
Din opera părintelui istoriei, *Herodot*, de exemplu, aflăm că tracii, atunci cînd aduceau jertfă zeiței Artemis-Regina, îndeplineau ritualul „folosind totdeauna paie de grîu”. Corespondența acestei zeițe în panteonul geto-dacilor era Bendis, deci este de presupus că în chip asemănător se desfășura ritualul menționat și în lumea geto-dacă.

Două secole mai tîrziu, în anul 335 î.e.n., trecînd Dunărea împotriva geților, armata lui Alexandru cel Mare a trebuit să-și facă drum prin holdele de grîu. Relatînd expediția, *Arrian*¹ notează: „În cursul nopții, mersă prin locuri unde holdele de grîu erau îmbelșugate... Cu ivirea zorilor, Alexandru o porni prin holde. El porunci pedestrașilor să înainteze culcînd grîul cu lîncile înclinate, pînă au ajuns la pămîntul necultivat”. Dar cel mai adesea grecii cunoșteau grîul Daciei, nu cu prilejul unor ciocniri militare, ci din intensele schimburi comerciale: „Știți, fără îndoială — arăta marele orator atenian *Demos* (sec. IV. î.e.n.) —, că noi folosim grîu importat mai mult decît toți oamenii. Cantitatea de grîu adusă din Pont este mai mare decît tot ceea ce ne vine din celelalte porturi comerciale... pentru că acest țînut [e vorba de

întreaga regiune din jurul Mării Negre] produce cea mai mare cantitate de grîu”. *Polybiu*, scriitorul grec din sec. II î.e.n., remarcă și el același lucru, cu o adăugire: „Cu grîu facem schimb reciproc. Uneori, la nevoie, ne dau ei. Alteori iau dînsii de la noi”, referindu-se, desigur, la situațiile în care calamitățile naturale diminueau recolta.

Grîul produs în regiunile geto-dacice era apreciat. În *Istoria naturală*, autorul latin *Pliniu cel Bătrîn* (sec. I e.n.) spune: „Există mai multe specii de grîu, după locul în care sînt produse... Ca greutate, grîul din Tracia ocupă locul al treilea... Este îmbrăcat în mai multe cămăși din pricina frigurilor mari din țînut: Din această cauză, și fiindcă ogoarele sînt acoperite de zăpadă, a fost descoperit grîul de trei luni, numit astfel pentru faptul că, după trei luni de la semănat, este cules odată cu grîul din restul lumii”. Așadar se cultiva nu numai grîu de toamnă, ci și un soi de primăvară. Cît privește metoda de cultivare, se folosea sistemul în pîrloagă, schimbindu-se în fiecare an terenul pentru regenerarea solului. Acest sistem este descris de poetul latin *Horafiu*, care în una din *Odele* sale se referă la „geții cei aspri, cărora pămîntul nehotărnicit [deci cultivat în comun, de către întreaga obște] le dă roade și cereale libere. Nu le place să cultive același ogor mai mult de un an”. Agricultura se practica chiar și-n vremuri de restriște, cînd, cum scrie *Ovidiu*, poetul exilat de împăratul Octavian la Tomis, țăranul ce cultivă țarina „cu o mînă ară, cu cealaltă țîne arma”.

¹ Magazin istoric, nr. 4/1979.

Detalii de pe scenele Columnei lui Traian, înfățișând: lanuri îmbelșugate...

Se producea nu numai grâu, ci și mei, care era foarte apreciat: „Triburile pontice — spune *Pliniu cel Bătrîn* — nu pun nici un alt aliment mai presus de mei.” Se cultiva, de asemenea, orzul, care, arată *Hellanicos*, autor grec din Mitilene (prima jumătate a sec. V î.e.n.), era folosit la prepararea unei băuturi: „...tracii... beau bere pregătită din orz”.

O cultură larg răspândită la geto-daci era vița de vie, plantă ce necesita o îngrijire specială și cunoștințe agricole avansate.

Această preocupare a strămoșilor noștri apare — indirect menționată — în opera mai multor autori antici. Astfel, marele filozof *Platon* (sec. IV î.e.n.) arată că „tracii beau vin nemestecat deloc [cu apă]... și îl împrăstie pe hainele lor, socotind că este o deprindere frumoasă și aducătoare de fericire”. Foarte probabil că soiurile de vin de pe meleagurile geto-dacice erau mai puțin tari decât cele grecești sau romane, care pentru a fi băute, trebuiau îndoite cu apă, după cum obiceiul stropitului hainelor poate fi legat de un eventual ritual. Reputația ce se dusese traciilor, de mari consumatori de vin (preluată între alții și de *Claudius Aelianus*, autor latin din sec. II e.n.), trebuie să fi fost în bună măsură îndreptățită, de vreme ce — cum relatează *Strabon* — „ca o dovadă pentru ascultarea ce i-o dădeau [lui Burebista și primului său sfetnic, Deceneu], este și faptul că ei [geții] s-au lăsat înduplecați să taie vița de vie și să trăiască fără vin”. Geograful grec, menționează apoi că „ajungând în fruntea neamului său, care era istovit de războaie dese, getul Burebista l-a înălțat atât de mult prin exerciții, abținerea de la vin și ascultare de porunci, încât în câțiva ani a făurit un stat puternic”. Măsura luată de Burebista și sfetnicul său privind distrugerea viței de vie n-a fost aplicată însă în întreaga Dacie. Pentru că jumătate de secol mai târziu, poetul *Ovidiu*, vorbea de „Vara cu trupul ei gol ce poartă împleti-

... vite renumite pentru calitatea lor...

turi de spice, /Toamna, de asemenea, stă mînjită de mustul de struguri”, iar iarna „... în vas îngheață vinul /De-l scoți în bolovani, păstrînd figura oalei/ Și-n loc de-a soarbe spuma, mîncîci bucăți de vin”.

Scrierile antice conțin informații și despre faptul că dacii cunoșteau și foloseau plante medicinale. *Dioscoride*, un medic din timpul împăratului *Claudius* — 41-54 e.n. — ne vorbește, precizîndu-le și numele, despre 43 plante medicinale utilizate de strămoșii noștri.

Mult răspîndită era creșterea vitelor. *Collumela* (20-70 e.n.), autorul lucrării *Despre agricultură*, remarcă: „Apoi [oile] nu numai că-i satură pe țărani prin belșugul brînzei și al laptelui, ci acoperă și mesele bogatilor cu mîncăruri numeroase și plăcute. Iar unor neamuri lipsite de grâu le procură toată hrana, de aceea cei mai mulți... dintre geți se numesc «băutori de lapte»”. La rîndul său *Ovidiu* arată că „păstorul cînta din fluierle lui lipite cu smoală, țînd coiful pe cap, iar fricoasele de oi se tem [aici, în Dacia] de războaie, nu de lup”. Tot din opera poetului latin obținem amănunte și cu privire la faptul că „oile au aici lîna aspră”.

Despre creșterea vitelor mari, *Polibi*u istoricul grec, menționează că „în privința celor necesare vieții, ținuturile pontice ne dau vite... în număr foarte mare și de o calitate mărturisită de toți ca excelentă”. Animalele erau folosite și în muncile agricole. *Suidas*, în *Dicționarul* alcătuit de el în sec. X e.n., scrie — citîndu-l pe *Criton*, medicul lui Traian — despre „cei care munceau [pămîntul] cu boii”, deosebindu-i de păstori — „cei care pasc vitele”. De la poetul *Vergiliu* știm cum își adăposteau geții vitele: „Acolo oamenii țin cirezile închise în staula”.

Bogăție a oamenilor locului, animalele au constituit una din principalele surse de jaf ale romanilor, după ce Decebal a fost învins:

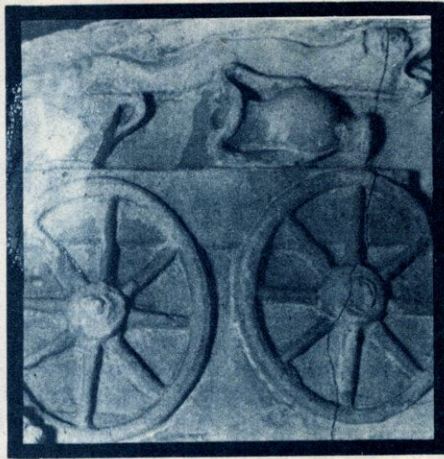

...cui vestiți prin iufela lor...

"Puternicul Traian — spune istoricul antic *Ioannes Lydos* (490-565 e.n.) — a adus romanilor [din Dacia], cinci milioane de livre de aur... apoi turme și arme".

Deosebit de apreciați erau caii getici. *Arrian* arată că, retrăgându-se din calea lui Alexandru, "geții... își luă copiii și femeile pe cai, cât puteau duce caii". *Claudius Aelianus* remarcă și el calitatea cailor de tracțiune, iar *Ovidiu*, scrie despre "acei cai ai geților, în stare să suporte curse oricât de lungi, având deprinderea de a îndura îndelung setea și foamea și faptul că dușmanul care i-ar urmări nu va găsi apă".

O importantă îndeletnicire a geto-dacilor era pescuitul. *Arrian*, relatând trecerea Dunării de către Alexandru cel Mare, spune că acesta "adună din regiune cât putu mai multe luntri, dintr-un singur trunchi (căci acestea se aflau din belșug), deoarece locuitorii de pe malul Istrului le foloseau pentru pescuit". Dar una dintre cele mai plastice descrieri ale meșteșugului pescuitului somnilor și sturionilor mari ne-o furnizează *Claudius Aelianus*, în lucrarea sa *Despre animale*: "Un istrian [locuitor de pe malul Dunării], pescar de meserie, mână lângă malul Istrului o pereche de boi, dar nu pentru că are cumva de arat, căci — precum se zice — nu are nici în clin nici în mînecă boul cu delfinul... Dacă omului îi stă la îndemînă o pereche de cai, folosește caii. El duce pe umeri jugul, merge acolo unde socotește că e bine să se așeze și crede că e loc prielnic de pescuit. Leagă de capătul jugului capătul unei frînghii trainice și foarte potrivită pentru tras, punând nutreț din belșug boilor sau cailor... În partea cealaltă, leagă de funie o undiță puternică și grozav de ascuțită. Înfinge în ea un plămîn de taur și o aruncă somnului din Istru... Cînd simte carnea de taur, peștele pornește îndată s-o prindă...; deschide gura mare, ca să apuce hrana la care nu se aștepta și care l-a momit și trage

... și alte mărturii ale preocupărilor și hărniciei strămoșilor noștri

la el nenorocita hrană. Lacomul se întoarce mulțumit și, fără să simtă, e străpuns de undița pe care am amintit-o. Dorind să scape de nenorocirea care l-a copleșit, smucește în jos și scutură funia cât poate de tare. Pescarul bagă de seamă acest lucru și se bucură neșpus. Apoi sare din locul unde aștepta și lasă îndeletnicirea pescărească, pentru a deveni plugar — precum face un actor de tragedie care își schimbă masca. El mînă boii sau caii, iar între animale și puternicul cetaceu, se încinge o luptă. Animalul din Istru trage în jos cu toată puterea ce o are, iar perechea de animale trage funia în partea opusă. Dar împotriva aceluia [peștelui] sînt mai mulți, nu unul. Peștele e biruit de opintelile celor două animale și, răpus, este tras pe tărîm".

O ocupație larg răspîndită era albinăritul. Într-atît de răspîndită, încît, de pildă, *Herodot* amintește la un moment dat (*Istorie* — cartea a V-a) că „întinutul de dincolo de Istru e ocupat de albine și din cauza lor nu se poate pătrunde mai departe". Răspîndirea albinăritului e confirmată și de alți autori — *Poli-biu*, care apreciază mierea drept „articol de lux" și *Claudius Aelianus*, care menționează mierea ce se obține din plante.

Diverse prin numărul plantelor cultivate ori al animalelor domestice, activitățile agro-pastorale ale geto-dacilor vădesc o dezvoltare economică complexă. Multe din aceste activități agrare sau pastorale erau asemănătoare cu cele practicate de romani sau greci; ele nu i-au surprins pe autorii antici și de aceea n-au fost pe larg prezentate în scrierile acestora.

Dar din diferitele informații, unele foarte succinte, lăsate de vechii învățați ne putem face o imagine privind practicarea agriculturii și creșterea vitelor în ținuturile de la Nord de Dunăre. Adăugate descoperirilor arheologice, ele întregesc datele de ansamblu referitoare la viața strămoșilor noștri.

DAVE ȘI STĂPÎNII LOR Cetățeni

CONSTANTIN PREDĂ,
Institutul de arheologie București

Importante centre economice, politice, comerciale și culturale, davele au reprezentat, în lumea geto-dacică echivalentul orașelor antice. De altfel, referindu-se la ele, numeroși autori antici le și definesc cu termenul *poleis* (oraș). Continuăm prezentarea acestor importante centre urbane ale Daciei (până acum am prezentat Petrodava, Popești-Argedava, Tamasidava, Singidava etc.) — expresie a înaltului nivel de civilizație a strămoșilor noștri.

Vestigiile de la Cetățeni, din județul Argeș, nu departe de Cîmpulung, au preocupat de multă vreme pe istorici. Încă la jumătatea secolului trecut, C. Aricescu semnala existența unor antichități dacice, depistate chiar la intrarea în pasul Bran, pe cursul superior al Dimboviței. Printre obiectele găsite el menționa și o monedă dacică¹. Cercetările și săpăturile efectuate ulterior au confirmat că în acest loc, pe un pînten stîncos și înalt, numit Pleașa Popii, care domină întreaga vale a Dimboviței, s-a aflat o importantă așezare geto-dacică. Așezarea beneficia de o foarte bună apărare naturală, fiind protejată, la Nord, de Valea lui Coman, iar la Sud, de Valea Chilieii.

Caracterul nu întotdeauna organizat al primelor cercetări, dificultățile impuse de terenul abrupt și stîncos n-au permis înregistrarea unei clare situații de ordin stratigrafic. Totuși ele sînt însă de natură să ne ajute la conturarea unei imagini destul de exacte a ceea ce a fost dava de la Cetățeni, precum și a însemnătății acesteia în lumea geto-dacică.

O primă constatare este aceea că, spre deosebire de alte dave din Cîmpia Română (Zimnicea, Albești, Popești etc.), așezarea de la Cetățeni nu a fost fortificată. Fapt explicabil, deoarece în cazul așeză-

rilor situate în teren liber era nevoie de ziduri protectoare, pe cînd la Cetățeni protecția era asigurată prin configurația terenului¹.

Dacă prin acest element, dava de la Cetățeni s-a deosebit de alte așezări, în schimb elementele comune cu ale acestora sînt cu mult mai numeroase, demonstrînd unitatea de cultură materială și spirituală a tuturor geto-dacilor. Dava de la Cetățeni prezintă asemănări în special cu cea de la Popești², fiind în foarte multe privințe o „copie” a acesteia. De pildă, și aici a fost descoperită o construcție de mari dimensiuni, avînd unul din pereți rotunjit, în formă de absidă. Era foarte probabil o clădire cu destinația religioasă. Rapoartele arheologice mai vechi, întocmite de primii cercetători, vorbesc, de asemenea, despre locuințe cu temelii de piatră (astăzi dispărute), dar, din păcate, nu se dau amănunte referitoare la forma și dimensiunile acestor clădiri.

Descoperirile arheologice sînt deosebit de importante atît pentru periodizarea așezării cît

și pentru cunoașterea legăturilor existente între dava de la Cetățeni și celelalte poleisuri geto-dacice. De cel mai mare interes este ceramica de factură locală. S-au descoperit numeroase vase lucrate cu mîna, cești de tip dacic și vase cu baze îngustate și plutecele mare (vase bitronconice). Din această ultimă categorie face parte și un vas ciudat, în forma unui bot de animal (protome) de tipul vaselor grecești pentru libații (rhytoane). Ceramica lucrată la roată cuprinde îndeosebi imitații după cupele cu decor în relief (de tip delian — produse în Insula Delos) și fragmente de amfore cu ștampile fără litere („anepigrafice”), ornamentate cu motive geometrice. Ambele tipuri prezintă mari asemănări cu ceramica descoperită în dava de la Popești, ceea ce denotă existența unor strînse legături între aceste așezări, ca și cu civilizația greacă.

La Cetățeni s-au găsit și multe unelte de fier — un brăzdar și un cuțit de plug, precum și o nicovală și un clește pentru fierărie — ceea ce arată că prelucrarea uneltelor se făcea chiar în cadrul cetății. Există multe asemănări între aceste unelte și cele de la Popești, pe de o parte, și cele de la Sarmizegetusa dacică, pe cealaltă parte,

¹ Curios este însă faptul că deși n-au existat ziduri, ideea de cetate s-a perpetuat prin numele locului, Cetățeni, dovadă că, în conștiința generațiilor, ea a constituit întotdeauna un centru fortificat, chiar dacă „fortificația” se datora naturii — n.r.

² Magazin istoric, nr. 11/1979.

NAȘTEREA PORTUGALIEI

MANUEL XAVIER VIEGAS

Cînd romanii au pătruns în Peninsula Iberică (sec. II î.e.n.) cu intenția de a o cuceri și „civiliza”, au găsit în regiunile vestice o serie de populații băștinașe pe care, conform practicilor colonizatoare, le-au denumit și clasificat. În Nordul Fluviului Douro trăiau gallaecii, pe malul celălalt, lusitanii; ceilalți erau răspîndiți în bazinul Guadianei, iar în zonele dinspre Sud viețuiau conii sau cuneii. Dintre aceste grupuri, cel mai numeros erau gallaecii și lusitanii.

În timpul domniei împăratului Augustus (27 î.e.n.-14 e.n.) a fost întemeiată provincia romană Lusitania, care includea între granițele ei și teritoriul de astăzi al Portugaliei. Unul dintre centrele cele mai importante era orașul Portus Calle (Porto), situat pe Fluviul Douro, la o distanță de cinci km de vărsarea acestuia în Oceanul Atlantic. Istoria orașului Porto se identifică, în linii mari, cu istoria țării: stăpînit succesiv de romani, suevi, vizigoți și arabi, el a fost eliberat în timpul Reconquistei.

Triburi de arabi și berberi de credință musulmană au invadat peninsula în 711, doi ani mai tîrziu ocupînd-o aproape în întregime.

Reconquista, recucerirea de către spanioli și portughezi a teritoriilor stăpînite de musulmani, a pornit din Munții Asturilor unde o parte din nobilii și războinicii vizigoți se refugiaseră. Împreună cu muntenii băștinași și conduși de Pelayo (718-737), întemeietorul regatului Asturilor, ei au obținut, în jurul anului 722, victoria de la Cavadonga asupra arabilor, considerată mai tîrziu ca începutul Reconquistei.

Sub Afonso I (739-757) asturienii au eliberat Galicia, anexînd Leónul; Afonso III (866-910), rege al Leónului și Asturilor, a reușit să extindă hotarele regatului pînă la Fluviul Douro. Înaintarea armatelor creștine și recucerirea fostului centru al monarhiei vizigote,

Toledo (1085), au alarmat emiratele din Spania arabă care au cerut almoravizilor, o sectă musulmană din Nordul Africii, să le vină în ajutor. Aceștia au învins armatele creștine la Zalacca, în 1086, dar au pus stăpînire și pe teritoriile foștilor aliați. În fața reunificării Spaniei arabe, Afonso VI, regele Leónului (1065-1109) și Castiliei (1072-1109), pentru a întări paza regiunilor din Vestul regatului, a atribuit prințului francez din ramura Capetienilor Henric de Burgundia comitatul Portugaliei, dîndu-i-o în căsătorie și pe una din fiicele sale, Teresa¹.

Urmașii lor, Afonso Henriques, unul din cei mai viteji cavaleri ai vremii sale, a izbutit să ridice Portugalia la rangul de monarhie, independența ei fiind recunoscută de regele suzeran, în 1143, și confirmată oficial de Sfințitul Scaun, în 1179.

În timp ce, în Peninsula Iberică poporul portughez, înfruntînd lungile secole întinse de ocupații, năvăliri, invazii, conquiste și reconquiste, își apăra ființa croindu-și drum în istorie, la celălalt capăt al continentului avea loc ceea ce unii istorici au considerat „un miracol”. Urmașii geto-dacilor, ai dacoromanilor, întîmpinînd la rîndul lor adversități puternice din partea factorilor externi, au manifestat aceeași eroică și temerară îndrîjire de a-și păstra individualitatea românească și de a se afirma, pe plan politic, prin crearea și consolidarea statelor feudale de sine stătătoare: Moldova, Transilvania și Țara Românească.

Despre diferitele puncte de vedere ale unor prestigioși istorici și geografi portughezi, din ultimele secole, privind procesul de formare a statului medieval independent portughez, ne vorbeste, în paginile următoare, Valentino Manuel Francisco Xavier Viegas, de la Catedrala de Istoria medievală a Portugaliei, a Facultății de Litere din Lisabona². Ana Vădeanu semnează versiunea prescurtată românească. Titlul, subtilurile și explicațiile dintre paranteze aparțin redacției revistei Magazin istoric.

Ana Maria ȘERBĂNESCU

¹ În lucrarea *History of Portugal*, apărută la New York în 1976, A.H. de Oliveira Marques, cel mai cunoscut istoric din noua generație, relevă evoluția demografică a țării în primele secole ale mileniului 2, stabilind pentru perioada lui Henric de Burgundia o densitate de aproximativ 17 locuitori pe km². Marques formulează o observație cu caracter general. Avînd o suprafață de abia 34 000 km² Portugalia ar fi fost, în condițiile secolului XX, o țară extrem de mică, dar, în sec. XII, în comparație cu regatele din jur, ea acoperea un spațiu destul de întins.

Nu există motive care să ne facă să credem că o revoluție demografică nu a avut loc în Portugalia, așa cum, de fapt, ea s-a petrecut în întreaga Europă în sec. XI, XII și XIII.

² Despre formarea statelor feudale românești de sine stătătoare vezi *Magazin istoric*, nr. 3, 6/1967, 12/1968, 1/1969, 4, 8/1970, 1, 11/1971, 1/1972, 2, 8/1973, 12/1975, 6, 10/1976, 3/1978.

³ Studiul, în extenso, a apărut în nr. 10/1979 al noii reviste portugheze *Historia* — editată lunar, la Lisabona, de unul din cele mai răspîndite cotidiane din Capitală, *O Jornal* — sub conducerea lui Almeida Martins. În același număr, revista publică un amplu articol (însoțit de numeroase reproduceri, inclusiv coperta I), consacrat lui Vlad Tepeș.

Tinărul prinț al independenței

Ziua de 23 mai 1179 este o dată care rămâne legată de nașterea Portugaliei. Cu opt secole în urmă, papa Alexandru III (1159-1181) a emis bula Manifestis Probatum prin care îl recunoștea pe Afonso Henriques (1139-1185) ca rege al Portugaliei.

Era o epocă în care, după îndelungate conflicte, supremația „puterii spirituale” (instituția pontificală) fusese acceptată, în unele țări ale Europei, de reprezentanți ai „puterii temporale” (regi și împărați). Papii li revenea dreptul de a distribui coroanele în lumea creștină. Astfel, cerelele lui Afonso Henriques, adresate lui Alexandru III, ca Portugaliei, până atunci comitat, să-i fie acordată calitatea de regat, iar lui însuși titlul de monarh, au fost aprobate. Bula Manifestis Probatum răspătea, de fapt, eforturile depuse de viteazul conte pentru apărarea și răspândirea credinței, luptele duse de el împotriva sarazinilor — cum erau denumiți învâdătorii musulmani ai Peninsulei Iberice în evul mediu — dușmanii comuni ai tuturor regatelor aflate sub protecția Sfântului Scaun. În plus, li era acordată deplină libertate de a-și extinde domeniile, prin anexarea oricărui teritoriu smuls de la sarazini, cu condiția de a nu leza interesele principilor vecini, creștini.

În fața cuceririlor care li promăvesc pe Afonso Henriques în Manifestis Probatum, al cărui simț de dreptate, prudență și calități de conducător sînt recunoscute și date ca exemplu demn de urmat, nu rezist tentația de a transcepe cîteva pașaje din portretul schițat de Oliveira Martins (1846-1894), în lucrarea Historia de Portugal: „Tinărul prinț reunea în suflurile necesare consolidării unei independențe care pînă atunci fusese precară... Era aspru, viclean, extrem de ambicios, fără să-și facă vise sau iluzii... Dușmanii săi, leonzeii și sarazinii”, n-au reușit să-l înfrîngă. Supus și umil cînd era învins, accepta

1 Anii menționați între paranteze rotunde reprezintă anii de domnie ai monarhilor portughezi și ai regatelor învecinate. În cazul lui Afonso Henriques, anul 1139, acceptat de marea majoritate a istoricilor, coincide cu data celui mai vechi document — descoperit recent de cercetătorul Paulo Merea — în care Afonso Henriques se intitulează rege.

2 Într-o dată în 1128 și 1137 Afonso Henriques s-a aflat într-un permanent conflict cu vărul și suzeranul său, regele Leonului, Afonso VII. Henriques dorea să-și consolideze independența prin obținerea titlului de rege. Goana după investitură nu era un act neobișnuit și nici lipsit de precedente. La începutul secolului, nobilii castileni ceruseră regelui Leonului să permită guvernatorului lor să se intituleze astfel; în perioada menționată, existau în Spania creștină, în afară de suzeranul Afonso VII și Castilei încă doi regi, ai Aragonului și Navarei. Afonso Henriques, stăpînitorul unui teritoriu mai mare decît al acestora, avea tot dreptul să ridice pretenții la același titlu, deși tatăl său fusese doar conte. Teoretic, nici măcar conte nu se putea numi, deoarece se răscula la împotriva mamei sale, moștenitoarea legală a rangului, fără a cere permi-

toate condițiile, oricît de dure, pentru ca apoi, cînd li convenea, să caie toate promisiunile făcute, să rupă toate tratatele cu o ușurință și o simplitate, care au rămas celebre în evul mediu... Încăpățînarea de a-și apăra și menține teritoriile, adevărată obsesie, li făcea să semene cu o lamă de oțel care, cu un efort deosebit, poate fi îndoită pentru o clipă, dar, odată lăsată liberă, redevine dreaptă și inflexibilă... Trăia în mijlocul Portugaliei sale ca mistrețul în hățisuri; cînd era atacat, se arunca cu furie asupra dușmanului distrugînd totul cu colții lui puternici. Cînd era încofîlt și nu se mai putea apăra, o rupea la fugă... Avea un defect care l-a dăunat mult, dar care a fost estompat de fapte sale: li plăcea să fie adulat”.

Conflictul dintre spadă și anatema

Biserica îl cerotea pe „bunul fiu și prinț catolic”, care li înmănașe papii Alexandru III 1 000 monede de aur după încoronare și care nu pregeta să-și îndemne luptătorii, înaintea atacului decisiv dat asupra Santarémului, la ceva ce n-avea nimic comun cu preceptele lui Hristos: „Spuneți-mi — Dumnezeu să vă ajute, cavalerii mei — ce plăcușă deosebită de omori copiii în somn. Desigur, nici unul, căci alci așa trebuie să faci și chiar să nu lești pe nimeni, nici pe bărbat nici pe femeie, nici făcîci sau tinere fete, nici pe bătrîni sau bătrîne ci, de la cel mai mare pînă la cel mai mic, toți să fie trecuți prin sabie. Și dați-vă osteneala, căci Dumnezeu este cu voi, și fiecare să omoare cîte o sută din rîndurile dușmane”.

În cluda temutelor arme a excomunicării — îndreptăți împotriva oricărui laic sau cleric — ce ar fi avut îndrăzneala să înfrunte hotărîrile Sfîntului Scaun, și care părea mult mai importantă decît voiața regilor și armatele împărățiilor, primii noștri regi au încercat să stăvilească creșterea scandalosă a averilor Bisericii. Aceasta a însemnat începutul ostilităților, declarîndu-se deschisă lupta între cele două forțe, cele mai puternice din prima perioadă a monarhiei portugheze: pe de-o parte regele și sprijinitorii săi, iar pe de altă, puterile și bine organizata Biserică”.

În secolul al X-lea și al XI-lea, vremea aceea, buniculul său, Afonso VI. El nu era decît un rebel învinut de crima feudală a trădării. De aceea cererile sale au rămas fără răspuns. Au urmat înfruntările armate care s-au soldat cu încheierea, în 1143, a Tratatului de pace de la Zamora. Afonso VII îl recunoștea lui Afonso Henriques titlul rivin, în schimb, acesta din urmă era dator să acorde, la nevoie, ajutor militar Leonului.

Sarazinii erau berberii și arabii, care ocupaseră Peninsula Iberică și împotriva cărora Afonso Henriques obținuse victoriile răsunătoare de la Ourique (1139) și Santarém (1147). Sarazinii mai erau numiți și mauri. În antichitate romanii le spuneau astfel berberilor din Africa septentrională; termenul s-a extins în evul mediu, denumindu-i pe cuceritorii arabi ai Magrebului (Tunisia, Marocul și Algeria de azi) și Spaniei.

„Din perspectiva timpului și integrată unui context mai amplu, conflictele dintre rege și instituția

În afară de multe alte plîngeri adresate papii, clerul din Portugalia protesta că înalții funcționari regali desconsiderau hotărîrile episcopilor, că preoții și călugării erau obligați să se supună hotărîrilor tribunalelor civile și legilor emanate de la rege și consiliul său.

Desordinea și nemulămurile ajunseseră la apogeu în perioada domniei prințului minor Sancho II (1223-1248). Anarhia nu se limita numai la nobilime, ci cuprinsese și celelalte clase, precum și corpul ecleziastic, făcînd discordii aprinzîndu-se cînd într-un loc, cînd într-altul, izbucnind de la prelat la prelat, între instituțiile laice și mănăstiri și chiar între ordinele monah-cavaleresti”. Ca războiune împotriva excomunicărilor, funcționarii publici dărau porțile mănăstirilor, violînd dreptul de azil, drept pe care Biserica și-l atribua, prinziindu-i pe învâdătorii și conducîndu-i spre supliciu. Ordinul cavaleresc profînd, de asemenea, de situația tulbură din regat, își disputau unele altora, nu numai în fața tribunalelor, ci și cu spada în mînă, bucurîndu-se de revendicate. Astfel, cavalerii Ordinului templierilor distrugeau figurile proprietarilor pe care era gravată crucea Ordinului de la Malta, figuri marelui hotarele moșilor despre care primii credeau că fuseseră înșușite pe nedrept de către cel din urmă, iar Ordinul Maltei plătea cu aceeași monedă — templierilor. Între călugării și cavalerii armelor aparîndu-se astfel ordine, se dădeau lupte soldate cu morți și răniți, urmînd apoi războiurile care așteau și mai mult aceste grupări una împotriva alteia.

Cînd începeau să pătrundă pe domeniile feudale, pentru a strînge dările și impozitele, trimișii regelui erau batjocorîți și, adesea, schingiuiți, uneori pierzîndu-și chiar și viațile; pe de altă parte, cel mai îndrăzneț, cînd aveau de-a face cu cei lipsiți de apărare, nu se dădeau în lături de la nimic pentru a-și mări averile personale. În timp ce nobilii tălau și spînzurau pentru a-și păstra și extinde feudele, clericii prosperau, bizîndu-se pe arma albă a excomunicării.

Ca un corolar al acestui război dintre spadă și anatema, Sancho I (1185-1211), fiul lui Afonso Henriques, și Afonso II (1211-1223) au fost excomunicați, iar Sancho II a fost pedepsit așijdrei fiind, pe deasupra, detronat de papă și înlocuit cu fratele său, viitorul Afonso III (1248-1279), amenințat și el, la scurtă vreme după înscăunare, cu excomunicarea.

Puterea Bisericii se dovedea fără rival și perspectiva pedepsii eterne li determina pînă și pe cei mai îndrăzneți să se încovoale. Cu toate

pontificali dobîndesc o semnificație mai profundă. Evenimentele din Portugalia — corespunzînd înfrîntărilor dintre rege și nobilime care au dus la grave dezbinări în atîtea țări ale Europei medievale. Între cei doi mari stăpîni ai Portugaliei s-au dat lupte înversurate pentru friele puteri. Soluția la care s-a ajuns în evul mediu, echilibrul dintre Biserică și stat, pare mai degrabă un compromis; și totuși la o analiză atentă, reiese clar triumful statului. Era doar prima repriză a unui meci aflat în plină desfășurare, iar rezultatul ei poate fi socotit drept una dintre constanțele dominante în istoria portugheză”. (A.H. de Oliveira Marques, History of Portugal.)

* Magazin istoric, nr. 6, 7/1974.

acestea, nu trebuie să se creadă că regii noștri au acceptat cu brațele încrucișate supremația Bisericii. Când erau tineri înfruntau puterea papală, dar pe măsură ce picioarele le slăbeau și ceasul morții se apropia, se resemnau și împlorau lertarea de teama flăcărilor infernului.

Dar să ne reintoarcem la nașterea Portugaliei, proces cu mult mai complex decât se poate înțelege din primul document menționat la începutul acestui articol și a cărui valoare rămâne, îndeosebi, simbolică.

Lusitani

Istoricul și scriitorul Alexandre Herculano (1810-1877) a dorit să curețe istoria Portugaliei de neadevădurile ce se perpetuau de la o lucrare la alta. El a susținut, în *Historia de Portugal*, că trei dintre caracteristicile definitorii ale naștilor — neamul, limba și teritoriul — n-ar avea nicio legătură cu lusitanii, presupușii noștri strămoși direcți. Această idee, la modul în epocă sa, fusese pusă în circulație cu trei veacuri în urmă și apoi întărită sau exagerată de diverși istorici în operele lor.

Herculano afirmă că nu există nicio argument pentru a stabili o continuitate firească între noi și lusitanii; nu pot fi luate în considerare nicio conviețuire în limitele teritoriale și identitatea de neam, nici înrudită de limbă. Numai faptul că ei s-ar fi stabilit pe o parte a teritoriului Portugaliei de azi nu ne dă dreptul să-i considerăm strămoși, întrucât ei au locuit în provinciile spaniole Galicia, Estremadura și Andaluzia. Herculano consideră că acei popor [lusitanii] s-a destrămat, în mare parte, chiar în timpul dominației romane și a dispărut cu totul în perioada de invazii și conquiste.

Nevoia pe care o simte de a nega totul, sau măcar de a submina rolul hotărâtor pe care lusitanii l-au jucat în trecutul portughez, îl conduce spre radicalism: „Acele timpuri îndepărtate ar putea să aibă legătură cu istoria monarhiei spaniole, dar în nici un caz cu a noastră”. De unde și ruptura sa declarată cu trecutul: „Portugalia, născută în sec. XII, într-un colț al Galiciei, constituită fără să se fi născut de diviziunile politice anterioare și extinzându-se pe teritoriul sarașin... este o națiune esențialmente modernă”.

Subestimând trecutul, supraapreciază sec. XII-XIII, subliniind rolul jucat de Henric de Burgundia, Teresa și Afonso Henriques — Comitatul Portugaliei a reușit să se rupă de monarhia Leonului și să devină regat autonom datorită eforturilor și tenacității primilor noștri principii și ale cavalerilor lor”.

Celălalt istoric citat, Oliveira Martins, mergând pe urmele lui Herculano, se ocupă de spațiul în limitele cărui locuiau lusitanii, informându-ne că granițele orientale depășeau „cu mult teritoriile portugheze,

incluzând provinciile spaniole Salamanca (în regiunea León) și ajungând până aproape de Toledo (regiunea Castilla la Nueva). Spre Sud și Răsărit, lusitanii lui Strabon și Lusitania lui Augustus aveau ca hotăr Fluvii Guadiana, aproape de la Izvoare (în centrul Spaniei), până la gurile sale pe coasta Algarvelui nostru (în Sudul Portugaliei, pe fărâmul Atlanticului)”. Într-un text care insistă asupra determinismului geografic, conchide ironic: „Să se împingă granița din Nord până la Fluvii Minho, să se retragă granița din Est până la Fluvii Douro și, în acest mod, vechile hotare vor coincide cu cele actuale”.

În optica lui Oliveira Martins, neamul lusitan nu poate fi sters din istoria portugheză. De aceea, el pune problema în următorii termeni: „Poporul portughez — ca și cel spaniol — nu are un singur grup etnic la origine; el are o origine colectivă. Credem totuși că aceasta a fost pusă în evidență pe baza unor trăsături secundare. Credem că diferitele populații din Peninsula Iberică, individualizate, și adevărat, formează un ansamblu dotat cu caractere generale, comune tuturor. Unitatea istoriei peninsulare, în ciuda dualismului politic al timpurilor moderne [existența celor două state — Portugalia și Spania], este dovada cea mai evidentă a acestei opinii”.

„Teoria întimplării”

Consistent că pășește pe un teren alunecos, adaugă că originea colectivă a poporului portughez, chiar dacă e circumferențiată unor trăsături secundare, îl include pe lusitanii, avansând însă ipoteza că „ar fi exagerat să se creadă că individualitatea caracterului lusitanilor a infuzat o doză mai mare de singu celule sau cel, decât Iberic, în amestecul care circula prin venele noastre”.

Dat fiind că lipsa unui spațiu geografic determinant, ca și lipsa de unitate a populațiilor nu permit găsirea unor elemente fundamentale ale trecutului portughez, Oliveira Martins încordește spiritul epocii medievale, tipic feudal, și descoperă la principii și baronii portughezi calitățile necesare întemeierii de către ei a unui regat independent și autonom. „Luând o bucată din Galicia, alta din León și o treia din emiratele sarașine aflate în Spania meridională, acești principii și-au constituit un stat al lor”. Acțiunile întreprinse de ei sînt cele pe care le permite contextul epocii: „baronii îndrăzneți, avizi și turbulenți se întind până unde le ajunge vîrful spadelor: acceptă orice, se folosesc de orice prilej, cu condiția să-și extindă domeniul... Tocmai de aceea granițele Portugaliei oscilează, în primele două secole, după mersul războaielor cu Leonul și Castilia, pe de-o parte, și cu sarașinii pe de alta”.

Problema pusă în acest fel, este ușor de descoperit cauza separării tinărului regat de monarhia leonieză: „dorința de independență a guvernatorului comitatului, față de regele suzeran”. De asemenea, nu este greu de imaginat momentul în care Portugalia a devenit independentă, întrucât aspiratia către state independente se manifesta în Peninsula Iberică ca o tendință generală. Moartea lui Afonso VI, regele Leonului și Castiliei, poate fi considerată ca data de început a erei independenței Portugaliei, chiar dacă de-a lungul multor ani aceasta va fi mai mult o ambiție decât un fapt”.

Această teorie a lui Oliveira Martins, impropriu numită „Teoria întimplării”, n-a fost rodul unei inspirații de moment, chiar dacă aspectul ei literar, de o frumusețe neasemuită, poate părea, uneori, anumitor persoane, ca fiind opera unui mare scriitor și nu a unui factor de istorie științifică. Istoricul este însă un profund cunoscător al izvoarelor și desigur folosește adesea cuvîntul „întimplător”, raționamentul său se bazează pe documente și fapte concrete, care justifică și confirmă așanumitul „întimplător”.

Passajul următor oglindește preocupările sale de a găsi un concept dominant în teoria nașterii Portugaliei: „Ceea ce determină frontierele noului stat este oare etnia?”

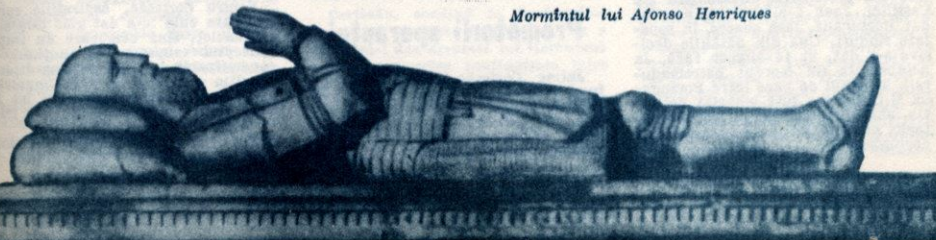
Răspunsul nu ar avea nici un rost. Condițiile geografice? Se pare că nu, de vreme ce vedem linia frontierelor traversând prin mijloc cîmpurile din Alentejo, tăind perpendicular abisul lui Tejo și Douro și înălțimile lanțului muntos, în loc să le urmeze orientarea. Singurul element care rămîne este echilibrul [politic]. Echilibrul, ca efect ponderator: ambițiile principilor Portugaliei li se opune rezistența regiilor Leonului... Din echilibrul sau ponderația celor două forțe antagonice s-a născut configurația geografică a Portugaliei moderne, care numai în extremitatea nordică și sudică are, pe scurte porțiuni, Fluvii Guadiana și Minho, ca frontiere naturale”.

În fond, comparînd teza lui Herculano cu cea a lui Oliveira Martins, amîndouă aproape se identici. Dar Oliveira Martins, avansează o idee care mi se pare extrem de importantă,

1 După moartea lui Afonso VI, tronul a revenit fiicei sale Urraca (soră cu Teresa), la acea dată văduvă de primul ei soț, Raymond de Burgundia (văr cu Henric de Burgundia, soțul Teresei și conte al Portugaliei). La scurt timp, regina Leonului și a Castiliei s-a recăsătorit cu Afonso I de Aragon (1104-1134); neînțelegerile și certurile dintre ei au creat o atmosferă de tensiune internă în întregul regat, care a dus la slăbirea prezenței asupra Portugaliei vecine. În ciuda legăturilor de rudenie, cele două familii domnitoare se aflau într-o stare de permanentă rivalitate.

În p. 17: adevrate danielitri în piatră împodobesc construcțiile ridicate în vremea lui Manuel I cel Mare. Detaliu

Mormîntul lui Afonso Henriques

ARHIVA NAȚIONALĂ DE LA TORRE DO TOMBO

JOSÉ PEREIRA DA COSTA,

director general al Arhivelor
Naționale din Lisabona

Arhiva Națională de la Torre do Tombo este una dintre cele mai vechi din Europa. Chiar înainte de crearea națiunii portugheze, unele izvoare menționează că documente privind comitatul Portucalez ar fi fost păstrate la Mănăstirile Santa Marinha da Costa și Mumadona, în Guimarães. Acolo ar fi existat un „Turn al Tezaurului” care servea și drept un manuscris. În 1307, regele Dinis, nota pe marginea unui manuscris: „Să fie bine păstrată această scrisoare în Tezaurul din Guimarães”.

În secolul XII, minai de lupte pentru Reconquista în lungi peregrinări pe teritoriul țării, regii aveau grijă ca în cortegii ce îl însoțea, să-și găsească loc și arhiva cancelariei. În vechile documente, există referiri că actele importante erau întocmite, pentru o mai mare siguranță, în exemplare multiple, puse apoi la adăpost în arhivele private ale mănăstirilor și ale ordinelor monahale-cavaleriei, precum și în cea regală. Printre alte documente, amintim testamentul lui Afonso II, datat 26 iunie 1214, cel mai vechi act scris în întregime în portugheză, care a ajuns până în zilele noastre; la sfârșit, există mențiunea că au fost executate 13 copii, fiecare dintre ele fiind trimisă spre păstrare unor înalți prelați.

Din perioada sec. XIV-XV, a ajuns până la noi o hartă a orașului Lisabona, aflată astăzi la Biblioteca Universității din Leida. Pe această hartă se vede Torre da Escravania (Turnul Secretariatului) amintit, de asemenea, și în alte izvoare. Este foarte probabil ca arhiva regală să fi fost adăpostită acolo până prin 1378, an în care o aflăm instalată în turnul castelului regal din Lisabona. Pe măsură ce documentele s-au acumulat,

devenind tot mai numeroase, în sec. XVI a fost nevoie să se depoziteze șalzei de cufer pline cu hîrți în camerele regelui din Palatul Alcáçova. Din aceste tombs (încăperi) și torre (turnuri) din care făceau parte, s-a născut numele care mai dăinuie și astăzi — Arhivele din Torre do Tombo.

Printre funcționarii superiori ai arhivelor, merită să fie amintiți Cristóvão Benavente, care ne-a lăsat o „relatare” despre Torre do Tombo; Pedro Mariz și Jorge da Cunha care, de asemenea, au redactat, în 1631, un studiu despre starea în care a fost găsită arhiva, manuscris publicat recent de către neobosita cercetătoare, Virginia Rau.

În istoria Arhivelor din Torre do Tombo se evidențiază figura regelui Manuel I cel Mare (1495-1521), pe care tradiția ni-l înfățișează ca un mare amator al fastului oriental și al luxului exotic. Autentic prinț al Renașterii, bucurîndu-se de o temeinică educație umanistă, om cu gusturi fine, rafinat iubitor al artelor, regele Manuel a colecționat opere de artă a căror frumusețe și valoare constituie patrimoniul nostru cel mai prețios. Grijă cu care s-a ocupat de salvarea numeroaselor documente din Torre do Tombo de la distrugere, constituie, în zilele noastre, o lecție de cunoaștere profundă a procesului tehnic de conservare, pusă în slujba nu numai a interesului vizind viitoarea redactare a istoriei perioadelor sale de domnie. În afara lucrărilor de reconstrucție a Turnului, Manuel I a cerut să fie transcrise pe foi de pergament, de mari dimensiuni, toate documentele acumulate până la el la Torre do Tombo. Noua lectură,

și anume aceea de a nu identifica un rege cu un stat: „Este exagerat ca Afonso Henriques să fie considerat făuritorul conștiinței al independenței unei țări, când conștate se dovedea preocupat, în primul rînd, de independența lui proprie și personală. Sentimentul de independență, ideea că regii sînt reprezentanții unei țări — și nu stăpîniți unei feude pe care o apără și încearcă s-o mărească — se poate spune că se manifestă de abia în epoca dinastiei de Aviz (1385-1580), după memorabila zi de la Aljubarrota”.

În tot sec. XIV au avut loc în Portugalia o serie de mișcări care, antrenînd păturile mici și mijlocii ale burgheziei, precum și pe locuitorii săraci ai orașelor, au căpătat un caracter social. Cea mai importantă a fost revolta din 1383-1385, cînd portughezi s-au unit în jurul lui João I (1385-1433), capul familiei de Aviz — care s-a proclamat rege și apărător al țării (regedor e defensor do Reino) — pentru a apăra independența Portugaliei amenințată de pretențiile anexioniste ale Castiliei. Juan I al Castiliei a invadat Portugalia, fără succes, în repetate rînduri. Una din bătăliile decisive s-a dat, în 14 august 1385, la Aljubarrota (în Nordul Estremadurei). Tratatul de pace între Portugalia și Castilia a fost încheiat definitiv, abia în 1432 (vezi și Magazin istoric, nr. 10/1977: Această în istoriei portugheze).

În pp. 20, 21: miniaturi reprezentînd scene de muncă din sec. XII

Promotorii speranței

Jaime Cortesão (1884-1960), profund cunoscător al condițiilor geografice-sociale, se alătură lui Oliveira Martins: „Statul s-a constituit din punct de vedere politic și a căpătat expresie națională numai odată cu

„revoluția democratică din sec. XIV”, cum a numit-o Oliveira Martins, eveniment care a marcat victoria și pătrunderea claselor populare în viața politică. Pînă atunci, Portugalia fusese un conglomerat de regiuni, clase și orașe minate de scopuri locale și divergente. Revoluția a fost cea care a impus definitiv — minorității oligarhice, clerului și nobilimii militare, ale căror interese dominaseră pînă atunci viața publică — orientarea și voința maselor”.

Dar viziunea istorică a lui Cortesão cuprinde orizonturi și mai largi: „Toate națiunile, înainte de a fi ajuns la un stadiu politic definitiv, au trecut printr-o îndelungată perioadă de formare... Conștiința solidarității și a unui ideal colectiv, sentimentul și ideea de patrie se formează lent, prin intermediul concepțiilor unor grupuri și a luptelor dintre acestea. Și, de regulă, marli conducători sînt cu atât mai reprezentativi, cu cît se identifică și orientează mai bine necesitățile și aspirațiile colective”.

Pentru Cortesão, aspirațiile colective, așa cum le-a dat glas mișcarea comunelor, sînt cele care au impus conceptul suprem de națiune și concretizarea lui. Ele au impulsiona opoziția și lupta deschisă împotriva centralizării monarhice, care își jucase rolul istoric devenind o frînă a oricărui proces democratic.

Dacă geografia nu este pentru autor un factor determinant, ea

cum a fost numită culegerea, a fost reunită în 60 co-dexuri, colecție unică în lume, dintre care 47 cu titluri și cu coperti bogat ilustrate. Motivele acestei grandioase lucrări și rațiunile pentru care a fost întreprinsă, rezultă din „predoslovie”. Sînt amintiri strămoșii săi care au dispus construirii „unui turn în care să se păstreze pentru totdeauna memoria marilor fapte, care astfel orădată și știută, a fost dorită într-o mare înțelepciune de unde unii regi, duci, marchizi, conți și prelați ai regatelor Castiliei și ai Franței și ai altor familii domitoare, au trimis cu încredere să se pună în acest turn, spre păstrare, testamentele lor, precum și alte scrierile cuprind amintiri de fapte lor”.

Perioada de aur din timpul lui Manuel I, și urmează epoca cea mai dramatică din istoria lui Torre do Tombo. Sub dominația Spaniei (1581-1640), așa cum dovedește și „relatarea” din 1631 a lui Jorge da Cunha, arhiva a avut mult de suferit din cauza prădăciunilor și a jafurilor. Este jalnică starea în care ajunsese Torre do Tombo! Multe dintre cărți erau „rupte în bucăți”, mincate de șobolani și „pline de murdărie”; „hîrtii de o mare importanță” fuseseră luate din Torre și „astfel — spune Jorge da Cunha — lipsesc peste douăzeci de cutii sculptate și lăsi căpșugite cu piele, care erau pline de hîrtii, după cum rezultă dintr-o parte a inventarului găsit într-un sertar al Casei Coroanei...”.

Cutremurul din 1755¹ a îngropat întreaga documentare sub ruine, de unde, cu mare greutate, a fost salvată de funcționarii Manuel da Mota. În august 1757, arhiva a fost transportată, din cele două barăci improvizate cu lemnul recuperat din dărîmături, în două case, aparținînd unei mănăstiri, și numite „ale Episcopilor”, pentru că în ele erau găzduiți prelații din provincie cînd veneau la Lisabona.

În afară de adaptarea propriu-zisă a construcției, s-au confecționat 50 dulapuri din lemn adus din Brazilia, 18 rafturi, diferite comode și mese, iar ferestrele au fost prevăzute cu grăti de apărare. Astfel, în vechia reședință „ale Episcopilor” a reînscut Torre do Tombo. În 1894, odată cu desființarea ordinelor monahale, călugării au fost expulzați, iar vechiul mănăstire, după îndelungate lucrări de amenajare, care au durat pînă aproape

în anii noștri, a fost transformată în sediul Parlamentului. Arhiva se află și astăzi în una din aripile clădirii. Ocupă 86 săli, documentele datînd din perioada sec. IX-XX, fiind așezate pe rafturi ce măsoară mai bine de 20 000 m.

Nu este posibil să menționăm, în cadrul acestei sinteze, tot ceea ce se păstrează mai valoros în Torre do Tombo: o colecție foarte bogată de diplome pontificale, ce conține peste 3 500 documente originale din sec. XII-XIX și așa Bule de Aur; Colecția specială de documente, scrise pe pergament, structurată în trei categorii: documente ecleziastice, regale și particulare; procesele verbale ale tribunalelor Inchișiției din Lisabona, Coimbra și Évora, în număr de peste 40 000; documente cu caracter militar, din 1640 pînă în 1834, în număr de peste 90 000; corresponsența administratorilor de finanțuri, denunțuri, conspirații etc.; arhiva lezuitilor și a Ordinului cavalerilor de Malta cu mărturiile despre acțiunile acestor ordine în Portugalia și în coloniile ei; actele diplomatice ale Ministerului Afacerilor Externe de la Restaurare pînă în 1850; manuscrise cu conținut istoric, literar și științific; Colecția de tratate și convenții internaționale; celebrul Atlas al lui Fernao Vaz Dourado, perla a cartografiei portugheze din sec. XVI.

Arhiva de la Torre do Tombo mai dispune de o bibliotecă care numără aproape 18 000 volume. Sînt lucrări de istorie, legislație, publicații ale centrelor de documentare cu caracter istoric, lucrări de paleografie, diplomatice și arhivistice, în afară de cele 41 incunabile și alte ediții princeps ale unor lucrări, apărute în sec. XVI.

Documentele aflate la Torre do Tombo, ca și cele păstrate în alte arhive și biblioteci din Portugalia, au devenit indispensabile pentru redactarea unei istorii a lumii moderne. Fără consultarea arhivelor portugheze, nu se poate scrie o istorie completă a oazelelor, a Africii și Braziliei, a întregului Orient și nici a Europei. Să nu uităm de călătoria lui Vasco da Gama², care — așa cum spune Jaime Cortesão — a prilejuit întâlnirea a două mari civilizații: aceea a Occidentului cu aceea a Orientului.

În românește de
ANA VĂDEANU

¹ - 2 Magazin Istoric, nr. 7/1977; 1/1969.

exercită totuși anumite influențe în formarea unui stat. Afirmarea conștiinței naționale a fost mai puternică în „zonele politice active sau în zonele care, datorită unor caracteristici geografice deosebite, erau prospere din punct de vedere economic... Epocile tulburi au dezvoltat instinctul siguranței colective”.

Referindu-se la devenirea istorică a Portugaliei, el analizează topografia Peninsulei Iberice și susține că populațiile au migrat spre coasta occidentală, atrase de fertilitatea terenurilor și de posibilitatea comerțului maritim. Interesele lor au devenit altele decît ale celor rămași în regiunile din lungul frontierei orientale. Acest proces lent s-a deslășuit între sec. III î.e.n. și sec. XIII e.n., creîndu-se astfel condițiile esențiale pentru formarea Portugaliei.

În afara faptului că a adus și alte contribuții, Cortesão a rezolvat dificila problemă a frontierelor portugheze. El a descoperit că granițele administrative stabilite de romani au rămas aproximativ identice. A demonstrat, de asemenea, că dacă facem o comparație între limitele orientale ale provinciilor romane cu linia actuală a frontierelor portugheze, se observă că ele coincid aproape exact, cu excepția micilor regiuni de pe malul stîng al Guadianei de Jos, mult timp disputată între portughezi și castilieni și inclusă în teritoriul

național abia în timpul domniei lui Dinis (1279-1325)¹.

Cortesão, sondînd în profunzime problema formării Portugaliei, nu a putut să-l dea dreptate lui Herculanu care „nega orice continuitate între

¹ Regele Dinis a acordat, în timpul domniei sale, un interes deosebit înfloririi științelor și artei, dar și dezvoltării agriculturii. Pe lângă că a

portughezi și lusitani” și nici lui Oliveira Martins care echivala „Jormarea Portugaliei cu un act de voință al baronilor portughezi, fără nici o legătură cu relieful geografic sau cu vreo comunitate socială anterioară”.

Capacitatea sa de a judeca istoria din perspectiva timpului, i-a permis să afirme că „încă înainte de domnia regelui Afonso Henriques, se realizase, lent, un fapt cu mult mai important pentru viitor decît orice inițiativă individuală, și anume, constituirea unui nucleu social, a unui popor vorbind aceeași limbă și gata să-și capete, prin convingerea stabilă pe un teritoriu, caracterul specific atlantic, definitivul națiunii noastre. În Occidentul peninsulei, condițiile erau de mult prea puțin configurate unei forme evoluate de stat. Conducătorii din sec. XII și din cele următoare au fost, într-adevăr, promotorii acestei speranțe”.

Înființat Universitatea din Coimbra (la început în Lisabona — 1288), că a încurajat literatura națională și a pus bazele marinei portugheze, el a rămas cunoscut în istorie și ca „regele fermier” (rei lavrador). În 1297, a reușit, prin Tratatul de la Alcáncas, să obțină de la Castilia confirmarea oficială a faptului că regiunea Algarve, aparținînd Portugaliei, stabilindu-se astfel granițele care dăinuie pînă în zilele noastre.

Damião Peres, în lucrarea Como Nascu Portugal, scrie: „Portugalia a devenit pe nesimțite o realitate statală, cu temelii politico-economice, încă din a doua jumătate a sec. IX, când Reconquista a eliberat teritoriile din Sudul Fluviului Minho; simultan, au apărut aspirațiile politice de independență, concretizate, în sec. XII, prin geneza sentimentului național și constituirea statului autonom portughez... Această formațiune statală, care apare, cu cuprinderea întregului occident peninsular (Portugalia de azi); sub influența realităților politice, din acest nucleu inițial, „organism preexistent“, se creează un organism nou: „Portugalia“.

„Organismul preexistent“, la care se referă Damião Peres, a început să se prefigureze către jumătatea sec. VIII prin anexarea regiunii cuprinsă între Minho și Douro de către regele Asturiilor, Afonso I. Mai târziu, Afonso III, rege al Leónului și Asturiilor, a reușit această regiune, ceea ce a pus „zona pământurilor recent valorificate“, zonei mai vechi, din Nord, care constituie obiectul unei măsuri asemănătoare. În aceste locuri se vor naște germenii viitoarelor autonomii portugheze. Diferențierea toponimică datează din sec. IX când „primul document în care termenul Portugalia apare cu sensul de colonie situată în apropiere de gurile Fluviului Douro“ (Fortsu Calle — numele roman al orașului Porto) datează din anul 985... Dar abia Henric de Burgundia, 7 noiembrie 1097, se intitulăză conte portucalez, iar domeniul său, provincie portucaleză... Pentru prima oară, diferențierea toponimică corespunde diferențierii politice, prin crearea unei unități, provincia portucaleză — prefigurare a statului portughez și germen al națiunii portugheze“.

Păcat însă că Damião Peres, care a făcut cercetări atît de pertinente pentru elaborarea tezei sale, nu s-a aplecat asupra aspectelor economice — în genera neglijate de mulți dintre istoricii portughezi — mai ales că el însuși a afirmat că Portugalia, ca realitate națională, a avut la bază o unitate politico-economică.

Germanii națiunii

În epoca de profunde convulsii, în care lăsați legați de domeniile feudale, lupta pentru eliberarea lor și în care lăciturile burgurilor cer, înarmate, sancționarea unor legi mai democratice, înfruntările se manifestă și între membrii clasei conducătoare.

În articolul Nobilimea portucaleză între secolele IX-XI, José Mattoso, studind lucrările elaborate în sec. XIII-XIV de autori de ori-

¹ Regatul Asturiilor (sau, după sec. X, Leónului, astăzi provincia Oviedo, în Nordul Spaniei) cuprindea provinciile: Asturiile propriu-zise, Leónul, Galicia și Castilla, guvernate de către un conte (comes) sau dux. Multe confuzii provin din faptul că aceiași termeni, terree, provinciale, comes și dux erau folosiți atît pentru denumirea unității teritoriale, cît și ca titlu al guvernatorului unității respective.

² La începutul Reconquistei, prin lupte succesive, regele Asturiilor a smuls de la mauri, bucată cu bucată, pămînturile Galiciai ce aveau în Sud, pînă la baziul Fluviului Douro. Fișa de pămînt dintre Minho și Douro a fost, multă vreme, un fel de țară a nimănui care separa Spania creștină de cea arăbă. Musulmanii s-au refuzat în cîteva invazii devas-

gine nobilă, constată că: „nu se poate să nu observăm această dispută. Înaltele familii citate în aceste opere sînt fie contemporane autorilor, fie legendare, personalitățile care au dominat efectiv Portugalia în sec. IX și X, fiind trecute cu vederea“.

José Mattoso consideră că „noua nobilime creată în urma schimbării dinastiei din sec. XI confina, în germen, tendința de autonomie a comitatului, maturizată între 1138-1140. Din rădăurile acestei nobilimi s-a constituit minoritatea conducătoare a monarhiei, capabilă, din acel moment, să-și dirijeze propriul destin“.

Ar fi nedrept să nu amintim aici opinia marelui geograf cu vocație de istoric, Orlando Ribeiro care a susținut metoda cercetării interdisciplinare, mai ales pentru istoricii și geografi. El a afirmat că „ideea unei individualități geografice a Portugaliae ca bază a separării sale politice... este lipsită de fundament... nașea nu este o consecință a teritoriului sau a orașelor, ci a istoriei însăși; tot ceea ce s-a scris pînă acum în sens contrar acestei concepții este inacceptabil în lumina actualelor postulate ale științei“.

Conform viziunii lui Orlando Ribeiro, Portugalia s-a constituit în prima jumătate a sec. XII, consolidîndu-și independența un secol mai tîrziu; el atrage atenția asupra faptului că ar fi aventuros și exagerat „să se caute geneza națiunii portugheze în civilizația megalitică occidentală“.

Dacă, așa cum susține un alt geograf, Ferraz de Carvalho, „fara noastră se deosebește de celelalte din peninsula“, aceasta se datorește oamenilor, numai oamenilor și din nou oamenilor, singurii care fac istoria. Geografia condiționează dar nu determină. Istoria oamenilor a fost o luptă permanentă între Om și Natură care a înregistrat victoriile succesive ale umanității. A sosit timpul să înțelegem că omul și natura nu sînt dușmani, ci două entități care se completează reciproc.

Date fiind toate aceste puncte de vedere, pe bună dreptate se poate pune întrebarea: la urma urmelor, cînd s-a născut Portugalia?

— Încă din vremea civilizației megalitice, așa cum se aventurează unui să susțină! Conform teoriei lui Jaime Cortesão, în perioada cuprinsă între sec. III î.e.n. și sec. XIII e.n., prin stabilirea pe litoralul atlantic a unei populații permanente care a creat specificul de viață național, șefii conducători din veacurile următoare fiind doar promotorii acestei speranțe! Sau momentul nașterii

tatoare, cele mai importante datînd din anii 764, 791, 794 și 840. Mai mult de un secol, această zonă a fost un cîmp de bătălie, dezorganizată și depopulată, cu orașele incendiate și pustite.

Către mijlocul sec. IX, situația s-a ameliorat, condițiile devenind prielnice pentru repopularea și reorganizarea regiunii. Ea a fost detașată de Galicia primind un guvernator propriu, menționat în izvoare ca dux. El și-a stabilit reședința în orașul Portuale, unul dintre primele care fuseseră colonizate și, probabil, cel mai important, adoptînd și pentru el însuși numele „de Portuale“. Provincia sau comitatul Portuale a devenit, în pronunție dialectală, Portugalia.

Portugalia trebuie situată între a doua jumătate a sec. VIII și repopularea teritoriilor dintre Minho și Douro realizată de Afonso III, dată de la care acești oameni au fost nevoiți să se bizuie pe ei înșiși în legătură de strînsă solidaritate și așteptînd momentul favorabil pentru a forma un stat? În sec. IX, cînd provinciile Portuale și Coimbra s-au unit, așa cum a afirmat recent António José Saraiva? Ori, poate, începînd din a doua jumătate a sec. IX, prin „repopularea“ pămînturilor de la Sud de Fluviul Minho? În 1097, cînd contele Henric de Burgundia se intitulăză conte portucalez și își numește domeniul provincia portucaleză? După moartea lui Afonso VI (1109), așa cum susține Oliveira Martins? În 1122, sau 1126, cînd în Catedrala din Zamora (regatuna León, în Spania) Afonso Henriques se autoînvestește cavaler, cu propriile sale mîini, așa cum numai reșii obișnuiau s-o facă? În martie 1139, înainte de atacul împotriva sarrazinilor din Ourique, cînd într-un document descoperit de Paulo Moraes Afonso Henriques se intitulăză rege? În ziua de 23 mai 1179, cînd papa Alexandru III îi acordă lui Afonso Henriques titlul de rege al Portugaliei? În 1297, odată cu recucerirea definitivă a provinciei sudice Algarve? În timpul revoluției din 1888, cînd interesele majorității populației coincide cu cele ale regelui în lupta împotriva forțelor străine?

Acestea sînt momente care, de obicei, sînt, sau ar putea fi, legate de nașterea Portugaliei.

În realitate, datele respective alcătuiesc un cadru de referință care ne situază în devenirea istorică. Dar să nu uităm că „aranjarea“ datelor este tot atît de periculoasă ca și absența ei. Oare pentru că un străin, contele Henric din ramura Capetiană a Burgundilor a fost o figură centrală în formarea statului portughez, avem nevoie de o dată care să ateste existența anterioară a Portugaliei? Dacă, din întîmplare, contele Henric s-ar fi născut în Portugalia, sau în Impărie, ori și obședat de concepția nașterii Portugaliei, atunci datele îl determină acest fapt să inventăm o genealogie care, incluzînd ilustrii noștri înalți portucalizi, ar fi ajuns pînă la facerea lumii?

Portugalia există. Are secole de istorie. O știm. În formarea ei, care se pierde în negura timpurilor, există două procese demne de luat în considerare. Unul este nașterea statului portughez, iar celălalt, crearea națiunii portugheze. Sînt două procese diferite, dar în nici un caz separate. Unul continuă prin celălalt, nașterea statului portughez fiind desigur anterioară creării națiunii. Dacă în sec. XII avem un stat recunoscut de papă, respectat de vecini și temut de mauri, constatăm că în orice moment este amenințat să dispară de pe harta peninsulei. Suprafața mică a teritoriului nu ne permite veleități. În relațiile cu exteriorul, supraviețuirea obligă la căsătorii subsumate intereselor de stat, prudență în acțiuni, o conduită măgulă în războaie, unsoi hotărît și agresiv, alături apeland la retrageri strategice.

Dacă Portugalia are în urmă secole de istorie, aceasta se datorează modului propriu de viață, care a individualizat-o. Toate grupurile etnice ce au viețuit pe aceste meleaguri au contribuit la crearea națiunii. Tîmp de secole, noul s-a contopit cu vechiul, creînd un tot, în care ceea ce se dovedea depășit a fost înmold permanent.

„Legăturile dintre România și Marea Britanie au rădăcini străvechi și bogate tradiții ce datează încă de pe vremea Imperiului Roman. De-a lungul timpului, contactele și schimburile dintre popoarele noastre au continuat să se dezvolte. Aș aminti, astfel, prezența unor cavaleri englezi în tabăra domnitorului român Mircea cel Bătrîn — în timpul luptelor desășurate la sfârșitul secolului al XIV-lea împotriva dominației otomane, pentru libertate și naștere — precum și schimbul de mărfuri — desfășurat între popoarele noastre încă din secolul al XVI-lea. Mai târziu, odată cu înfăptuirea unirii Principatelor Române și crearea statului național unitar român, între țările noastre s-au stabilit și s-au dezvoltat relații de colaborare tot mai strînse”.

NICOLAE CEAUȘESCU

„După timpurile romane, popoarele noastre au dus o lungă și eroică luptă pentru afirmarea independenței lor. Noi, cei din Marea Britanie, simțim astăzi impresionați de poziția hotărâtă pe care ați adoptat-o pentru a susține această independență. Ca urmare, România definește o poziție distinctă și joacă un rol semnificativ în afacerile mondiale. Personalitatea dumneavoastră, domnule președinte, ca om de stat de renume mondial, cu experiență și influență, este larg recunoscută. Atât România, cât și Marea Britanie doresc să slăbească încordarea și să îmbunătățească relațiile internaționale în Europa și în întreaga lume”.

ELISABETA II

1880: DIALOG DIPLOMATIC LONDRA-BUCUREȘTI

Cu puțin timp în urmă, trecând în largul apelor Englețelor, priveam conturul Insulei Wight. Alci, la Osborne — reședința de vară a reginei Victoria —, s-a petrecut în urmă cu 100 ani primul fapt diplomatic din cronica relațiilor anglo-române în epoca modernă, după cucerirea independenței absolute de stat a României. La 31 iulie 1880, primul trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al statului român, Nicolae Callimachi-Catargi — numit la 1 aprilie aceluiași an pe lângă Victoria, regina Englețelor — adresa următoarea scrisoare titularului Ministerului de Externe:

„Domnule Boerescu,

Vin de la Osborne unde am prezentat astăzi reginei scrisorile mele de acreditare. Mălestată de Sa mi-a cerut în special vești de la Altefele Lor Regale. Ea mi-a spus că-și aminteste perfect de prietenă, dar că are regretul de a nu-l cunoaște încă pe primul.

La Osborne recepția are loc fără ceremonie. Ești condus într-un tren special și apoi într-un yacht al Amiralității. După mine, a fost primit și ministrul plenipotențiar al Serbiei, Callimachi-Catargi¹.

Agadar, acesta este primul document² despre începerea activității normale a primului oficiu diplomatic român din capitala britanică. Cu cinci luni înainte, la 20 februarie 1880, reprezentantul Marii Britanii la București, W.A. White, prezentase ministrului de Externe, Vasile Boerescu, nota oficială a guvernului Angliei (al cărei text integral a fost publicat în revista Magazin Istoric, nr. 5/1977), prin care se recunoștea independența statului român și se încheia acordul privind schimbul de trimiși extraordinari și miniștri plenipotențiar în cele două capitale. W.A. White a fost primul diplomat cu acest rang al unei puteri străine acreditat la București, primit în această calitate în aceeași zi de Carol I.

Astfel căpăta contur final o lungă istorie diplomatică, începută prin contacte și legături reciproce între Țările române și Anglia încă din secolul XVI. În special după revoluția de la 1848, Londra a fost un sediu

principal al revoluționarilor exilați și activității lor în cercurile guvernamentală, parlamentară, de presă, ca și în opinia publică de aici, a constituit o temelie lucrare la faurirea României moderne. Prezența lui N. Bălcescu și D. Brătianu în Capitala engleză este și astăzi obiect de studiu

Reprezentantul Marii Britanii la București: W.A. White

pentru istoriografia britanică și românească³.

Dealtfel, tot D. Brătianu fusese desemnat de guvernul român să pregătească printr-un voiaj în aprilie 1880 sosirea și instalarea șefului oficiului diplomatic român prin convorbiri cu membrii cabinetului lordului Gladstone, un mare prieten al cauzei unirii Principatelor române. Lui N. Callimachi-Catargi i-a urmat în postul de la Londra Ion Gheica, apreciat în deceniul nouă al veacului trecut drept unul dintre cei mai străluciți diplomați din Capitala de pe Tamisa.

Acum un veac, semnificația schimbului de trimiși extraordinari și miniștri plenipotențiar dintre Anglia și România (în același an⁴ indepen-

dența României a fost recunoscută de Franța, Germania, Belgia, Grecia, Spania, Peru, Argentina, S.U.A., Mexic, China) depășea cadrul strict diplomatic, ilustrând noua etapă în care ajunseser legăturile dintre cele două țări⁵. Importantul eveniment exprima afirmarea statului român independent și suveran pe plan internațional.

Astăzi, relațiile bilaterale româno-britanice cunosc o traiectorie ascendentă în multiple domenii, traiectorie căreia vizita de stat a președintelui Republicii Socialiste România, tovarășul Nicolae Ceaușescu, și a tovarășei Elena Ceaușescu în Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord, la invitația reginei Elisabeta II și a ducelui de Edinburgh i-a asigurat o amplă perspectivă. Prin bilanțul ei extrem de bogat în planul dezvoltării raporturilor româno-britanice, prin punctele de vedere exprimate în probleme complexe ale lumii contemporane, această vizită reprezintă un moment de excepțională însemnată, fără precedent în cadrul raporturilor dintre cele două țări și popoare, cu profunde semnificații în viața internațională.

Sensul istoric pe care-l au pentru contemporaneitate relațiile româno-britanice a fost remarcabil definit de președintele Nicolae Ceaușescu: „Sîntem conștienți că dezvoltarea multilaterală a colaborării dintre România și Marea Britanie, pe baza deplinei egalități în drepturi, a respectului independenței și suveranității naționale, neamestece în treburile interne și avantajului reciproc — principii consemnate în Declarația comună româno-britanică din 1975 — corespunde pe deplin intereselor popoarelor noastre, înscrinduse, totodată, ca o contribuție concretă la cauza securității și cooperării pe continentul european și în întreaga lume. Intenționându-se în viitor pe aceste principii, relațiile româno-britanice vor oferi, fără îndoială, în contextul lumii de azi, un viu exemplu de raporturi între două state cu orinduri sociale diferite dornice să trăiască în înțelegere și prietenie”.

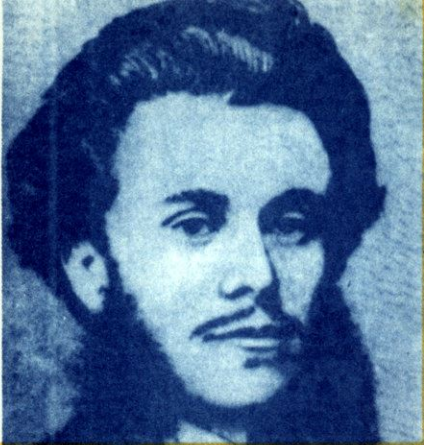
D.M.

⁴ Vezi și studiul privind Anglia din volumul I Reprezentanțele Diplomatice ale României.

¹ Arhiva M.A.E., fond Callimachi, dosar 77/b 32.

² Magazin Istoric, nr. 4/1974, 1, 4/1978.

³ Austro-Ungaria, Rusia, Turcia, Italia, Bulgaria, Serbia proclădaseră trimești din 1878-1879 la schimb de trimiși extraordinari și miniștri plenipotențiar cu guvernul român.

A. D. XENOPOL

promotor al studierii istoriei românilor

VICTOR SLĂVESCU

Victor Slăvescu — istoric. Afirmatia poate surprinde. Și totuși sintem înclinați să o acceptăm. Mai ales dacă adăugăm compendulul biografic pe care i l-a consacrat profesorul Costin Murgescu în revista noastră¹ faptul că în cercetările sale de economie politică și finanțe, Slăvescu s-a situat totdeauna în postura unor evaluări în context istoric. Mai mult. Recent am avut prilejul, prin bunăvoința familiei Slăvescu, să facem o primă trecere în revistă a lucrărilor sale publicate și a celor inedite, și am desprins concluzia că majoritară este preocuparea sa pentru istoria evoluției economice a societății românești, îndeosebi în perioada formării și consolidării statului național modern român. Am avut în acest fel bucuria să vedem că Victor Slăvescu a redactat o lucrare dedicată unuia dintre marii noștri istorici, A.D. Xenopol, examinând nu doar contribuția sa la științele economice, ci întreaga-i concepție și operă.

O trăsătură evidentă în studiul lui Slăvescu despre Xenopol, și care se regăsește și în lucrările sale consacrate lui Ion Ghica, Ion Strat, P. Mavrogheni, D. Pop Marțian, Nicolae Suțu, B.P. Hasdeu, Al. I. Cuza, D. Sturdza, ș.a., este reliefaarea punctelor de vedere privind dezvoltarea independentă a statului român, reliefaarea contribuțiilor la ridicarea țării și la angajarea ei pe drumul spre

progres, omagierea virtuților și capacităților poporului român.

Victor Slăvescu a gândit, a acționat și a scris cea mai mare parte a vieții în tiparele societății burgheze. Dar el s-a îndemnat mereu să cerceteze mai în profunzime căile dezvoltării și afirmării potențialului de creație a făuritorilor de bunuri materiale și spirituale. În ultimele decenii, după 1944, a adunat, printr-o temeinică și stăruitoare muncă, mii și mii de pagini consacrate celor mai diferite subiecte ale istoriei românești a secolelor XIX-XX, inclusiv începuturilor mișcării socialiste române.

Dintr-o vastă bibliografie, rămasă în manuscris și la care a lucrat cu exemplară rigoare intelectuală până în ultimele luni de viață (a murit în 1977), Magazin istoric publică acum cîteva pagini despre A.D. Xenopol, pagini încredințate revistei de familia Slăvescu, căreia îi adresăm mulțumirile noastre².

A.D. Xenopol, de la a cărui moarte se împlinesc, la 27 februarie, 60 ani, s-a bucurat în ultimii ani de o mare atenție din partea istoriografiei noastre³, opera și biografia acestui

strălucit exponent al școlii istorice românești fiind examinată sub multiple aspecte, în realizările ei esențiale, ca și în minusurile ei⁴. Amintim doar pe cîteva dintre semnatarii studiilor privitoare la viața și opera lui Xenopol: Al. Zub, L. Bolcu, N. Gogoneață, Z. Ornea (cel mai asiduu exegeți ai moștenirii spirituale a marelui istoric), V. Maciu, R. Vulpe, N. Grigoraș, V. Netea, V. Cristian, D. Berindei, Miron Constantinescu, I. Pascadi, V. Veti-

¹ În gândirea sa s-au manifestat și momente contradictorii, cum a fost extravașanta sa susținere a „utilității” implantării în Dobrogea a... coloniștilor italieni. Unele exagerări ale lui Xenopol în problema evreiască apar, de asemenea, ca foarte contrastante cu personalitatea sa. În această privință, trebuie remarcat însă ca deosebit de semnificativ, un fapt relevant, de curând, de istoricul și criticul literar Dumitru Micu. Este vorba de atitudinea profund democratică pe care a luat-o istoricul, alături de Liviu Rebreanu și Tudor Arghezi, în apărarea operei dramaturgului Ronetti-Roman, cu prilejul punerii în scenă a piesei acestuia, *Manasse*: „Printre cei ce si-au spus cuvîntul asupra piesei în 1913 — scrie D. Micu — se numără și A.D. Xenopol. Întrerupîndu-și munca la definitivarea celei de-a doua ediții a monumentalei lucrări *Istoria românilor din Dacia Traiană*, el a scris articolul *Manasse de Ronetti-Roman*, apărut în *Noua revistă română* din 10 nov. 1913. După ce rezumă piesa, succint, și analizează pozițiile adoptate de personaje în problema căsătoriei mixte, istoricul conchide: «...Prin urmare, din punct de vedere național nu se poate întîmpla nimic în contra piesei lui Ronetti-Roman, din acel estetic este o lucrare de valoare și producerea pe tărîmul frumosului este totdeauna internațională. Am fi vrut să vedem pe români oprind, bunăoară, pe Sarah Bernard sau pe numeroși muzicanți evrei de a se urca pe scena Teatrului Național sau a Ateneului».

² Titlul și subtitlurile, intervențiile în paranteze drepte și notele aparțin revistei *Magazin istoric*. În redarea textului s-au păstrat particularitățile originalului, dar s-au adoptat normele ortografiei actuale.

³ Despre marele istoric, *Magazin istoric* a publicat, în nr. 5/1970, articolele: Paul Grigoriu, *Microșidă biografică* și Al. Zub, *„Omul acesta a fost lumină...”*.

¹ *Magazin istoric*, nr. 2-5/1979.

șanu, Ion Petrovici, J. Bendi-
ter ș.a.

O personalitate polivalentă este repusă, deci, prin efortul unei pleiade de cercetători contemporani, în dimensiunile ei de prim ordin în formarea și consolidarea științelor sociale în țara noastră timp de aproape cinci decenii: 1870-1920. Nu ne rămâne decât să spunem că pe parcursul unei vieți, începută la 24 martie 1847 la Iași și încheiată la 27 februarie 1920 la București, A.D. Xenopol a fost, rînd pe rînd, elev strălucit al Școlii de la Trei Ierarhi, apoi al Liceului Național, al Conservatorului și Institutului Academic din Iași; student fruntaș al Universității din Berlin, unde a obținut și titlul de doctor în drept, la care a adăugat apoi pe acela de doctor în filozofie primit la Universitatea din Giessen (între profesorii săi găsim nume celebre, ca romanistul Adolf Rudorff, istoricii Theodor Mommsen, Ernest Curtius, Leopold von Ranke, Georg Gervinus, economistul și sociologul Eugen Dühring, imortalizat apoi prin critica din opera ce i-a fost consacrată de Fr. Engels); magistrat, profesor, rector, academician, membru de onoare al unor instituții științifice de peste hotare; pentru o scurtă perioadă deputat, și tota viața un publicist de înaltă ținută. Xenopol a ilustrat prin scrisul și activitatea sa științele istorice, economice, filozofice, sociologice, juridice.

Sintetizînd coordonatele unei opere vaste în care, pe un fond idealist, găsim numeroase elemente materialiste și pro-

funde interpretări dialectice, putem remarcă valoarea patriotică a cuvîntării de la festivitatea națională de la Putna, la mormîntul lui Ștefan cel Mare, din 15/27 august 1871; riposta nimicitoare, în spiritul și cu argumentele adevărului istoric, dată teoriilor pseudo-științifice ale istoricului german Robert Rösler, care negase originea și continuitatea românilor în spațiul carpato-danubiano-pontic; prima operă de mari dimensiuni privind istoria poporului român, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, care merge de la viața geto-dacilor pînă la afirmarea României unite la 1859; enunțarea teoriei asupra „serilor istorice”, teorie privind filozofia istoriei și care se bucură de o largă circulație și azi în medile științifice din lume; sublinierea rolului educativ-formativ al istoriei, printr-o activitate titanică didactică și publicistică; importanța situației dezvoltării fiecărui popor în contextul istoriei universale; în sfîrșit, pledoaria sa pentru rolul primordial ce trebuie să revină creării unei industrii autohtone pentru creșterea generală a economiei naționale.

Pasiunea pusă de A.D. Xenopol în slujba propagării istoriei românești în țară și peste hotare pornea din convingerea că „un popor e cu atît mai mare cu cît își înfîșie mai adînc rădăcinile în sufletul umanității”. A. D. Xenopol promotor al studierii istoriei românești ne este evocat în paginile ce urmează scrise (în 1947) de Victor Slăvescu.

Ioana URSU

Strălucit cercetător al trecutului nostru

La 1 octombrie 1883, Alexandru D. Xenopol deschide cursul său de *Istoria românilor* la Universitatea din Iași.

Nefiind încă pregătit pentru a trata de la început un curs complet în această materie, el se hotărî să se ocupe în primul său an universitar numai de problema formării și continuității națiunii române în Nordul Dunării, combătînd părerile lui Rösler și a[le] altor istorici străini în această materie. Un an mai tîrziu, în 1884, Xenopol publică acest studiu sub titlul de *Teoria lui Rösler*.

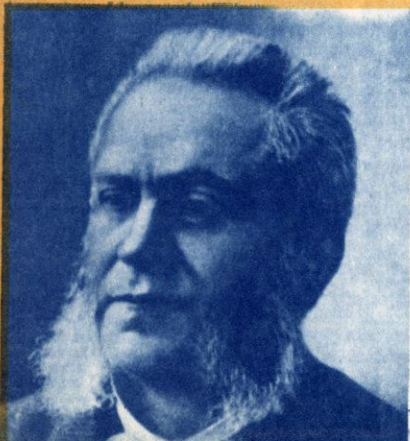
În următorii trei ani, Xenopol expune la curs, numai în chip schematic, întreaga istorie a românilor, hotărît fiind a pregăti un curs complet în mai multe volume.

Relutînd, în 1887, cursul său de la început, el pornește, de data aceasta, la redactarea *Istoriei românilor din Dacia Traiană*, din care tipărește, în anul 1888, primul volum și apoi în fiecare an cîte unul, așa încît în 1893 izbutește, să ducă la bun sfîrșit această însemnată operă în 6 volume, — „una din lucrările cele mari ale vieții mele: istoria deplină a poporului român”.

Pentru această desăvîrșire, Xenopol este ales în 1893 membru activ al Academiei Române, ocupînd fotoliul lui Mihail Kogălniceanu, după ce fusese premiat [cu premiul Heliade-Rădulescu] și ales membru corespondent în 1889, la apariția primului volum al *Istoriei românilor*.

În amintirile ce ne-a lăsat [*Istoria ideilor mele*], istoricul nostru se ocupă pe larg de felul cum a ajuns să alcătuiască această însemnată lucrare, de care spune că este mîndru și mulțumit...

Istoricul nostru mai relevă însă și o altă particularitate a lucrării sale, învederînd că este primul cercetător al trecutului nostru, care nu se mulțumește numai cu expunerea faptelor și împrejurărilor politice în desfășurarea lor cronologică. El ne spune: „Sînt cel dintîi care am cercetat în tot lungul istoriei românilor

A.D. Xenopol,
autorul unei opere
de o autentică
valoare înepusută
în literatură (p. 24)
...și continuată,
cu entuziasm
dăruire,
pînă la sfîrșitul vieții

dezvoltarea boieriei, a producției și bogăției țărilor, starea țăranilor, așezămintele juridice și sociale, ca breslele, modul cîrmuirii, starea financiară, moravurile și deprinderile...

Între-adevăr, în cursul acestor lucrări se găsesc nenumărate capitole privitoare la starea economică și socială a celor două principate, redactate pe teme de numeroase documente, așa cum nu mai făcuse nici un alt istoric român pînă atunci.

Totodată Xenopol mai publică și unele studii speciale cu privire la trecutul nostru economic și social, fie încorporate mai apoi în lucrarea sa, fie numai folosite ca teme documentar. În această ordine de idei amintim: *Societatea și moravurile în timpul fanariofilor și Starea economică a țărilor române în epoca fanariotă* apărute în Arhiva societății științifice și literare (1889), ce începuse să apară atunci la Iași, sub conducerea sa efectivă, în acheră de celălalt studiu mai vechi, *Finanțele în epoca fanariofilor* (1883).

Pe cît se pare, Xenopol ținea mult să se sublinieze această particularitate a preocupărilor sale cu caracter economic, în cadrul cercetărilor istorice, revenind mereu în amintirile sale asupra acestui fapt, cu adevărat caracteristic în toată opera sa de istoric: „Pe mine mă interesase totdeauna viața economică a societăților și în *Istoria românilor* introdusesem pretutindeni, unde trebuia, cercetări în această îndreptare, fiind chiar cel dintîi care căutasem să pun în legătură dezvoltarea poporului român cu starea lui economică”.

Dintre toate problemele cu caracter social-economic cercetate de Xenopol cu prilejul studiilor sale istorice, una pare a-l fi preocupat mai de aproape și în chip permanent și anume problema țăărănească. „Ce mă mișca mai ales — ne-o spune istoricul-economist — era nedreptatea cu care fuseseră tratați țăranii în cursul veacurilor. Capitolele pe care le-am consfințit soartei lor vitregie în *Istoria românilor* sînt din cele mai bune părți ale scrierii mele”.

Dar asupra acestei probleme, Xenopol va mai reveni și în alte lucrări cu caracter istoric, precum și atunci cînd ea va fi readusă în discuțiune în anumite împrejurări tragice, cum a fost atunci cînd au izbucnit revoltele țăărănești din primăvara anului 1907.

Înălțarea neamului românesc

În lucrările sale istorice, Xenopol se mai arată preocupat și de un alt gînd: acela de a face cît mai cunoscut peste hotare trecutul poporului românesc, după cum ne-o spune el însuși în amintirile sale: „Cugetul meu fusese totdeauna frămîntat de dorința de a face cunoscută cît mai mult țara și poporul meu lumii străine, căci mă gîndeam că fără înălțarea neamului românesc în ochii civilizației apusene degeaba ne mai frămîntam pe pămînt și pînă atunci, cînd mă apucai și de această întreprindere, ce puțin se lucrase în această direcție”.

Cu ajutorul lui Emile Picot¹, el intră în legături cu istoricul francez Gabriel Monod, director la *Revue Historique*, unde publică o serie întreagă de studii istorice privitoare la trecutul nostru, precum și dări de seamă critice asupra scrierilor istorice ce apăreau fie în România, fie în străinătate, cu referire la istoria națională.

Numele său începînd a fi cunoscut în străinătate, Xenopol mai aduce și alte interesante contribuțiuni în alte reviste străine, unde este invitat să colaboreze.

În 1885, istoricul nostru publică în limba franceză lucrarea în care combate teoriile lui Rösler, sub titlul: *Les Roumains au Moyen Age, une énigme historique* (Românii în evul mediu, o enigmă istorică). În 1892, Xenopol colaborează la o lucrare colectivă întreprinsă de o seamă de istorici francezi, între care fi-

gura și Alfred Rambaud²... scriind două capitole privitoare la români, în vol. III și V ale acestui „Corp de istorie”, precum și alte cîteva pagini pentru volumele următoare. În sfîrșit, tot cu gîndul de a face cunoscută istoria neamului românesc peste hotare, Xenopol redactează și publică, în două volume de o mie de pagini, *Histoire des Roumains de la Dacie Trajane* [cu o prefață de Alfred Rambaud] ce apare la Paris, în 1896, lucrare bine primită de critica științifică străină [și premiată de Academia Franceză].

Prin această activitate științifică peste hotare, Xenopol izbutește să facă cunoscută mai bine istoria noastră națională, iar numele său circulă în toate cercurile intelectuale din străinătate, înconjurat fiind de toată prețuirea cuvenită.

În timp ce se adîncea tot mai mult în cercetările sale istorice și dădea la iveală, una după alta, lucrări de largă sinteză și studii amănunțite de fapte, spiritul lui Xenopol simțea tot mai mult nevoia să se înalțe și către sferile abstracte ale științei filozofiei, încercînd să lămurească și să dezlege unele probleme teoretice aflate încă în discuțiunea controversată a cercurilor intelectuale din străinătate. El căuta să determine care sînt fundamentele științifice ale disciplinei istoriei, luînd în cercetare critică obiecțiunile și argumentele aduse de unii gînditori, care socoteau că istoria nu putea rîvni a fi considerată ca o știință de sine stătătoare, întrucît nu era în măsură să formuleze legi cu caracter permanent universal, așa cum făceau celelalte științe.

Xenopol cunoștea, desigur, din întînsele sale lecturi, ce se gîndea în această materie în cercurile filozofilor, istoricilor și sociologilor de peste hotare, dar el căuta să nu se lase influențat de părerile expuse, năzuind a formula propria sa concepțiune, la care ajunsese după îndelungate și

¹ Filolog francez (1844-1918); s-a ocupat de literatura română veche și de folclorul românesc. Membru de onoare al Academiei Române.

² Istoric francez (1842-1905). Împreună cu E. Lavisse a condus elaborarea și editarea lucrării *Istoria generală din sec. IV pînă în zilele noastre* — 12 volume, la care a colaborat și A.D. Xenopol.

chinuitoare reflecții. În felul acesta, profesorul ieșean ajunge să-și închege părerile și judecățile sale în materie de știință a istoriei într-o lucrare întreagă, ce vede lumina tiparului în 1899 sub titlul de *Les Principes fondamentaux de l'histoire* (Principiile fundamentale ale istoriei).

O nouă consacrare

Concluzia generală la care ajunge este că istoria are tot dreptul de a figura în rîndurile științelor, prin obiectul ce urmărește și metodele de cercetare ce întreprinde pentru aflarea adevărului. Căci dacă, într-adevăr, istoria nu este în măsură să formuleze legi generale, eternel și valabile, în schimb ea determină, prin metoda ei proprie de cercetare, numită *metoda inferenței*, acele „serii istorice” de fapte și evenimente desfășurate în timp și legate între ele prin raporturi de cauză și efect, ce pot fi pe deplin determinate.

Lucrarea aceasta de filozofie a istoriei — *căa dîntii contribuție a unui savant gînditor român* în acest domeniu — este primită cu interes și curiozitate în cercurile științifice din străinătate, dovada marelui număr de dări de seamă critice apărute în diferite reviste de specialitate¹. Este adevărat că la acea dată domnea un adevărat interes pentru astfel de probleme și numeroși gînditori străini, în special W. Windelband² și H. Rickert³, publicaseră și ei importante lucrări originale în aceeași materie. Xenopol își susținuse părerile, publicînd în revistele franceze unele comentarii asupra concepțiunilor exprimate de H. Rickert, cu care, dealtfel, avea și unele opinii asemănătoare.

¹ În *Istoria ideilor mele*, Xenopol menționa: „Volumul meu intitulat o primire foarte călduroasă în toate țările apusene și vreo 35 critice, din care unele făcîndu-mi puternice întîmpinări, mă sileau la răspunsuri care întăreau mai bine în mine însumi ideile ce aparam și le introdusesem în cugetarea europeană”.

² Filozof german (1848-1915); întemeietorul Școlii de la Baden și unul dintre fondatorii axiologiei.

³ Filozof german (1863-1936); a absolutizat autonomia valorilor în raport cu realitatea și a postulat opoziția dintre conceptele științelor istorice și ale științelor naturii.

Manifestările sale pe tărîmul științei și filozofiei istoriei îi vor aduce o nouă consacrare. În 1901, este ales, după propunerea lui A. Rambaud, membru corespondent al Academiei de Științe Morale și Politice din Paris. Faptul constituia, desigur, un titlu de mare cinste atît pentru învățatul român, cît și pentru cultura noastră națională, după cum se semnală, în termeni potriviți, de către D.A. Sturdza, secretarul general al Academiei Române, în raportul său anual din 1901.

Mergînd la Paris, în același an (1901), pentru a se înfățișa înaintea noilor săi colegi academicieni, care îl chemaseră în mijlocul lor, Xenopol face la 17 iulie o primă comunicare intitulată *La psychologie et l'histoire* (Psihologie și istorie), în care avea să aducă noi contribuțiuni lămuritoare în sensul celor susținute de el în lucrarea sa de teorie a istoriei, apărută în 1899.

„Luînd parte la Congresul de istorie comparată, ținut tot la Paris, în 1900, el face o altă comunicare intitulată *L'hypothèse dans l'histoire* (Ipoteza în istorie). Iar la Congresul de învățămînt superior, ținut tot la Paris și tot în 1900, Xenopol face o comunicare în care stăruie „asupra nevoii de a se introduce cursuri de teoria istoriei în Universități”, arătînd că numai așa se va putea pune capăt „anarhiei ce domnește în concepțiile asupra naturii și a metodelor în istorie”.

După aceea, profesorul ieșean va continua să se ocupe, în periodicele străine de specialitate, de problema teoriei și filozofiei istoriei, publicînd rînd pe rînd noi studii în care aducea contribuțiuni noi în sprijinul concepțiunii sale...

După toate aceste studii, în care se discuta cele mai multe din „principiile fundamentale” expuse în prima sa lucrare din 1899, Xenopol publica în 1908 o nouă ediție a operei sale sub titlul *La Théorie de l'histoire* (Teoria istoriei), revăzută și completată, primită cu același interes de cercurile științifice din străinătate.

Prin această activitate științifică atît de remarcabilă, pe tărîmul teoriei și filozofiei istoriei, Xenopol dobîndise o

faimă deosebită și aprecierea mai mult decît favorabilă a cercurilor științifice.

În ianuarie 1908, Xenopol este invitat să țină la Sorbona, în amfiteatrul J. Michelet, un ciclu de zece prelegeri, tratînd despre *Teoria istoriei*. Judecînd după aprecierile presei, aceste lecțiuni au fost urmărite cu interes și bine apreciate de cercurile intelectuale pariziene. Prima lecțiune introdusă a fost publicată în prima pagină a publicației *La Revue Internationale de l'enseignement* (aprilie 1908), condusă de François Picavet.

Istoricul ieșean va fi invitat să țină în noiembrie 1908, la Collège de France, un alt ciclu de conferințe, tratînd despre *Istoria și starea socială a românilor*.

Succesele raportate de Xenopol în capitala Franței umple de însuflețire cercurile universitare din capitala țării care îl sărbătoresc într-o sesiune festivă [la 25 martie 1908] la Ateneul Român și printr-un banchet la care iau parte multe personalități din lumea intelectuală și politică a țării.

Lucrările lui Xenopol pe tărîmul științei și filozofiei istoriei provocaseră în țară mult mai puțin răsunet decît în străinătate, manifestat numai prin puține discuțiuni și nu totdeauna îndeajuns de cuprinzătoare și de ridicate ca nivel științific. În ultima vreme însă contribuțiile lui Xenopol în acest domeniu au fost îndeaproape analizate, studiate și puse în alăturare cu lucrările similare contemporane, făcîndu-se aprecierea generală că lucrările istoricului român sînt deosebit de meritorii, asigurîndu-i un loc de vază, alături de atîți alți gînditori străini în aceeași materie.

Asupra concluziilor acestei opere filozofice, specialiștii pot să nu fie toți de acord, — însă în orice caz, ea a fost și rămîne rodul unei cugetări autentice și a unei sistematizări remarcabile, care n-au fost nicăieri trecute cu vederea și nu puteau să fie mai ales la noi.

Francisc I

Monarhul Franței Francisc I (1515-1547) a fost, indubitabil, una din figurile cele mai reprezentative pentru istoria secolului XVI în Europa Occidentală. Tocmai de aceea, încă din timpul vieții sale — dar mai ales după moarte — a luat naștere o adevărată haglografie, populară și cultă, asupra personalității sale, memoria colectivă îmbrăcînd adesea mantia unei imagistici simplificatoare, dacă nu chiar simpliste.

Cînd e vorba însă de personalități ce au jucat un rol de prim ordin nu numai pe plan național, ci și internațional, cel mai sigur control se efectuează, desigur, prin confruntarea acestei imagistici de circumstanță cu surse istorice diferite, cu mărturiile contemporanilor, confirmate sau infirmate de o solidă bază documentară. Este tocmai ceea ce s-a străduit să întreprindă un grup de istorici francezi, într-o lucrare colectivă intitulată Francisc I, pentru a pune în lumină — sub cele mai diverse ipoteze — adevărata personalitate a acestui suveran, de fapt primul monarh francez medieval în accepția etimologică a noțiunii, adică atunci cînd o descompunem în componentele ei: mon-arh, unic conducător.

Într-adevăr, odată cu Francisc I, puterea regală cunoaște în Franța o puternică consolidare, nu fără a se lovi însă și de unele împotriviri. Căci provinciile, orașele medievale trăiseră prea multă vreme într-o evasi-autonomie pentru a se supune ușor aparatului de dominație al unei administrații ce abia începea să-și aroge și să-și fixeze atribuțiile. Meșteșugurile erau încă, în majoritatea lor, libere, iar votarea anuală a impozitelor de către fostele provincii-state (Provența, Burgundia etc.) mai perpetua iluzia unei puteri locale, care, în realitate, acorda însă mereu regelui ceea ce îi cerea. Abia în sec. XVII monarhul nu putea spune, odată cu Ludovic XIV: „Statul sînt eu“, dar Francisc I a fost acela care a început să izeze de formula: „Căci aceasta este bună voia mea“ (Car tel est mon bon plaisir).

Evident, nu se poate vorbi de rolul exclusiv al lui Francisc I în această evoluție a regalității franceze spre absolutism, care începuse cu mult înainte de domnia lui. Însă Francisc I a înfruntat-o puternic grație însușirilor sale, de care era conștient și pe care le utiliza cu o derutantă dexteritate.

„Frumos gentilom și prinț frumos“, îi descria un cronicar. Și cu adevărat, Francisc I părea însuși arhetipul cavalerului francez. Foarte înalt pentru un om din vremea lui — cel puțin un metru nouăzeci, au conchis antropologii care l-au examinat scheletul — cu toracele proeminent, rezemat pe niște picioare înalte, e drept, cam subțiri, cu trăsături fine, privirea dreaptă și deschisă, părul negru, lung și țafa albă, cu barba mătăsoasă și îngrijit pieptănată — de asemenea o noutate la un rege al Franței — finăru suveran avea o alură fainică, impunătoare. Îi plăcea să se înconjure de fast, iubea mîncarea bună și femeile frumoase și, aproape în egală măsură, turnirurile și vînătoarea. Trăsături datorită cărora a intrat în literatură ca personajul principal al dramei istorice, *Le Roi s'amuse* (Regele petrece), de Victor Hugo, piesă care, la rîndul ei, l-a inspirat lui Giuseppe Verdi opera *Rigoletto* — unde Francisc devine ducele de Mantua.

În orice caz, cert este că dacă, cu vremea, preferințele regelui au mai evoluat, exercițiile fizice au jucat pînă la sfîrșitul vieții un rol important în împărțirea timpului său. N-a declarat el, oare, în stilul declamator și emfatic, că „bătrîn și bolnav am să cer să fiu dus la vînătoare, și poate că și mort am s-o cer“.

Regele era bun vorbitor, indiferent dacă se adresa tirgoveșilor sau ostașilor săi, știa ce trebuie să spună fiecăruia în parte și o făcea cu ușurință și însuflețire. În intimitatea saloanelor era un causeur fermecător. Curios din fire, avea talentul de a se instrui făcîndu-l să vorbească pe cărturarilor de care-i plăcea să se înconjure și asimila numaidecît cunoștin-

tele astfel căpătate, mulțumită unei memorii uluitoare.

În același timp avea o fire inconsecventă: putea fi deopotrivă delicat și grosolan, deschis și machiavelic, poetic și trivial. Trăsături de caracter atît de deosebite generau, firese, atitudini contradictorii. Putea fi astfel strălucitor și ușuratic, dar și viclean și tenace, atunci cînd îi erau în joc interesele sau numai plăcerile. Această venalitate l-a împins deseori la acțiuni surprinzătoare pentru contemporani. Poziind în apărător al creștinătății, Francisc I pune mare preț pe alianța cu lumea musulmană. Și, protejîndu-i pe protestanții din Germania, nu ezita nici un moment să-i ardă pe rug pe cei aiin Franța...

În paginile ce urmează, Lévis Mirepoix, membru al Academiei Franceze, ne descrie ascensiunea lui Francisc I la tronul Franței și prima parte a domniei sale pînă la celebra traversare a Alpilor. Fragmentul este extras din studiul Viața lui „monsieur François”.

La rîndul său, Michel François, secretar general al Comitetului internațional de științe istorice, ni-l prezintă pe Francisc I în ipostaza de strateg și conducător de oști, în bătălia de la Marignano. Fragmentul este preluat din capitolul Francisc I și arta războiului. Titlurile aparțin redacției Magazin istoric.

Print ușuratic sau rege, comandant și ostaș?

LÉVIS MIREPOIX,
membru al Academiei Franceze

Istoria ne va convinge oare să renunțăm la figura legendară a regelui francez Francisc I? Nu! Cavalerul medieval în căutare de aventuri și politicianul abil îl reprezintă deopotrivă. Aceste calități contradictorii și complementare, el, regele-cavaler, le-a minuit cu măiestrie.

Reputația de print strălucitor și ușuratic a prevalat pînă în timpurile recente, cînd istoria și-a dat seama că trebuie să-i reconsidere personalitatea. E adevărat, rapoar-

tele ambasadurilor venețieni, singurii care îl înțeleseseră în vremea lui, au rămas multă vreme secrete.

S-a născut sub domnia lui Carol VIII (1483-1498), la 12 septembrie 1494 și, deși era un autentic Capețian, deasupra leagănului său nu licărea nici o speranță de domnie. Regele era încă tînr, plin de viață. Un delfin [print moștenitor] murise, dar Ana de Bretania ar fi putut naște un altul. Și chiar dacă un astfel de eve-

niment nu s-ar fi petrecut, coroana ar fi revenit ducelui d'Orléans, vărul regelui, la fel de tînr și plin de neastîmpăr, ce nu-și ascundea intenția

Francisc I sosește la Lyon

de a avea urmași, căutînd să anuleze căsătoria cu nefericita Ioana, sora lui Carol VIII, incapabilă să-i dăruiască moștenitorul dorit.

Dar, în 1498, Carol VIII a murit la numai 28 ani, tronul revenind, într-adevăr, ducelui d'Orléans, care a luat ca rege numele de Ludovic XII. Noua căsătorie cu Ana de Bretania, văduva lui Carol VIII, s-a dovedit însă la fel de amăgitoare în privința feciorilor. Regina Ana, ce nu se putea decide să accepte unirea ducelui breton cu Franța, a fost cît pe aci să compromită viitorul regatului, logodind-o pe fiica lor, Claudia, cu Carol de Austria, cel ce avea să devină Carol Quintul, rege al Spaniei și împărat al Sfîntului Imperiu roman de națiune germană. Vindecat după o boală care îl țînuse departe de treburile țării, Ludovic XII a convocat Statele Generale¹ în orașul Tours, reușind să le convingă de necesitatea anulării tratatului referitor la căsătoria Claudiei — a cărei zestre includea și provinciile Burgundia și Bretania — cu împăratul germanic. Lipsa de moștenitori, ca și dorința de a nu înstrăina provinciile menționate, l-au determinat pe Ludovic să-și îndrepte atenția către vărul său, Francisc Valois d'Angoulême, un posibil ginere și urmaș la tron.

Educația primită de tînărul prinț și supraviețuită îndelung de rege a fost admirabil surprinsă de Rabelais, în *Prea înfricoșata viață a marelui Gargantua, tatăl lui Pantagruel* unde, printre rînduri și dincolo de bufoneriile groase, poate fi întrezărit vlăstarul regel.

Anul 1514 îl poartă pe prinț din surpriză în surpriză. Regina moare. Se spune că de disperare, regele ar fi vrut să-și poarte doliul pînă la sfîr-

șitul zilelor. Dar politica îi sugerează lui Ludovic XII o nouă alianță matrimonială, întrupată în persoana unei fermecătoare prințese de optsprezece ani, Maria, sora lui Henric VIII al Angliei. Galanteria îl mină pe Francisc într-o ciudată primejdie. El se îndrăgostește la nebunie de noua regină. Cîtă neliniște în tabăra devotaților săi! Vor lăsa ei, oare, pe acest prinț, în care se pun atît de mari speranțe, să se abată astfel din drumul istoriei? Este nevoie ca însăși mama să intervină și să-i deschidă ochii: regatul prețuiește mai mult decît regina!

1 ianuarie 1515: regele a murit!

Situație rară, cînd nu se poate striga imediat „Trăiască regele!”. Trebuie mai întîi să se scurgă timpul necesar pentru a se ști dacă tînăra văduvă nu este cumva însărcinată.

Așadar, acest prinț colateral a ajuns la tron în mai multe etape. Întîmplarea, ca și legea dinastică, au contribuit deopotrivă, la înscăunarea lui Francisc I.

Franța, care îl pîndește curioasă, ca întreaga Europă, de altfel, nu poate decît să admire rapiditatea și abilitatea afirmării sale ca rege. Simțindu-se în elementul lui, Francisc își regizează fastuos propria investiție. Ca toți Capetienii, privește ungerea cu gravitate. Deși destul de liber ca spirit și moravuri, Francisc este totuși un credincios. Acceptarea sceptului are semnificația unui act de devoțiune, după îndeplinirea căruia participă, plin de încîntare, la numeroase spectacole ale vizitării credincioaselor sale orașe. Spectacole care îi formecă pe artiști și uimesc poporul Franței prin arta decorațiunilor, somptuozitatea costumelor, ingeniozitatea și talentul organizatorilor.

Dar, în culisele scenei, politica țese o manevră neașteptată. „În timpul acestor dis-

tracții — scrie Bayard² — regele pregătea în secret expediția pentru cucerirea ducatului Milano³ și, treptat-treptat, trupele sale se îndreptau către graniță prin provinciile Lyonnais și Dauphiné“. Regele încearcă să-și asigure alianța venețienilor și să negocieze cu elvețienii care aveau unele posesiuni teritoriale în ducat; ultimii refuză însă să discute cu trimisul Franței și se declară solidari cu ducele de Sforza.

Francisc se decide să traverseze Alpii, însoțit de 3 000 nobili înzăuați, 12 000 cai, 30 000 pedestrași, 72 piese de artilerie grea. El însuși pune umărul pentru a împinge tunurile prin defileele Alpilor. Din perspectiva istoriei, campania sa nu va fi cu nimic mai prejos decît cea anterioară a lui Hanibal, sau decît cea de mai tîrziu, condusă de Napoleon.

Avansa militară se rostogolește pe celălalt versant al Alpilor. Elvețienii se retrag spre Milano. Sforza se simte pierdut. Aflat în pragul triumfului și în situația cea mai propice pentru a declanșa atacul, ce decizie ia Francisc I? Domolește trupele nerăbdătoare. Mulțumindu-se cu efectul surprizei, încearcă, din nou, să ducă tratative. Îi oferă rivalului său Sforza un mare domeniu în Franța și propune elvețienilor să le răscompense, pentru o sumă importantă, văile ocupate de ei în ducatul Milano, adăugînd și o indemnizație considerabilă pentru a-i tenta să se înroleze de partea lui. Negocierile erau pe punctul să se încheie cu succes. Dar intervenția cardinalului Mathias Schiner, reprezentantul papei, îi asmute pe elvețieni la luptă. Urmează Marignano, 13 septembrie 1515.

² Pierre du Terrail, senior de Bayard (1470-1524), ilustru căpitan francez, a cărui bravură în numeroase războaie purtate sub Carol VIII, Ludovic XII și Francisc I i-a adus porecla de „Cavalerul fără frică și fără prihană“. Vezi *Magazin istoric*, nr. 2/1969.

³ Francisc relua astfel disputa cu familia Sforza în privința Milanului, începută de predecesorul său Ludovic XII, în numele drepturilor moștenite de la bunica lui, Valentina Visconti.

¹ Convocată de rege numai în stăuții foarte importante, adunarea celor trei stări reunea reprezentanții clerului, nobilimii și burgheziei.

A fost Marignano o victorie?

MICHEL FRANÇOIS,

secretar general al Comitetului
internațional de științe istorice

Sintem destul de bine informați asupra condițiilor în care Francisc I a traversat, cu armata lui, Alpii, spre a pătrunde în Italia, în august 1515. La sfatul marelui Trivulce, a folosit trecătoarea Argentières și valea Sturei, pentru a-i evita pe elvețienii ce barau, mai spre Nord, drumul obișnuit către Piemont prin Muntele Cenis și valea Suzei; dimpotrivă, relațiile care ni s-au păstrat despre bătălia propriu-zisă de la Marignano sînt confuze, chiar contradictorii, oferind cifre diferite asupra efectivelor angajate și pierderilor suferite de o parte și de alta. Contemporanii au vorbit despre o „bătălie de giganți” deoarece, contrar obiceiului, ea a durat două zile întregi, dar și pentru că, de ambele părți, combatanții au dat dovadă de mare eroism. Iar scrisoarea, caldă încă de focul luptei, pe care însuși Francisc I a trimis-o mamei sale, în seara celei de-a doua zile, o mărturisește îndestul. Toate izvoarele sînt de acord cînd menționează rolul important jucat de artilerie.

În primul rînd, a fost o lovitură bazată pe surpriză. Informați, în după-amiaza zilei de 13 septembrie, că armata lui Francisc I înainta pe șoseaua ce ducea spre Milano și că un corp de cavalerie venețian ar fi putut oricînd să-i sară în ajutor, cei 2 000 elvețieni ai cardinalului Matthias Schiner, episcop de Sion, concentrați în oraș, au hotărît, cu toate că ziua era pe sfîr-

șite, să atace imediat, năpustindu-se „cu mare furie” asupra francezilor, ale căror efective numărau cam 25 000 oameni. Avangarda franceză, comandată de conetabilul de Bourbon, a resimțit puternic șocul și a cedat, întrucît cavaleriștii se mișcau cu mare greutate pe terenul brăzdat de numeroase canale de irigație. În virtutea tacticii lor tradiționale, care le reușise adesea, elvețienii aveau un singur obiectiv: să pună mîna pe artilerie pentru a o neutraliza sau a o folosi chiar împotriva adversarilor; natura terenului, propice pentru înaintarea infanteriei și improprie mișcării cavaleriei, deosebea împiedica goana cailor, îi favoriza în mod deosebit.

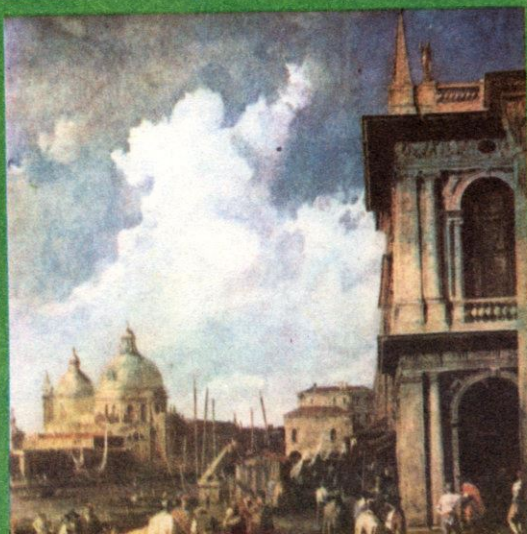
Artileria grea franceză, însumînd 72 tunuri, făcea parte din corpul de armată comandat chiar de Francisc și se afla sub ordinele directe ale generalului d'Armagnac; timp de trei ani, în calitate de comandant al artileriei franceze, acesta depusese mari eforturi pentru reorganizarea ei. El și-a dat seama numaidecît că ocupa poziții prea avansate și, într-adevăr, după cum notează Jean Barillon în *Jurnalul* lui, „un elvețian voinic din cantonul Berna, care jurase să scoată din luptă două-trei tunuri... însoțit de șapte sau opt inși, s-a aruncat asupra lor și a imobilizat cîteva”. Totuși d'Armagnac a reușit să-și retragă tunurile mai în spate, lăsîndu-le în grija mercenarilor germani, care alcătuiau grosul trupelor.

În acest moment a intervenit Francisc I. Tînărul suveran — să nu uităm că de-abia împlinise 21 ani — se oprișe cu o parte a armatei lîngă Mănăstirea Sfînta Brigitta, nu departe de Marignano; de altfel, contemporanii, cînd vorbeau despre această bătălie, spuneau: „Zilele de la Sfînta Brigitta”. Îmbrăcat într-o armură strălucitoare, Francisc, în fruntea a 1 000-1 200 lăncieri, a șarjat cetele de elvețieni, care se și vedeau învingători. Așezați în careuri, cu sulitele înfipte în pămînt, elvețienii au întîmpinat cu bravură atacul cavaleriei. Artileria franceză se afla din nou în pericol, amenințată de atacul, cel mai puternic după cîte se pare, al halebardierilor elvețieni. Regele i-a putut opri, opunîndu-le 5 000-6 000 mercenari germani. Și cum tunurile fuseseră pregătite în poziție de tragere, salvele lor au semănat panică în rîndurile ostașilor din cantoane, respînși de oastea franceză, cu regele în frunte, de partea cealaltă a unui canal de irigație.

Între timp se lăsase noaptea. „Chiar și după ce luna a intrat în nori — povestește un participant la bătălie — toată oștirea noastră a rămas pe loc, Francisc însuși, petrecînd restul nopții în șa, cu mîna pe lance, casca pe cap și neîngăduindu-și decît cîteva clipe de odihnă, pe afetul unui tun”.

În zorii zilei următoare, 14 septembrie, a început a doua luptă; ea a ținut pînă-n seară și, deși artileria a con-

Februarie 1944

BĂTĂLIA PENTRU NIKOPOL

D. D. LEIUȘENKO,
general de armată

În numărul trecut al revistei, am publicat un fragment din amintirile generalului de armată sovietic D.D. Leliușenko (apărute la Moscova sub titlul Moscova — Leningrad — Berlin — Praga. Însemnările unui comandant de armată), despre finalul operației de eliberare a Donbasu-

lui, din septembrie 1943. Din aceeași lucrare, am ales pentru numărul de față relatarea despre dramatica bătălie din februarie 1944, pentru cucerirea orașului Nikopol, centru industrial nodal al Ucrainei¹.

În noiembrie 1943, trupele Frontului 4 ucrainean reușesc să iasă la cursul inferior al Niprului, cu o singură excepție: raioanele de la Sud de Nikopol, unde inamicul organizează apărarea pe un sector de 120 km lățime și 25-35 km adâncime. Acest sector este denumit „capul de pod de la Nikopol”. Aici acționează opt divizii de infanterie hitleriste, iar la scurt timp mai sînt aduse încă două divizii de tancuri și două divizii de vînători de munte, formînd gruparea operativă „Schörner”. Zdrobind rezistența inamicului, trupele Armatei 3 de gardă ajung în imediata apropiere a capului de pod de la Nikopol. În dreapta este Niprul, care constituie limita de despărțire cu Frontul 3 ucrainean, la stînga — Armata 5 de izbire, din componerea frontului nostru.

Marele Cartier General ordonă comandanților Fronturilor 3 și 4 ucraineene să zdrobească gruparea inamicului de la Nikopol și Krivoi Rog, să cucerească acest raion al Ucrainei, care are o mare importanță strategică și economică pentru țară. Potrivit concepției inițiale, rolul principal în lichidarea capului de pod de la Nikopol îl are Armata 5 de izbire. Armata 3 de gardă, fără mijloace de întărire, acționează la Nord-Est. În decurs de cinci zile de lupte grele, nici Armata 5 de izbire, nici Armata 3 de gardă și nici celelalte armate nu obțin succese hotărîtoare. Ca urmare, Marele Cartier General hotărăște ca lichidarea capului de pod de la Nikopol să fie dată în sarcina Armatei 3 de gardă, în care scop primim întăriri: Corpul 4 mecanizat de gardă, Corpul 19 de tancuri și Corpul 37 de armată.

La telefon — Stalin

La începutul operației, la Armata 3 de gardă sosește șeful Marelui Stat Major, mareșalul Uniunii Sovietice Aleksandr Mihailovici Vasilevski, un om încîntător, dar mai ales un mare strateg. A luat parte la elaborarea importanțelor operații duse de armata roșie în fața Moscovei, pe Volga, în intrîndul de la Kursk, în Donbas și Zaporojie. Facem împreună analiza situației. Ne învață cum trebuie planificate operațiile mari de armată, cum se întrebuițează aviația și multe, multe alte lucruri utile.

La 16 ianuarie 1944, Armata 3 de gardă, după o pregătire de artilerie și de aviație de o jumătate de oră, rupe apărarea germană pe o adâncime de 6 km însă nu poate înainta mai departe, din cauza rezistenței dirze opuse de inamic. Pe lîngă punctul de observare unde

¹ Titlul și subtitlurile aparțin redacției noastre.

ne aflăm noi — mareșalul A. M. Vasilevski și cu mine — trec sub escortă aproximativ 4 000 prizonieri, soldați și ofițeri inamici.

Aleksandr Mihailovici îmi spune:

— Înseamnă că inamicul este zdrobit. Numărul morților și răniților este cu mult mai mare.

De la punctul de observare, se vede bine lupta din capul de pod.

— Să mergem împreună, îmi spune Aleksandr Mihailovici. Probabil se va încinge o discuție mai lungă.

Desigur, va fi vorba despre înaintarea noastră mult prea lentă. Între timp, aflasem de la prizonierii capturați și din documentele căzute în mînile noastre că Hitler stabilise o soldă dublă pentru apărătorii capului de pod de la Nikopol, le promisese recompense mari, concediu în patrie, precum și alte măsuri stimulatorii.

Discuția mareșalului Vasilevski cu comandantul suprem durează două-trei minute, după care este întreruptă din cauza avariei cablului de către un proiectil inamic, care explodează în apropierea punctului nostru de observare. Înălțurăm repede avaria și convorbirea se reia.

După cîte reușesc să-mi dau seama, tonul discuției este liniștit. Cîrînd, Aleksandr Mihailovici îmi dă micro-receptorul și îmi spune:

În 1944, tancurile sovietice și-au continuat năvalnica ofensivă, eliberînd numeroase localități ale țării

— Nu pot să înțeleg, de ce atîta înrîncenare din partea lor?

Și pe mine mă frămîntă aceeași problemă. În acest moment, se apropie șeful transmisiunilor armatei, locotenentul-colonel A. I. Ostrenko, și raportează:

— Tovarășe mareșal al Uniunii Sovietice, vă cheamă la telefon tovarășul Stalin.

El ceruse ca acest cap de pod să fie menținut cu orice preț. Dislocase de pe alte direcții Divizia 23 de tancuri și Divizia 3 vînători de munte; de asemenea, completase Diviziile 258, 79, 335 și 302 infanterie, precum și alte mari unități aflate aici. Toate acestea explică în parte rezistența opusă de hitleriști, dar nu dau un răspuns mulțumitor la întrebarea principală: ce urmărește inamicul de luptă cu atîta înverșunare și cu atîtea pierderi pentru capul de pod de la Nikopol?

— Iosif Visarionovici vrea să vă vorbească.

Iau micro-receptorul. Încă din timpul bătăliilor de la Moscova și Stalingrad, știam că Stalin are un ton calm, pe care și-l menține chiar și în situații critice.

— La aparat Leliușenko.

— Bună ziua, tovarășe Leliușenko. Ce e acolo la voi? Nu reușiți să curățați capul de pod?

— Da, tovarășe Stalin, nu reușim. Nici nu pot să raportez cauzele; fasciștii suferă pierderi grele însă se opun

cu disperare și își aduc mereu forțe proaspete.

— Nikopolul și împrejurimile lui, tovarășe Leliușenko, sînt bogate în mangan și fără mangan nu se face oțel de înaltă rezistență. De asta se opun hitleriștii cu atîta îndrăgire. Germania duce lipsă de minereu de mangan. Nu are deloc. Pe deasupra, Hitler nu vrea să părăsească Crimeea. Probabil speră că din capul de pod de la Nikopol să acorde ajutor trupelor sale izolate.

V-ați gîndit la o soluție eficace și rapidă?

Probabil că problema noastră se discută la Marele Cartier General. Aveam niște propuneri personale, pe care le împărtășisem nu demult lui Feodor Ivanovici Tolbuhin [comandantul Frontului 4 ucrainean], așa că îi răspund:

— Tovarășe Stalin, noi atacăm capul de pod de la Nikopol frontal, de aceea sîntem nevoiți să străbatem regiuni vaste, cu soluri aluvionare adiacente Niprului, ceea ce reclamă forțe importante și mult timp. După părerea mea, ar fi bine ca, simultan cu ofensiva Armatei 3 de gardă a Frontului 4 ucrainean, dinspre Sud, să se

execute o puternică lovitură cu forțele Frontului 3 ucrainean dinspre Nord, pe direcția Nikopol-Marganet, prin Apostolovo. Mai ales că acolo Niprul a fost forțat și nu există soluri aluvionare. În felul acesta, aici, la Nikopol, inamicul poate fi încercuit și nimicit.

Stalin ascultă cu atenție pînă la capăt, fără să mă întrerupă, și spune, în concluzie: „Opiniile dumneavoastră vor fi discutate”. Urindu-mi succes, el mă roagă să i-l dau din nou la telefon pe A. M. Vasilevski.

Un punct de trecere peste Nipru

Astăzi, cînd s-au publicat numeroase documente și materiale referitoare la cel de-al doilea război mondial, cauzele rezistenței înverșunate a hitleriștilor sînt foarte limpezi. Încă din martie 1943, Hitler declarase: „În ce privește manganul Nikopolului, marea lui importanță pentru noi nici nu mai intră în discuție. Pierderea Nikopolului (pe Nipru, la Sud-Vest de Zaporozjie) ar însemna sfîrșitul războiului”. Iată de ce ordonase el trupelor să lupte pe viață și pe moarte pentru oraș.

În ziua de 18 ianuarie, primul directiva frontului pentru ofensivă. Ni se lasă la dispoziție zece zile, pentru a pregăti noua operație. La 31 ianuarie 1944, încă înainte de revărsatul zorilor, după o scurtă dar puternică pregătire de artilerie asupra nodurilor de apărare a inamicului, trupele armatei trec la atac cu batalioanele înaintate.

F. I. Tolbuhin ne comunică că, tot în aceeași zi, încep ofensiva spre Nikopol și trupele Frontului 3 ucrainean dinspre Nord, prin Apostolovo. Fără să vreau, îmi amintesc discuția cu comandantul suprem, de la 16 ianuarie.

Deși încetă, înaintarea noastră continuă. Reușim să rupem apărarea inamicului pe o adîncime de 5 km, în două sectoare înguste, dar inamicul opune o rezistență deosebit de dîră, sprijinită puternic de aviație.

În februarie, cînd începe dezhghețul de primăvară, ofensiva în solurile aluvionare adiacente Niprului este o acțiune foarte grea. Oamenii și caii se împotmolesc în terenul moale, artileria rămîne în urmă, soldații cară cu spatele aruncătoare de mine, mitralierele, muniția și alimentele și se afundă pînă la genunchi în noroi. Sectoarele pe unde se poate înainta sînt minate de inamic și acoperite cu un foc intens. În pofida acestor greutăți, unitățile noastre înaintază cu tenacitate.

Sîntem sprijiniți puternic din aer de Corpul aerian al

generalului-maior Evgheni Ia kovlevici Savițki, în prezent mareșal de aviație. Către sfîrșitul zilei de 4 februarie, trupele noastre au avansat ceva, dar din cauza rezistenței puternice a adversarului și a terenului desfundat de ploii — și așa foarte moale — nu ne-am îndeplinit misiunea. În noaptea de 4 spre 5 februarie, ofensiva noastră continuă. Se simte că inamicul a introdus din nou în capul de pod forțe proaspete, în special unități de tancuri.

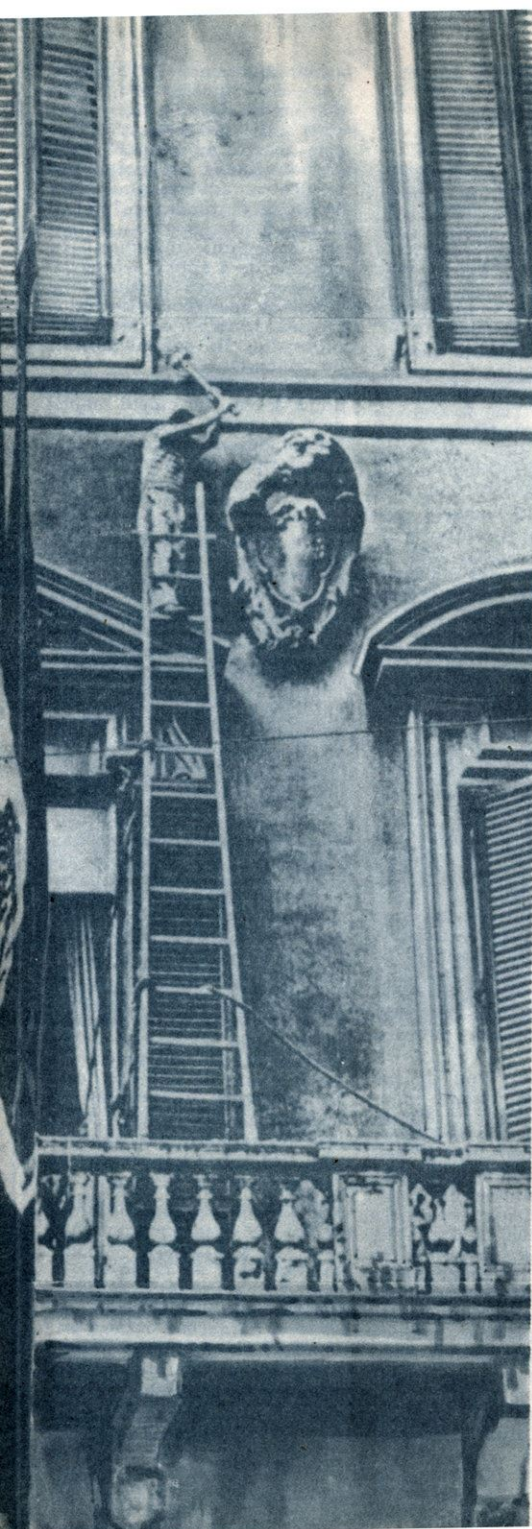
Înînd seama de situație, hotărîm ca, în cursul nopții de 6 februarie, să ocolim localitățile pe care dușmanul le-a transformat în puternice noduri de rezistență și să ajungem la malul de Sud al Niprului. Pentru a fărîmița dispozițiile de luptă ale inamicului și a-l devansa, creăm o grupare mobilă, cu o misiune deosebit de importantă: să ajungă la Nipru și să cucerească puncte de trecere. Dinspre Nord-Est înaintază spre Nikopol trupele Frontului 3 ucrainean.

Curînd, după modul de desfășurare a luptelor, înțelegem că trupele noastre au fărîmițat pe inamic în grupuri izolate. În acest moment, îmi vine ideea să înaintez cu hotărîre, astfel ca, urmîrind îndeaproape forțele dușmane, care se retrag în grabă, să ajung la cursul de apă, să capturez mijloacele de trecere ale hitleriștilor, să forțez din misecare Niprul și să eliberez Nikopolul. În prima jumătate a zilei de 7 februarie, reușim să ajungem la malul Niprului pe o mică porțiune, nimicind peste 3 000 soldați și ofițeri inamici. Luăm prizonieri un mare număr de hitleriști, capturăm peste 150 tunuri și aruncătoare de mine, câteva zeci de tancuri, dar, ceea ce este cel mai important, ne facem rost de la inamic de mijloace de trecere a fluviului.

8 februarie, ora 4 dimineața

Fără a aștepta curățirea completă a capului de pod, batalionul maiorului G. M.

(Continuare în p. 59)

ITALIA

LA RĂSCRUCE:

de la căderea lui Mussolini la armistițiu

EUGEN PEDA,
doctor în istorie

Roma era complet toropită spre sfârșitul acelei duminici toride de 25 iulie 1943. Nu fusese nici o alarmă în tot cursul zilei. Bombardierele anglo-americane nu-și făcuseră apariția deasupra „Cetății Eterne“. Din alambicatele informații oficiale nu rezulta clar tabloul luptelor din Sicilia, unde aliații occidentali debarcaseră de două săptămîni. Fila calendarului se pregătea să dispară, fără vreo mențiune specială. Deodată, la orele 22.45, reconfortantul concert transmis la posturile de radio centrale s-a întrerupt. Mai mult ca oricare, tăcerea care a urmat a mobilizat atenția. Apoi într-o lectură albă au răsunat cuvintele: „Majestatea Sa regele și împăratul a acceptat demisia din funcția de șef al guvernului, de prim-ministru și de secretar de Stat a excelenței sale cavalerul Benito Mussolini și a numit ca șef al guvernului, prim-ministru și secretar de Stat pe cavalerul mareșal al Italiei Pietro Badoglio“.

De fapt, de cinci ore, „Ducele“, imediat după audiența la rege, fusese arestat chiar în curtea Villei Savoia. La aflarea știrii transmisă de radio, fără a cunoaște acest „amănunt“, Italia întreagă, sub impulsul unei bucurii frenetice, a ieșit în stradă: fasciile de piatră — simbol al regimului — au fost distruse, portretele lui Mussolini rupte. Două decenii de putere fascistă s-au dizolvat în aceea noapte, fără să se tragă un foc de armă. Regimul

„cămășilor negre“, ale cărui „ploșnițe“ — cum erau denumite insignele — fuseseră purtate de milioane de aderenți, cu aparatul său terorist, cu unitățile de elită înarmate ale „Militei“, se năruise. Părea, că, dintr-o trăsătură de condei, coșmarul dictaturii fasciste încetase și pacea se va instaura odată cu venirea zorilor. Așa a perceput poporul italian, care invadase străzile, momentul anunțat la radio și care apărea ca avind semnătura a doi septuagenari: regele Victor-Emmanuel III și mareșalul Pietro Badoglio.

Evenimentele care au condus la acel 25 iulie 1943 și urmările lor sînt în mare măsură familiare cititorului român din epopeea rezistenței antifasciste a lui Luigi Longo. Poporul italian ia armele (Editura Politică, 1970), din volumul lui Max Gallo, Italia lui Mussolini (Editura Politică, 1969), din însemnările fostului șef al statului major, mareșalul Ugo Cavallero, apărute în Memorial de război (Editura Politică, 1976), din paginile Magazinului istoric¹, din numeroase lucrări ale istoricilor noștri consacrate marii conflagrații a secolului XX². Acestui bogat dosar i se adaugă, acum, notațiile unuia dintre protagoniști: mareșalul Pietro Badoglio. Ele au fost redactate în vara anului 1944, la scurtă vreme după ce fusese nevoit să abandoneze șefia guvernului încredințată în ziua arestării lui Mussolini.

Născut în 1871, într-o familie de mici proprietari agricoli, Badoglio îmbrățișează de timpuriu cariera militară, parcurgînd de la 19 ani, cînd devine sublocotenent de artilerie, treptele ierarhice pînă la gradul de general în timpul primului război mondial și de șef al statului major în noiembrie 1919, funcție pe care o deține pînă în februarie 1921. În 1922, se pronunță pentru un regim militar, pentru a bara calea lui Mussolini, dar Victor-Emmanuel III nu îndrăznește să adopte această formulă, ceea ce duce la trimiterea lui Badoglio ca ambasador în Brazilia. Declarîndu-și ulterior solidaritatea cu Mussolini, Badoglio este rechemat în 1925 în funcția de șef al statului major și avansat mareșal, un an mai tîrziu. Guvernator al Libiei (1928-1934), comandant al trupelor agresoare în Etiopia, unde devine vicerege în 1936, Badoglio, deși inițial n-a fost de acord cu intrarea Italiei în al doilea război mondial, considerînd că nu dispune de forța necesară, își reia funcția de șef al sta-

tului major. În legătură cu împotmolirea agresiunii împotriva Greciei, între Badoglio și Mussolini intervine o nouă criză, mareșalul dîndu-și demisia la începutul lui decembrie 1940 și retrăgîndu-se din viața politică. Era firesc ca, în culisele conjurației împotriva lui Mussolini, unii să privească spre Badoglio atunci cînd regimul fascist se afla într-o stare explozivă ca urmare a înfrîngerilor Axei pe Frontul de Răsărit și în perimetrul mediteranean, cînd fascismul italian era sufocat de alianța cu Germania, de crahul economic și de

Populația Romei își manifestă bucuria la aflarea vestii armistițiului (imagina din lucrarea La Rezistența în Europa de Fernando Etnasi)

În p. 36: tirania a luat sfîrșit; „fasciile“, însemnele puterii mussolinienne, sînt demolate de pe clădirile publice

efervescența din rîndul maselor populare, dorința de „pace, pline, libertate“.

Extrasale din memoriile mareșalului P. Badoglio, prezintă, din unghiul său de vedere, două momente: 1) situația din ajunul reuniunii Marelui consiliu fascist, care, la 24 iulie³, a votat cu mare majoritate o rezoluție de neîncredere în Mussolini, urmată de demiterea și arestarea sa; 2) pertractările în vederea încheierii armistițiului cu Națiunile Unite.

Pe baza surselor existente în prezent, apar necesare unele precizări, mai ales că ele proiectează, peste timp, posibilitatea înțelegerii unor evenimente petrecute cu 37 ani în urmă. Lovitura de stat, din 25 iulie 1943, care inițial avusese în vedere menținerea colaborării cu numeroși membri ai Marelui consiliu fascist, a reprezentat din partea regelui „o fugă înaintea“, pentru a devansa mișcarea de rezistență antifascistă, pentru a menține monarhia compromisă de strînsa împletire cu guvernarea mussoliniană, precum și structurile economico-

¹ Magazin istoric, nr. 6/1972, 5-9/1973, 4/1974, 12/1975, 6/1976.

² Vezi și studiul Mariei Covaci: Italia 1922, Anale de istorie, nr. 2/1979.

³ Magazin istoric, nr. 6/1967.

sociale, printr-un regim militar care să încerce, totodată, desprinderea din „brutala pritenie” cum era calificată Axa Berlin-Roma. În proclamația regelui din aceeași seară, se și afirma: „Nici o deviere nu trebuie să fie tolerată, nici o recriminare nu poate fi permisă”. La rîndul său, Badoglio, a spus, tot atunci, la radio: „Războiul continuă”. Cu toate acestea, în acel moment a apărut un nou factor de primă dimensiune — reacția populară spontană și de masă, la aflarea demiterii lui Mussolini. Cum avea să scrie mai târziu Luigi Longo: „adoptînd această soluție, monarhia înlătură posibilitatea formării unui guvern din care să facă parte și elemente democratice, ceea ce ar fi însemnat ruperea imediată a alianței cu Germania și încheierea unui armistițiu cu Aliații, preferînd să transforme dictatura fascistă în dictatură militară și să continue războiul. Dar în noaptea de 25 spre 26 a avut loc intervenția impetuoasă a poporului care și-a pus amprenta asupra întregii desfășurări a evenimentelor ce au urmat. Poporul sârbătorea ziua de 25 iulie ca ziua ieșirii din război și din întunericul celor douăzeci de ani de fascism, așteptînd de la acest eveniment înapoierea revendicărilor care-l interesau cel mai mult. Astfel, el a frînat desfășurarea planului monarhiei în întreaga lui amploare și a impiedicat includerea unor reprezentanți ai opoziției fasciste, ca Grandi sau Bottai, în guvernul de „tehnicieni” dorit de rege” (Poporul italian ia armele, p. 39).

Chiar în ziua de 26 iulie, la ordinul lui Hitler, prin pasul Brenner, încep să afliască ocolișii diviziei ale Wehrmachtului, care trec la ocuparea întregii peninsule italiice. În numele guvernului, autoritățile iau măsuri de mină forte pentru a menține „ordinea”; acestor măsuri, în decursul celor 45 zile pînă la anunțarea armistițiului, le cad victime peste 100 antifasciști. Paralel, trimișii lui Badoglio încep încercările de semnare a armistițiului, care este anunțat la 8 septembrie; a doua zi, în zori, regele și guvernul părăsesc Roma, refugiindu-se în extremitatea sudică a Italiei. Tot la 9 septembrie, din rîndul partidelor democratice, a luat naștere Comitetul de eliberare națională (C.N.L.), organ conducător al mișcării de rezistență antifascistă¹. Din această fază, în care în cea mai mare parte a țării se întinde autoritatea Wehrmachtului și S.S.-ului, în Nord se proclamă „Republica Socială”, în frunte cu Mussolini, eliberat de un comando german. În condițiile ridicării la luptă cu arma în mînă a Rezistenței, mobilizate de partidele antifasciste, Badoglio, aflat în fruntea unui guvern care în teritoriul eliberat de anglo-americiani nu dispune, de fapt, de mijloacele exercitării funcțiilor sale, joacă mai curînd rolul unui intermediar, unui interlocutor al Aliaților și caută o deschidere cu partidele antifasciste. Dar, „relațiile sale cu antifasciștii rămîn dificile, nu atît din motive de incompatibilitate personală, cît dintr-o ostilitate de principiu, afirmată de partide în Congresul de la

Bari, de a colabora cu regele discreditat” (Enciclopedia dell'antifascismo e della Resistenza, vol. I, La Pietra, Milano, 1968, p. 214). Un nou guvern Badoglio se formează în aprilie 1944, cu participarea reprezentanților partidelor antifasciste. Dar acesta este și ultimul act din viața sa politică, deoarece era clar că, după eliberarea Romei, va trebui să părăsească scena publică, odată cu regele. Într-adevăr, imediat după eliberarea Romei, din 4 iunie 1944, Badoglio se retrage. Are încă răgazul, pînă în 1956, să-și redacteze, în liniște și în singurătate, memoriile.

Deznodămîntul „operațiunii Badoglio” a fost influențat mai ales, de doi factori: 1) relațiile cu partidele antifasciste — de la comuniști la democrat-creștini — asupra cărora căderea lui Mussolini a acționat ca un catalizator în vederea unei reale unități de acțiune și care s-au pus efectiv în fruntea mișcării de rezistență; 2) poziția marilor puteri ale coaliției antihitleriste, îndeosebi a Marii Britanii și Statelor Unite.

Unitatea de acțiune a partidelor antifasciste, conducerea de către ele a luptei armate, începută chiar din momentul părăsirii Romei de către guvern care a cuprins treptat întreg Nordul Italiei, cu participarea a sute de mii de oameni, au modificat complet condițiile în care monarhia intenționa să-și realizeze planurile. Dacă în relațiile cu guvernul Badoglio partidele antifasciste s-au concentrat, în primele 45 zile, asupra accelerării ieșirii Italiei din războiul cu Națiunile Unite și eliberării prizonierilor politici, și ulterior, pe stringerea rîndurilor împotriva dușmanului, care continua să ocupe cea mai mare parte a teritoriului țării, dacă, în cele din urmă, n-au presat ca regele să abdice imediat, ele n-au renunțat la acest obiectiv. Tocmai din lupta comună, chiar după ce Victor-Emmanuel III a renunțat în fapt la prerogativele sale, a decurs, în 1946, proclamarea republicii și adoptarea, în 1947, a Constituției, alături și în prezent în vigoare. Această luptă rămîne și azi în viața Italiei un criteriu al vieții politice și partidele de atunci continuă să se reclame ca aparținînd „Arcului constituțional”.

Campania anglo-americană în peninsula italiană, declanșată la 3 septembrie 1943, a durat pînă la 13 mai 1945. La insistențele premierului W. Churchill, președintele F.D. Roosevelt a fost de acord, la începutul anului 1944, să nu se opereze nici o schimbare în relațiile cu regimul reprezentat de monarhie și guvernul Badoglio, cel puțin pînă la intrarea în Roma. Premierul, așa cum arată documentele cunoscute în prezent, era îngrijorat de aflarea alianței partidelor antifasciste și de influența și rolul pe care îl aveau comuniștii în conducerea luptei de eliberare în Nordul țării. În Statele Unite se considera însă că sprijinirea unui „regim larg impopular”, acționează împotriva intereselor puterilor anglo-saxone. În consecință, la 7 martie 1944, Roosevelt i-a scris lui Churchill: „Datele pe care le deținem din Italia indică faptul că situația politică se deteriorează rapid în dezavantajul nostru și că este esențial luarea unei decizii imediate în depășirea impasului dintre actua-

¹ Vezi și lucrările: *Rezistența europeană în cel de-al doilea război mondial 1938-1945*, vol. II, Editura Militară, 1976 și *Regimurile fasciste și totalitare din Europa*, vol. I, Editura Militară, 1979.

lui guvern și cele șase partide din opoziție... După cum știi, noi preferăm programul prezentat de cele șase partide de opoziție, care implică abdicarea lui Victor-Emmanuel și delegarea puterilor succesorului său, ca «locotenent» al regatului, soluție acceptabilă pentru cele șase partide politice».

Cert este că, la 12 aprilie, Victor-Emmanuel a anunțat că, după eliberarea Romei, își va delega puterile prințului moștenitor Umberto și că soarta monarhiei va fi decisă printr-un plebiscit, după război. Aproape concomitent, Badoglio a lărgit guvernul, incluzând, ca miniștri fără portofoliu, pe liderii celor șase partide.

La 5 iunie, regele s-a retras din viața publică, iar Badoglio, de-acum demisionar, a părăsit Roma eliberată, cedând funcția de șef al guvernului lui Ivanoe Bonomi, care formează primul guvern alcătuit din reprezentanții partidelor antifasciste. Dar pînă la eliberarea completă a Italiei avea să mai treacă aproape un an, în cursul căruia, în înclăștarea cu fascismul, mișcarea de rezistență, în care comuniștii, forțele de stînga au jucat un rol proeminent, avea să înscrie adevărate pagini de epopee.

Titlurile, subtitlurile și explicațiile din parantezele drepte aparțin redacției Magazin istoric.

ÎN CULISELE CONJURAȚIEI

PIETRO BADOGLIO

Nu-l mai revăzusem pe rege din ziua în care părăsise funcția de șef al Marelui Stat Major (6 decembrie 1940). În decursul primelor luni ale anului 1943, numeroși prieteni m-au îndemnat să-l cer suveranului o audiență pentru a-l înfățișa situația din țară și pentru a-l îndemna să determine o schimbare a acestei stări de lucruri. Insistențele fiind însă din ce în ce mai mari, am cerut și am obținut o audiență.

La Quirinal¹, suveranul mi-a ascultat expunerea minuțioasă precum și soluțiile radicale propuse de mine, dar nu a luat nici o poziție².

Principesa moștenitoare³ însă se frământa insistent pentru obținerea unei soluții rapide. În anul 1942 avusesem o întrevvedere cu ea, în împrejurimile localității Cogné⁴. Am avut împreună apoi, la Roma numeroase convorbiri, luîndu-mi toate măsurile de prevedere necesare, fiindcă mă știam supravegheat.

[După audiența la rege] am luat contact cu ministrul Casei Regale ducele de Acquarone care fusese un timp ofițerul meu de ordonanță. Acesta mi-a mărturisit că suveranul era de acum hotărât în privința unei răsturnări a situației. Am luat legătura cu generalul Ambrosio⁵. El îi urmăsea mareașalu-

lui Cavallero⁶ în funcția de șef al Marelui Stat Major. Un examen serios al situației ne-a convins că acțiunea nu mai putea suferi nici o aminare. Am fost de acord în privința a două acțiuni ce trebuiau înfăptuite de urgență: arestarea lui Mussolini precum și a altor cîțiva conducători [fasciști] mai proeminenți; neutralizarea forțelor Militiei, în special a celor motorizate, cantonate în preajma Capitalei. Generalul Ambrosio considera că, pentru a aduna forțele indispensabile [necesare răsturnării guvernului] la Roma, fără a trezi bănuiele, avea nevoie de cel puțin 20 zile.

În ultimele zile ale lunii iunie am avut convorbiri cu Bonomi, Cassati, Bergamini⁷ în vederea formării unui guvern în care să fie reuniți șefii diferitelor partide politice. Am discutat, în linii mari, măsurile ce trebuiau luate cu precădere. Există însă un obstacol ce părea de netrecut: desprinderea de germani și încheierea unui armistițiu cu inamicul. Avusesem posibilitatea săiau legătura, prin intermediari de încredere, cu unele per-

sonalități engleze aflate în Elveția. Acestea însă n-au putut să-mi dea nici o garanție; tot ceea ce reușisem să obțin era de a transmite guvernului englez că încercam prin toate mijloacele o înțelegere cu acesta.

Între timp, Aliații, pornind de la bazele lor din Tunisia, debaraseră în Sicilia⁸. Pentru pregătirea operațiilor, ei au distrus, prin bombardamente succesive, căile ferate între Salerno⁹ și Foggia¹⁰, creînd astfel mari greutăți în aprovizionarea populației. Îndată ce a fost informat de pregătirile de debarcare [în Sicilia], Mussolini s-a grăbit să țină un discurs, robind una dintre cele mai stupide cuvîntări, pe care le-a susținut vreodată.

Pe la 15 iulie a venit la mine generalul Ambrosio, ca să mă informeze că, pe 19, urma să albe loc la Feltre¹¹ o întrevvedere între Hitler și Mussolini, la care urma să a part și el, împreună cu secretarul Ministerului Afacerilor Externe, Bastianini¹², și ambasadorul

¹ Magazin istoric, nr. 4/1974.

² Port la Sud de Neapole, unde anglo-americanii aveau să debarce la 9 septembrie 1943.

³ Oraș de reședință al provinciei cu același nume, din Sud-Estul Italiei, situat la extremitatea răsăriteană a Axei Salerno-Foggia. Complexul de aeroporturi din această provincie era folosit de Luftwaffe; din decembrie 1943 a devenit o bază a bombardierelor strategice aliate.

⁴ Localitate balneară din Nord-Estul Italiei, în Alpii Dolomiti.

⁵ Diplomat de carieră, adjunct al lui Ciano la Ministerul de Externe.

După eliminarea lui Ciano, la începutul lunii februarie 1943, devine conducătorul aparatului diplomatic, fără a se da în funcția de ministru, deoarece Mussolini nu a mai numit un alt titular în locul ginerelui său.

¹ Reședința oficială a șefilor statului italian, după 1870, situată pe una din cele șapte coline ale Romei cu același nume.

² Conform afirmațiilor lui I. Bonomi, Badoglio ar fi propus constituirea unui guvern de unlinie națională, dar regele n-a fost de acord.

³ Maria José, fiica lui Albert I al Belgiei și soția lui Umberto, fiul regelui Italiei, care a jucat un rol important în cercurile Palatului.

⁴ Localitate climaterică în Valea Aosta, în Nord-Vestul Italiei.

⁵ Vittorio Ambrosio, șeful Marelui Stat Major al armatei italiene din februarie 1943.

⁶ Ugo Cavallero a urmat lui Badoglio la șefia statului major în 1941, fiind scos din această funcție după înfrîngerea ofensivei germano-italiene din Libia în februarie 1943. A participat la planurile de ieșire din războiul dus alături de Germania. Mort în condiții misterioase, după armistițiu cu italienii.

⁷ Ivanoe Bonomi (1873-1952). Om politic de stînga, ministru de mai multe ori între 1916-1921, premier în 1921-1922, în perioada asaltului fascist spre putere, participând la mișcarea antifascistă în timpul războiului. Alessandro Cassati (1881-1955), exponent al partidului liberal. Alberto Bergamini (1871-1962), om politic și ziarist, fruntaș al partidului liberal.

la Berlin, Alfieri¹. Generalul mi-lă mărturisit că, sprînjindu-se pe refuzul germanilor de a ne acorda vreun ajutor în armament, îl declarase lui Mussolini că situația noastră militară era mai mult decât disperată și de aceea, era indispensabil ca șeful guvernului italian să aibă o explicație deschisă cu Hitler, pentru a-l demonstra că Italia nu mai era în măsură să continue războiul.

La reünunea din dimineața zilei de 19, Hitler a vorbit aproape două ore despre situația deplorabilă a aerodromurilor noastre; el a refuzat să ne trimită noi avioane fiindcă nu dorea să le vadă distruse la sol.

Mussolini nu a scos nici un cuvînt și reünunea s-a încheiat. Cum însă Mussolini urma să se mai întîrească cu Hitler în tren și apoi în mașină pe drumul către aeroport, Ambrosio, Bastianini și Alfieri l-au îndemnat foarte insistent să-l explice lui Hitler că eram în imposibilitatea de a mai continua războiul.

„Credeti”, cumva, că tremur de „căci” [în fața lui Hitler] a răspuns el. Cu toate acestea nu a avut curajul să-l spună Führerului ceea ce era indispensabil pentru salvarea țării.

În dimineața zilei de 20, Mussolini s-a întors la Roma. În aceeași seară l-a convocat pe generalul Ambrosio, pentru a-l declara că, după o lungă chibzuită, a hotărît să-l serie lui Hitler pentru a-l avertiza deschis că Italia se va retrage din luptă. Generalul Ambrosio s-a înfuriat spunînd că această decizie trebuia comunicată [lui Hitler] la Feltre și că scrisoarea — presupunînd că va fi scrisă — va rămîne fără răspuns de la Berlin, ca și atîtea altele care trataseră probleme capitale. Tînducînd de inutilitatea îndemmurilor sale, el înțelegea să nu-și mai asume noli responsabilități și să demisioneze din funcția de șef al Marelui Stat Major.

Pertractările încep să se desfășoare

Pe data de 29 Iulie, ambasadorul Guariglia² a sosit cu avionul din Turcia. Îl propusesem regelui ca ministru al Afacerilor Străine [în noul guvern]. M-a informat că, întrucît îmi cunoștea bine opiniile, făcuse cunoscut Ministerului Afacerilor Străine al Turciei părerea sa despre situația din Italia și îl rugase să explice reprezentanților aliați de la Istanbul că, fără a fi deocamdată autorizat să facă vreo comunicare oficială germanilor, el putea să afirme, că după părerea sa, Italia era pe punctul de a face o cotitură.

După aceea, l-am pus la curent pe Guariglia cu situația din țară. L-am mai informat pe ministru despre protestele pe care le adresasem la Berlin — prin atașatul nostru militar — precum

și mareșalului Kesselring³, comandantul suprem [al trupelor germane din Italia, care [finea legătură cu] guvernul nostru, împotriva trimerilor de forțe germane în Italia, pe care noi nu le solicitasem. De altfel, la aceste notificări nu primisem nici un răspuns. L-am comunicat lui [Guariglia] că îl întrebam pe șeful Marelui Stat Major dacă, cu forțele noastre disponibile, ne-am fi putut împotrivi în vreun fel oarecare aflăxului germanilor; generalul Ambrosio învoacase insuficiența și împrăstierea forțelor noastre așa încît nu ne puteam gîndi nici să le concentrăm, nici să le luptăm.

La 1 august, Hitler mi-a spus, printr-o telegramă, o înfîșiere pe ziua de 6, la Tarvisio⁴; din partea germană urmau să participe Ribbentrop și mareșalul Keltel⁵. L-am informat imediat pe Guariglia. Pentru a nu trezi bănuiala germanilor, am hotărît să acceptăm înfîșierea. Totodată, nu trebuia să neliniștim nici tabăra anglo-americană, așa încît s-a hotărît:

1. A doua zi, un funcționar al Ministerului de Externe va pleca la Lisabona pentru a notifica intențiile noastre guvernelor aliate. El va căuta să primise oferta germanilor pentru a le domoli bănuielele crescînd și pentru a evita astfel ca ei să ia măsuri mai drastice împotriva noastră. Potrivit informațiilor ministrului englez de la Lisabona, comunicarea a fost transmisă guvernelor de la Londra și Washington pe data de 4.

2. Vom trimite la Tanger un funcționar, ex-rang de ministru, din Ministerul de Externe, care va transmite o notificație identică ministrului Marii Britanii, aflat în orașul respectiv.

3. O misiune militară, însărcinată să încheie un armistițiu, va folosi trenul diplomatic care pleca la 12 august spre Lisabona și transporta personalități diplomatice din Ministerul de Externe.

Pentru această din urmă misiune, generalul Ambrosio l-a propus pe generalul Castellano⁶, însoțit de doctorul Montanari funcționar la Ministerul Afacerilor Externe, cunosător perfect al limbii engleze. L-am precizat generalului Ambrosio că, atunci cînd va cunoaște condițiile armistițiului, generalul Castellano va trebui să descrie situația tragică în care ne găsim și să arate că țara noastră, ocupată în întregime de forțele germane, pentru a face față inevitabilei reacții germane, va trebui să beneficieze de ajutorul direct al Aliaților. Conferința care a avut loc la 6 august la Tarvisio s-a desfășurat într-o atmosferă de suspiciune reciprocă și n-a fost urmată de nici o concluzie.

Aliații [occidentali] au dat curs dorinței lui Guariglia: presa și propaganda lor nu au acordat nici o importanță Conferinței de la Tarvisio. A fost singurul nostru succes.

³ Albert Kesselring (1885-1960), era din 1942, comandantul Frontului Sud (Mediterranean-Africa); criminal de război, condamnat în 1946 la moarte de un tribunal militar britanic, pedepsă comuțată în închisoare pe viață; eliberat în 1952.

⁴ Stațiune de vilegiatură în apropiere de Feltre și răscruce de drumuri spre Austria și Iugoslavia.

⁵ Ministru de Externe al Reichului și, respectiv, șeful O.K.W.

⁶ Generalul Giuseppe Castellano, ofițer de stat major, era un colaborator apropiat al generalului Vittorio Ambrosio.

⁷ În Consiliul de Miniștri, Guariglia a făcut o expunere despre lucră-

L-am convocat apoi pe generalul Ambrosio pentru a stabili măsurile necesare de a apăra La Spezia, baza principală a flotei noastre navale de vreo lovitură [din partea germanilor] și pentru a asigura Roma împotriva mijloace de rezistență concentrînd în vecinătate cînd divizi și unele unități din alte două. Pentru conducerea acestor trupe era nevoie de un comandant energic. La propunerea șefului statului major, generalul Ambrosio l-a ales pe generalul Carboni⁷.

Data armistițiului este devansată

Doă evenimente (care au intervenit între timp) m-au îndemnat să mă grăbesc pentru a ajunge la o soluție finală.

La propunerea germanilor, în ziua de 15 august, a avut loc la Bologna, o reünune la care au participat ofițeri germani și italieni; aici s-au discutat probleme referitoare la organizarea forțelor italiene și germane. Întrunirea s-a desfășurat într-o ambianță de nelăcdere reciprocă — germanii uzînd de amenințări abia voalate — și n-a dat nici un rezultat concret.

În ziua de 17, forțele italo-germane au fost nevoite să abandoneze Sicilia din pricina superiorității în forțe și material ale Aliaților.

Pe 28 august, generalul Castellano a revenit la Roma și a prezentat condițiile de armistițiu primite la Lisabona. O zi întreagă m-am ocupat cu studierea lor; păreau foarte severe și aproape de neaplicat. Apoi m-am dus la rege pentru a-l informa.

În ziua de 30 l-am convocat pe generalii Ambrosio și Castellano, precum și pe ministrul Afacerilor Străine. Am hotărît ca generalul Castellano să plece a doua zi în Sicilia, așa cum fusese convenit cu comandantul suprem aliat; el urma să arate că Italia nu se afla în situația de a executa condițiile armistițiului, întrucît forțele noastre, mult inferioare celor germane, s-ar fi expus unei nimeliri totale. Guvernul italian ar putea încheia armistițiu doar în cazul în care Aliații ar debarca unități puternice în puncte alese. Precizăm că mai puțin de 15 divizi nu ar fi fost de ajuns.

În ziua de 31, Castellano a luat legătura cu generalul [Bedell] Smith, șef de stat major al generalului Eisenhower. Smith a afirmat că nimic din cele stabilite la Lisabona nu mai pu-

tile Conferinței de la Tarvisio. Îmi dădeam perfect seama de neliniștea cu care valoroșii noștri colaboratori așteptau informațiile. La rîndul meu, am arătat pe larg situația armatei noastre, precum și pe cea a forțelor germane din Italia. Motivul comunicărilor mele nu l-am menționat deoarece nu puteam divulga un asemenea secret unui număr atît de mare de persoane. Bineînțeles că despre convorbirile referitoare la armistițiu [în această sedință] n-a transpirat nimic — nota autorului.

⁷ Giacomo Carboni a fost, succesiv, de la începutul anului 1940, șef al Serviciului de informații militare, comandant al Academiei Militare din Modena, comandant al Diviziei „Frittoli”. A fost numit de Badoglio, la 27 Iulie 1943, comisar al Serviciului de informații militare și comandant al corpului motomecanizat din preajma Romei.

¹ Protagonist al agresiunii fasciste în Etiopia; ambasador la Berlin (1940-1943). S-a pronunțat împotriva lui Mussolini la sedința Marelui consiliu fascist, după care s-a refugiat în Elveția. Justiția fascistă l-a condamnat la moarte în contumacie, prin sentința din Ianuarie 1944 a Tribunalului special din Verona.

² Ambasador la Ankara.

tea fi schimbat și că, în consecință, nu ne rămânea decât alternativa: să acceptăm ori să respingem condițiile. El a mai adăugat că Aliații vor efectua mai întâi o debarcare în peninsula cu trei sau patru divizi, pentru a atrage forțele germane într-un anumit punct, și că, cîteva zile mai târziu, va avea loc operația principală cu 15 divizi. Cu sase ore înaltea debarcării principale, generalul Eisenhower va anunța prin radio cererea noastră de armistițiu, precum și acceptarea ei; îndată după aceea, noi înșine vom face pe calea undelor o comunicare analogă.

Generalul Castellano a încercat să afle măcar locul debarcării principale, pentru a putea lua măsurile cuvenite, dar generalul Smith a refuzat să dea vreo lamurire. Pe de altă parte, a declarat însă că, dacă condițiile nu vor fi acceptate, Italia se va vedea nevoită să accepte mai târziu altele și mai grele, iar toate orașele noastre, inclusiv Roma, vor fi rase de pe suprafața pămîntului.

Era clar că anglo-americanii nu vor debarca la Nord de Roma, în pofida insistențelor noastre. În cursul convorbirilor generalul Castellano și Smith au prevăzut măsuri pentru apărarea Romei. S-a convenit că chiar în noaptea armistițiului, o divizie aeropurtată aliată va fi lansată în apropierea Capitalei, iar o forțată blindată va fi debarcată la gurile Tibrului.

La 1 septembrie, după revenirea generalului Castellano din Sicilia, i-am convocat pe ministrul Guariglia și pe generalul Ambrosio și Castellano și, împreună, am hotărît să acceptăm condițiile. M-am prezentat apoi la rege pentru a-l informa și după ce am primit ordinul său, am comunicat generalului Ambrosio că armistițiul a fost acceptat în forma impusă.

Pe 2 [septembrie] Castellano s-a reintors în Sicilia, iar a doua zi, armistițiul a fost semnat¹. Toate documentele acordului au fost duse la Roma în ziua de 5 [septembrie] de către maiorul Marchesi, care li însoțise pe generalul Castellano în Sicilia. Marchesi a precizat că intrarea în vigoare a armistițiului a fost fixată la o dată cuprinsă între 10 și 15 septembrie; potrivit unei comunicări confidențiale a generalului Smith, probabil că în ziua de 12.

În ziua de 8, către orele 14, s-au prezentat la mine generalul Carboni, generalul american Generalul Taylor și un alt ofițer american. Generalul Taylor urma să pună la punct, împreună cu comandamentul nostru suprem, modalitățile de aterizare ale diviziei aeropurtate. În lipsa șefului Marelui Stat Major, așteptat la Roma abia în ziua următoare, generalul Carboni luase inițiativa de a-mi înfățișa pe cei doi ofițeri americani.

Generalul Taylor, un militar simpatic (pe care îl trecusem în revistă în 1921, cînd era elev la West Point), m-a informat că, spre deosebire de ceea ce se afirmase, armistițiul era im-

nent, putîndu-se produce chiar în aceea zi. I-am explicat că divizia aeropurtată nu va putea să înceapă operațiile de aterizare în condiții de securitate decât în noaptea de 9; cum el însuși estima timpul necesar debarcării întregului efectiv la patru sau cinci zile, rețenea că intrarea ei în luptă nu putea să coincidă cu debarcarea principală a forțelor anglo-americane, dacă acestea din urmă începeau în ziua de 8.

Pe baza acestor date am pregătît o telegramă destinată generalului Eisenhower în care confirmam dorința de colaborare și loialitatea guvernului italian; am insistat ca armistițiul să rămînă fixat pentru ziua de 12, conform deciziei anterioare, aceasta fiind în interesul înșuși al tuturor operațiilor².

La reînțoarcerea sa la Roma, șeful Marelui Stat Major a pregătît o notă adresată Aliaților prin care cerea modificarea unor elemente de ordin general ale planului lor, precum și amînarea intrării în vigoare a armistițiului pînă în ziua de 12. Apropos de mine, această notă a fost încredințată subșefului Marelui Stat Major, generalul Rossi, care, cu consimțămîntul Aliaților, a plecat cu avionul către sediul comandamentului aliat.

Mesajul de la ora 19.45

Să-mi fie îngăduită o paranteză. La întoarcerea sa de la Lisabona, generalul Castellano adusese un post de radio-emisie, cu cifru, care li fusese remis de comandamentul aliat. În acest fel, cu începere din 29 august, am fost în legătură cu comandamentul aliat din Algeria.

La 8 septembrie, orele 17.30, ne-a parvenit o radiogramă cifrată, emisă la Alger și semnată de Eisenhower, prin care ni se cerea să declarăm intrarea în vigoare a armistițiului cu începere de la ora 20. Altfel, afirma generalul Eisenhower, nu va mai fi ne seama de armistițiul semnat pe ziua de 3 și va da în vileag pe calea undelor, la Alger și Londra, toate tratativele purtate pînă atunci de guvernul italian cu comandamentul suprem aliat.

Mesajul m-a ulmit. Am aflat, abia mult după aceea, că Aliații, bine informați despre situația din Italia, se temeau ca guvernul condus de mine să nu fie răsturnat de germani și, ca urmare, armistițiul să rămînă inoperant. El dorea deci să grăbească debarcarea accelerînd termenul planurilor noastre, aducîndu-ne pe mar-

gina prăpastiei. Fapt admis și de generalul Eisenhower, întrucît, în vreme ce în seara zilei de 8 generalul Rossi li explica motivele insistențelor noastre pentru menținerea datei de 12, el i-a spus în mod deschis: „Sînt dispus să-mi recunosc greșeala, dar lucrul cel mai important acum este colaborarea cît mai utilă în interesul nostru reciproc”.

Ne-am dus imediat la rege. Aici erau de față miniștrii Casei Regale, Afacerilor Străine, Războiului, Marinei și Aerului, șeful Marelui Stat Major — generalul Ambrosio, generalul Carboni și maiorul Marchesi, cu toți convocați de mine. Era ora 18.15.

Generalul Ambrosio a făcut un expozeu al situației accentuînd faptul că anunțarea anticipată a armistițiului ne prindea tocmai în perioada măsurilor pregătitoare. Ministrul de Război și generalul Carboni, acuzînd pe anglo-americani că nu și-au ținut cuvîntul, ceea ce ar putea duce la represalii violente din partea germanilor, au propus denunțarea armistițiului. Maiorul Marchesi a invocat prejudiciile considerabile pe care le-am fi suferit prin respingerea condițiilor semnate la 3 septembrie, chiar dacă eu se justifica prin faptul că Aliații nu s-au conformat întru totul acordului. Ministrul Afacerilor Străine Guariglia a arătat că era momentul să ne decidem. Am luat ultimul cuvîntul și am arătat că aveam două soluții posibile: sau regele decidea vizual oficial acțiunea mea, declarînd că am procedat fără acordul lui și mi se retrage conducerea guvernului; ori accepta condițiile americane, indiferent de consecințe. Regele a fost de părere că nu mai exista cale de întoarcere și că armistițiul trebuia acceptat.

Într-o min, serviciul nostru de informații ne-a înștiințat că postul de Radio Londra anunșase o cerere de armistițiu din partea Italiei. Pufin timp după aceea, a fost interceptat un mesaj al generalului Eisenhower în care se spunea că Națiunile Unite au acordat armistițiul cerut de guvernul italian. Nu mai puteam pierde nici o clipă. În consecință, m-am dus în grabă la postul de radio și am făcut următoarea declarație: „Guvernul italian, recunoscînd imposibilitatea continuării unei lupte înegale contra forțelor superioare ale adversarului, și li dorința de a secesi națiunea pe viitor de nenorociri și mai mari, a cerut armistițiul generalului Eisenhower, comandant suprem al forțelor aliate anglo-americane. Cererea a fost acceptată. În consecință, forțele italiene vor înceta să lupte, orice act de ostilitate față de forțele anglo-americane. Toțiș vor reacționa contra unor eventuale agresiuni care de unde ar proveni acestea”.

Îndată ce a fost înregistrat pe disc, comunicatul a fost repetat în mai multe rînduri. În același timp, ministrul Afacerilor Străine se îngrijea să informeze telegrafic Berlinul, Budapesta, București și Sofia.

În românește de RADU BERCEANU

¹ Conform aprobării exprese date de Roosevelt și Churchill, mesajul lui Eisenhower despre capitularea necondiționată de către guvernul italian a forțelor sale armate² a fost transmis de Radio Alger la ora 18.30. După zece minute, a fost difuzat textul convenit anterior cu Badoglio și prin care Italia accepta „un armistițiu militar”. La ora 19.45, Radio Roma a prezentat mesajul lui Badoglio.

¹ La cîteva ore după debarcarea unor unități britanice și canadiene în Calabria, au fost semnate „condițiile scurte” ale armistițiului, care prevedeau clauzele militare ale capitulării necondiționate. Totodată, generalul Bedell Smith a înmînat, în mod oficial, „condițiile lungi”, care pe lîngă clauzele militare, conțineau și hotărîri politice, economice și financiare, legate de capitularea italiană. Acestea au fost semnate de generalul Eisenhower, în numele Națiunilor Unite, și de Badoglio, la 29 septembrie 1943, în Malta.

² Generalul M.D. Taylor a sosit la Roma în seara de 7 septembrie pentru a definitiva planul aducerii în capitala italiană a Diviziei 82 aeropurtate și a coordona împreună cu comandamentul italian operația de debarcare aliată la Salerno, stabilită pentru miezul nopții de 8 septembrie. Această ultimă operațiune urma să fie precedată de anunțarea știrii că armistițiul fusese semnat. Conform surselor americane, înțînirea cu Badoglio a avut loc dimineața, iar mesajul lui Badoglio a fost trimis la insistențele lui Taylor. La ora 11.30, generalul american a transmis să se anuleze desantul asupra Romei, comunicarea parvenită în momentul în care avioanele se pregăteau să decoleze.

O stradă. Un nume. Wilhelmstrasse, simbol al unei „spelunci a indivizilor dubioși“, reverberază în timp ecouri de coșmar. Pe parcursul a numai câteva sute de metri, ea a adăpostit câteva din cele mai importante instituții și oficine ale celui de-al III-lea Reich. La nr. 8 — Gestapoul; la nr. 70 A — Aussenpolitisches Amt (A.P.A.) der N.S.D.A.P. (Oficiul de politică externă al Partidului Național Socialist al Muncii din Germania); la nr. 74—Auswärtiges Amt

(Ministerul de Externe); vizavi de Auswärtiges Amt — Ribbentrops Dienststelle (Biroul Ribbentrop). Scopul lor comun: asigurarea dominației mondiale a celui de-al III-lea Reich, aservirea completă a celorlalte popoare, transformarea lor în sclavi moderni. Mijloacele lor comune: viclenia, cinismul, minciuna, sadismul, teroarea, asasinatul. Destinul comun al conducătorilor lor: condamnarea de către istorie drept dușmani ai umanității.

Copărtași la crimele nenumerate și de tot felul pe care le-au comis de-a lungul efemerei,

dar singeroasei existențe a celui de-al III-lea Reich, șefii naziști s-au aflat în același timp într-o perpetuă și nemiloasă concurență personală, în efortul de a-și asigura un loc proeminent alături de patronul lor, Adolf Hitler, cel mai odios personaj cunoscut de istorie. Laboratoarele criminale au funcționat într-o atmosferă de junglă, în care loviturile de cuțit între acești cavaleri ai apocalipsului nu au lipsit.

Ca și diferite alte sectoare ale vieții publice din Germania nazistă, domeniul politicii externe — cu mirajul pe care îl genera concurențelor aspirația furibundă de a contribui decisiv, cu merite recunoscute, la crearea unui imperiu mondial al celui de-al III-lea Reich — a reprezentat un spațiu predilect al anarhiei rivalităților, încurajate constant de Führer.

Ascensiunea lui Joachim Ribbentrop și a lui Alfred Rosenberg în acest domeniu a fost consecința directă a căderii în dizgrație a Ministerului de Externe, calificat de Hitler drept „o adunătură de creaturi“, față de care nu și-a ascuns disprețul și cărora le-a limitat constant

sfera și mijloacele de acțiune. Ascensiunea celor doi coincide cu sfârșitul diplomației tradiționale, cu înlăturarea reminiscențelor diplomației epocii wilhelmiene și weimariene. O dată consolidat, cel de-al III-lea Reich s-a lepădat de rutinații funcționari de la Auswärtiges Amt, înlocuindu-i cu „oameni noi“, partizani și promotori ai crimei, pentru care violarea tratatelor, folosirea șantajului și înșelătoriei, a amenințării cu forța și a folosirii forței, a războiului însuși, au devenit „metode diplomatice“ curente.

Angajarea lor diferită pe drumul crimei nu i-a scutit de un destin comun: ambii au fost condamnați la moarte prin sentința Tribunalului de la Nürenberg din 30 septembrie — 1 octombrie 1946¹.

Timp de 5 ani, ca rivale, „Biroul Ribbentrop“ (Ribbentrops Dienststelle) și „Biroul Rosenberg“ (Aussenpolitisches Amt) au acționat ca două brațe ale aceluiași organism criminal. Datele proprii șefilor lor, ca și interesele de moment, preferințele subiective și numeroasele meschinării ale lui Hitler nu au făcut decât să adâncească „vocația“ acestor

oficine, conferindu-le spații de manevră și mijloace specifice de acțiune.

Să revenim în timp: la începutul aceluși interludiu de coșmar acoperind ani ce păreau că nu mai au sfârșit: 30 ianuarie 1933-9 mai 1945, în care cei doi rivali din Wilhelmstrasse, la începutul carierei lor „diplomatice“, pregăteau primele acțiuni de subversiune împotriva popoarelor și țărilor Europei.

Instaurarea regimului hitlerist în Germania, la 30 ianuarie 1933, ca exponent al celor mai reacționare, mai șovine și mai agresive cercuri ale imperialismului german, a dat o dimensiune nouă, cu adevărat monstruoasă, tuturor planurilor anterioare ale acestuia, generind pericole deosebite de grave pentru pacea și securitatea continentului. Preceptul hitlerist al expansiunii în toate direcțiile a fost pus la baza întregii politici a celui de-al III-lea Reich. În numele „spațiului vital“ reclamat de Germania hitleristă, numeroase țări și popoare din Europa Răsăriteană și din Europa Centrală urmau să dispară de pe scena istoriei.

¹ Magazin Istoric, nr. 9-12/1970.

RATATUL PSEUDOPROFET DIN WILHELMSTRASSE nr. 70 A

GEORGE G. POTRA

in centrul planurilor agresive hitleriste

in ansamblul acestor planuri, România a constituit un obiectiv central'. Este pe deplin împărtășită părerea că interesul Germaniei pentru atragerea țării noastre în propria orbită și, mai apoi, pentru subjugarea ei, era determinat de rațiunile economice, strategice și politice.

In fața ofensivelor mereu mai puternice a Germaniei hitleriste, cercurile guvernante din România, cu toate deosebirile de păreri care le separau în virtutea apartenenței politice sau a unei opinii diferite asupra unor evenimente internaționale, au subscris necesității adoptării unei linii politice de apărare împotriva pericolului fascist tot mai evident pe care îl constituia blocul statelor fasciste.

Revine Partidului Comunist Român meritul istoric de a fi demascat și condamnat pericolul ecloziunii fasciste, de a fi acționat statornic și cu hotărâre pentru mobilizarea forțelor politice, progresiste și democratice, a întregii societăți românești împotriva politicii agresive a Germaniei hitleriste și Italiei mussolinienne, a pericolului de război, de a fi condus lupta poporului român pentru apărarea independenței, suveranității și integrității țării, pentru apărarea și consolidarea securității și păcii pe continentul european și în lume².

Dind expresie unor interese generale, înțelese în esența lor, diplomația românească a participat activ — prin inițiativa proprii sau prin susținerea inițiativelor și pozițiilor altor state care aveau o identitate de interese — la eforturile pentru realizarea unor structuri politico-militare capabile să se opună agresiunii și războiului. Este pe deplin semnificativă, în acest sens, poziția categorică adoptată de Nicolae Titulescu, conducătorul din această perioadă al cancelariei diplomatice românești, care arăta că, în fața pericolului fascist, german și italian în primul rând, cuvintele frumoase, oricât de patetice, nu erau suficiente, impunându-se, înalte de toate, acțiune. „Odată — scria I.M. Malski, ambasador al Uniunii Sovietice la Londra în anii 1932-1943 — Titulescu mi-a declarat textual: «De când Hitler a venit la putere în Germania, singura salvare pentru celelalte state este crearea unui front unic al tuturor țărilor iubitoare de pace»».

Atitudinea net antirevizionistă și antirevanșantă a României a determinat cercurile guvernante ale celui de-al III-lea Reich să elaboreze și să urmărească un program complex pentru modificarea orientării și conținutului politicii externe a țării noastre, pentru înfrângerea rezistenței sale, pentru impunerea unui regim fascist. Memoria arhivelor păstrează relevante mărturii ale acestor acțiuni concentrice antiromânești, în care

s-au angajat numeroase departamente și oficine ale Germaniei hitleriste.

Anul 1935 — ca și cel doi ani precedenți — a fost pus de către Aussenpolitisches Amt sub semnul aceluiași preocupări stăruitoare și eforturi concertate ale oficinelor naziste pentru a trece la aplicarea planului hitlerist de a obține prin orice mijloc modificarea liniei politice externe a României.

Deși nu se mai bucura de creditul de altădată, din momentele de început ale mișcărilor naziste, Rosenberg va fi numit în anul 1930 în fruntea lui Aussenpolitisches Amt. Ratatul inginer arhitect, ratatul ziarist, ratatul pseudoprofet, șeful lui Aussenpolitisches Amt încerca să dovedească nu numai că este util, ci mai mult decât atât, că este cel mai capabil și mai folositor dintre fruntașii nazisti ce acționau în cimpul extern.

Lipsa oricăror rezultate apreciabile în acțiunea de pînă atunci desfășurată de Berlin împotriva României face ca, în ianuarie-februarie 1935, nemulțumit, Hitler să rela în dezbatere, cu fruntașii nazisti, problemele modificării orientării internaționale a României și mijloacele prin care să se urmărească acest obiectiv. „Am avut două convorbiri amănunțite cu Führerul — nota Rosenberg, la 2 februarie 1935. El a declarat că este foarte sceptic față de orice promisiuni privind născut schimbări iminente în viața partidelor din România. Ar saluta însă dacă eu aș putea să plec la regele Carol și să-l raportez apoi direct [Führerului — n.n.] că acesta [regele—n.n.] este ferm hotărât să modifice cursul”.

În acest context, de insatisfacție evidentă și de scepticism marcat, Rosenberg decide trimiterea imediată la București a agentului german, Radu Lecca³, mercenar al intereselor hitleriste în România, cu „indicația de a mi se repeta invitația făcută de Goga, numai în cazul în care aș putea avea o convorbire amplă — pe cît posibil la Sinaia — cu regele, dar și aceasta aș avea un rost numai în cazul dacă regele ar avea intenția de a schimba cursul lui Titulescu”.

Mesajul pe care Alfred Rosenberg îl încredința lui Radu Lecca, prezentat ca atare, a fost receptat la București ca un act de presune politică deosebită, înțelegându-se foarte clar că, dincolo de ceea ce putea fi părere, sugestie sau obiecte cu titlu personal, spusele lui Rosenberg dădeau expresie orientărilor și exigențelor formulate de Hitler însuși.

Cu aceeași ocazie, în intenția de a asigura demersului pe care îl făcea la București o greutate mai mare, Rosenberg sugera lui Hitler intruparea negocierilor economice germano-române aflate în curs: „Am propus ca tratativele comerciale româno-germane să fie amânate pînă după convorbirea mea cu regele Carol, pentru a nu acorda succes domnului Titulescu. România a ajuns la capăt și trebuie să-și caute noi prieteni. Führerul este de acord”.

² Vâr cu A.C. Cuza, Lecca era, în 1934-1935, corespondent economic al ziarului oficial nazist Völkischer Beobachter la București, devenind, ca urmare a legăturilor sale cu diferite departamente ale celui de-al III-lea Reich, în timpul guvernării antonesciene, „comisar pentru chestiunile evreiești”.

O asemenea „inițiativă” — întemeliată pe luarea în considerare de către Rosenberg a gravelor dificultăți care confruntau România în problema schimburilor sale economice externe, în care o pondere atât de importantă revenea Germaniei — era sorțită să aibă un ecou deosebit la București. Totodată, să îngrijoreze și să determine căutări de ieșire, cu atât mai greu de aflat cu cît sprințul din partea unui Franțe și al unei Anglii din ce în ce mai inerte și conciliatoare întîrzie să se manifeste, inclusiv în plan economic, cu toate urmările nefaste ce decurgeau din această situație pentru capacitatea de rezistență antihitleristă a aliașilor lor, printre care și România.

Nu era pentru prima dată cînd ringimul hitlerist santaja România în problemele relațiilor economice bilaterale. Unul din exemplele cele mai relevante îl constituie convorbirile purtate în mai-iunie 1933, de ministrul României la Berlin, N.P. Comnen, cu Hitler, von Neurath, von Bülow, Rosenberg, von Ditz, cu Schneider, Deltz, Ritter ș.a., convorbiri în care toți interlocutorii diplomatului român au condiționat menținerea relațiilor comerciale bilaterale de schimbarea orientărilor în politica externă a României.

Rosenberg își pregătea bagajele pentru București

Ecoul formal imediat al demersului realizat prin Lecca la București l-a făcut pe Rosenberg, cel puțin în primele momente, să exulte de bucurie, să creadă că partida a fost câștigată, că a obținut dintr-un singur foc schimbarea mult dorită și așteptată. „Lecca — scria fruntașul nazist la 6 februarie 1935 — a telegrafat din București: totul e în regulă. Sosește mine, deci în proximele zile voi face o vizită regelui Carol”.

Discuțiile la București — după asemenea comunicări încurajatoare — i se păreau o simplă formalitate. Rosenberg își pregătea deja bagajele pentru România. Evenimentele ulterioare aveau însă să arate că succesul scontat de Berlin era foarte departe de a fi fost atât de concret și de apropiat pe cît îl speraseră cercurile guvernante ale celui de-al III-lea Reich.

Acceptînd ideea efectuării unei asemenea vizite — un rețetă avînd, de la sine înțeles, implicații considerabile — Carol II. manevra cu multă abilitate, încercînd să facă, prin invocarea unei serii întregi de circumstanțe, inoperantă invitația pe care fusese silit s-o adreseze. „Lecca a telefonat cu câteva zile în urmă din București: directorul general (respectiv regele) rămîne ferm, dar se pune accent pe faptul că la vizita mea anumite personalități sînt prezente, altele absente din țară”. Circumstanțele pe care Carol II. le sugera lui Rosenberg pentru efectuarea vizitei — aproape niste condiționări — erau de natură să temporizeze, oricum deplasarea fruntașului nazist.

Deși continua să creadă în dispoziția politică a lui Carol II. pentru o orientare programată — așa cum reiese din însemnările făcute în pro-

prul Jurnal — Rosenberg constată că „după cum se vede, curajul regelui nu este chiar atât de mare” (ceea ce ne face să credem că regele Carol II i-a afirmat chiar lui Lecca, într-o formă desigur echivocă, imposibilitatea de a realiza dintr-o dată și direct o reorientare a cursului politicii externe românești).

În condițiile în care majoritatea covârșitoare a cercurilor politice românești se pronunța pentru menținerea vechilor alianțe, Carol II, chiar dacă dorea să scape de Titulescu — după cum a făcut cunoscut în mai multe rânduri unor personalități românești și străine — nu subseria ideii schimbării cursului politicii externe a României. El rămânea partizan alianței cu Franța și Anglia, cu statele Micii Întelegeri și Întelegerii Balcanice, al politicii consacrate securității colective în Europa.

Invitarea lui Rosenberg — acceptată în mod formal — se lăsa astoptată. În birourile lui Ausenpolitisches Amt intervine o evidentă notă de impaciune și nervozitate. Lecca este trimis din nou la București în a doua jumătate a lunii februarie 1935. „Lecca s-a întors — nota Rosenberg la 26 februarie 1935. El a vorbit de două ori cu regele. Acesta este foarte mulțumit de vizita pe care intenționează să i-o fac. În cursul acestei luni, el îl va alunga pe Titulescu, va forma un minister cu Goza și Valda și va urma un curs nou, așa cum i-am propus noi. Lecca consideră că [regele] Carol știe foarte bine că luptă pentru existența sa [...] Carol roagă însă ca vizita mea să aibă loc după reorganizarea guvernului; aceasta din motive de politică internă. Nu vrea să se spună că reorganizarea a fost urmarea vizitel mele. În schimb, vizita mea nu va fi o particulară, ci oficială. Voi fi primit la frontiera româno-polonă de către un comisar special al regelui”.

Vizitele lui Radu Lecca la București și convorbirile sale cu regele Carol II au devenit rapid cunoscute factorilor politici bine informați. La 26 februarie 1935, Armand Călinescu nota în *Memoriile sale*, în urma unei convorbiri cu Ion Mihalache: Titulescu „e îngrijorat din cauza atitudinii regelui. Se gândește la o schimbare a politicii externe și orientare spre Germania. Un fost eșec de la Paris, Lecca, pretinde că a adus regelui o scrisoare din partea lui Rosenberg, aghiotantului lui Hitler”. Notățile lui Armand Călinescu, evocând îngrijorarea exprimată de ministrul de Externe al României față de eventualitatea schimbării cursului politicii externe a țării noastre nu pot fi luate ipso facto ca un indiciu al unei predispoziții (și cu atât mai puțin al unei intenții categorice) pentru modificarea acestora. Ele sînt mai ales o manifestare a preocupării lui Nicolae Titulescu față de asemenea demersuri de la Berlin din ce în ce mai dese și mai amenințătoare, iar mai ales pentru contracararea lor, inclusiv prin înălturarea oricăror eventuale manifestări de disponibilitate și receptivitate a cercurilor guvernante românești, ale însuși monarhului. Nicolae Titulescu va fi informat, de asemenea, despre alte numeroase misiuni germane pe lângă Carol II desfășurate atât în prima, cât și în cea de-a doua jumătate a anului 1935, toate avînd obiectivul de a obține o modificare a orientărilor de politică externă românească, și, în primul rînd, anularea

intențiilor de strîngere a relațiilor româno-sovietice, de dezvoltare a colaborării între București și Moscova pe linia consolidării securității și apărării păcii în Europa. Toate aceste misiuni, demersuri, mesaje, memorii ș.a., adresate lui Carol II de către diferite departamente sau oficine hitleriste, de liderii acestora, au îngrijorat în sine pe Titulescu, adîncind în același timp neîncrederea ministrului de Externe român în persoana și acțiunea lui Carol II, cunoscut printre altele printr-o mare labilitate politică și morală.

Însemnările lui Alfred Rosenberg din 26 februarie 1935 merită și ele cel puțin câteva remarcări.

Este ușor de constatat caracterul metodic pe care îl are și îl traduce în fapt misiunea lui Lecca: mai multe drumuri la București, întîlniri și convorbiri repetate cu regele. Este sigur că emisarul cercurilor hitleriste a folosit aceste prilejuri — ne referim la vizite — nu numai pentru întîlniri și convorbiri cu regele, ci și pentru a lăsa contact și cu alți oameni politici români, susceptibili — în opinia oficialităților naziste — să acționeze, direct sau indirect, pentru o modificare a orientărilor de politică externă românească.

Acceptînd în principiu ideea vizitel, Carol II s-a gîndit, poate, nu numai la consecințele unui refuz, ci și la conținutul precar al relațiilor româno-germane, la inexistența unui dialog real între București și Berlin; nu se poate refuza ideea unui interes al lui Carol II de a stabili un contact direct cu reprezentanți de înalt nivel al regimului nazist, ceea ce i-ar fi oferit, pe de altă parte, posibilitatea de a-și satisface o mai veche și deosebit de acută dorință de a juca un rol prominent și activ în planul politicii externe a României.

Comunicarea lui Lecca privind intenția de a-l alunga pe Nicolae Titulescu și de a urma un nou curs politic ridică și ea câteva semne de întrebare. Nu era prima dată cînd Carol II își făcea cunoscute — unor politicieni din țară sau unor persoane din străinătate — intențiile de a-l înlătura pe șeful cancelariei diplomatice românești. La București aceste intenții erau de notorietate publică. Niciodată însă Carol nu a pus în relație directă problema schimbării lui Nicolae Titulescu cu cursul politicii externe românești. Acesta nu era un curs politic personal, ci reprezenta expresia intereselor și opțiunilor în această sferă a marii majorități a cercurilor politice conducătoare românești. Oricum, Carol II nu a pus niciodată în anii precedenți, și nici în cei următori, problema schimbării coordonatelor fundamentale ale politicii externe românești, regele urmînd mai mult niste rectificări, pe linia asigurării și preservării unui anumit echilibru la relațiile cu diverse capitale europene. Chiar după înlăturarea lui Titulescu, în condițiile unui anumit raport de forțe pe plan intern, în condițiile manifestării în continuare în rîndul cercurilor guvernante a unei majorități care se pronunța pentru menținerea vechilor alianțe, Carol II nu s-a angajat pe calea sugerată sau cerută de la Berlin, reconsiderările realizate nemercînd o modificare de esență. În răspunsul transmis la Berlin trebuie descripte deci nu numai intenția lui Carol II de a evita ecurile și comentariile determinate de coincidența în timp și spațiu, a

unei relații de la cauză la efect, între vizita lui Rosenberg și demiterea lui Titulescu, ci și hotărîrea regelui de a refuza demnitarilor hitleristi profitul pe care aceștia i-l ar fi solicitat și obținut dintr-un act recunoscut ca îndeplînt la cererea lor, sub presiunea și cu concursul acestora.

O aminare sine die

Acționînd cu inteligență și abilitate — regele speculează cu deplin efect orgoliul lui Rosenberg, promițînd acestuia nu o vizită particulară, ci o vizită oficială, pe de o parte, înlocuind în același timp argumentul necesității de a proceda la reorganizarea guvernului înainte de vizita demnitarului hitlerist — Carol II obține o nouă aminare a vizitel, concomitent cu o relaxare, este adevărat minimă și de scurtă durată, în raporturile româno-germane.

În așteptarea vizitel în Românie, demnitarul nazist îl pregătea cu grijă argumentele de folosit pe lângă Carol II. „Deci, dacă va fi să plece, nu am să-l las în îndoială cu privire la sa sau nu. Sau îndepărtare de Paris sau Praga — atunci ajutor german. Sau rămîne situația veche — atunci oprirea oricărui ajutor economic primit prin noi. În situația economică actuală a României aceasta înseamnă o lovitură foarte grea”.

Cel de-al III-lea Reich desfășoară o acțiune concentrată în capitalele celor două state vecine, București și Belgrad, cu scopul declarat de a obține dizolvarea Micii Întelegeri, prin îndepărtarea României și Iugoslaviei de acest organism, pe de o parte, și izolarea Cehoslovaciei, pe de altă parte. „Îl rog pe Lecca — scrie Rosenberg la 26 februarie 1935 — să se întoarcă la București [...] și să plece apoi — și în înăscărarea acestuia [la regele] ... n.n.] — la Belgrad, în scopul de a-l distînga și de a-l prinde Paul pentru întrecerea acestei chestiuni. Firește, este o utopie ca pînă la sfîrșitul lui marie să ajungem la traducerea în fapt a dizolvării Micii Antante, dar să sperăm că se va porni în această direcție în interesul vital al tuturor și pentru adevărată pacificare a întregului spațiu dunărean”. Afirmățiile frunțașului nazist dovedesc îndubitabil că nu s-a avut în vedere doar îndepărtarea unor personalități, în cazul în speță a lui Titulescu, modificarea cursului politicii al unor țări, ci o uriașă conspirație politică, un efort gigantic pentru distrugerea cu prioritate a principalelor puncte de sprijin al sistemului de securitate colectivă în Europa, plecînd în calea împlinirii tenebroaselor planuri hitleriste.

În ciuda demersurilor și insistențelor — salutate de Titulescu la București — nu s-a efectuat, într-o discuție purtată de M. Manolescu cu J. Szebek, colaboratorului cel mai apropiat al lui J. Beck la conducerea Ministerului de Externe al Poloniei, la 15 octombrie 1936, demnitarul român afirma: „Regele Carol, care inițial s-a învîlt să-l primească, după aceea însă sub influența lui Titulescu, și-a schimbat decizia. Aceasta este cu atât mai de regretat, cîci pînă acum regele nu a avut niciodată prilejul să vie în contact cu careva dintre reprezentanții celui de-al III-lea Reich”. Fără a contesta o intervenție a lui Titulescu în acest sens, nu credem totuși că demersul ministrului de Externe român a fost singurul

¹ Magazin Istoric, nr. 4, 6, 7-9/1977.

element care a determinat hotărârea lui Carol II de a nu mai invita pe Rosenberg. Existând totuși o asemenea părere din partea cercurilor de dreapta, nu este greu de imaginat care a fost reacția cercurilor hitleriste. În general, a celor de la Aussenpolitisches Amt, în special, față de presupusul rol pe care Titulescu l-a avut în torpilarea intenției lui Rosenberg de a vizita Bucureștiul în scopul cunoscut.

Explozând cu abilitate contradicțiile existente în viața politică a României, Aussenpolitisches Amt a încercat să coaleză toate forțele care se pronunțau și acționau pentru o reorientare a cursului politicii externe a țării noastre.

Rapoartele de activitate ale Oficiului de politică externă pun în lumină cu claritate obiectivele urmărite în România de cel de-al III-lea Reich și prin acest organ. Există afirmații care — luate izolat — te inspiră să crezi că sursa interesului și acțiunii germane în România se identifica doar în sfera cunoștințelor teorii rasilale ale fascismului german. O analiză mai profundă, prin coroborarea a diverse documente, pune în lumină cu mai mare claritate adevăratele scopuri urmărite de Berlin: ruperea relațiilor de alianță ale României cu Franța și Anglia, disocierea „Micii Intelegeri și a Intelegerii Balcanice, stoparea procesului de apropiere romano-sovietic, compromiterea perspectivei încheierii unui pact de asistență mutuală romano-sovietic, sabordarea întregului sistem de securitate colectivă în Europa. În întreaga acțiune desfășurată — până atunci ea și mai târziu — în România, Berlinul a invocat pericolul comunist și al pătrunderii Rusiei sovietice pe arena europeană. „În România”, afirma Alfred Rosenberg — Germania nu însumă împotriva Franței și bolșevismului”, însă o afirmație care, fără a fi exhaustivă, sintetizează un adevărat program politic, cu obiective clare și precise.

Antisemitismul și anticomunismul unor politicieni și grupări politice românești au oferit N.S.D.A.P. și diferitelor sale agenți, elementele favorizante stabilirii unor legături timpurii și durabile cu exponenții și prozelitii unor asemenea puncte de vedere. Analizând retrospectiv factorii care au permis acțiunea Aussenpolitisches Amtului și prezentând modul de acțiune care a slujit scopurile de subversivitate și aservire ale celui de-al III-lea Reich, într-un raport privind activitatea acestui oficiu în anii 1932-1943, prezentat ca document probant în fața Tribunalului de la Nürnberg, se scria: „Acest curent [antisemit — n.n.], în ciuda multiplexelor începuturi, nu depășise însă niciodată limitele din cadrul unei asociații”.

Pe linia coalizării tuturor forțelor și grupărilor de orientare prohitleriste din România, Aussenpolitisches Amt a acționat — așa cum se menționa în raportul amintit — „prin-o influențare continuă” pentru a determina „atât pe Octavian Goga, cât și pe prof. Cuza și a unească partidele conduse de ei [...] pentru a începe cu puteri unite lupta închinată înnoirii României pe plan intern și asocierii ei cu Germania pe plan extern”. Rosenberg revendica pentru oficiul pe care-l conducea meritul de a fi avut inițiativa unirii și de a fi determinat fuziunea partidelor conduse de O. Goga și A.C. Cuza. „Fîlindă nu mergea cu bani — raporta Rosenberg — s-au aranjat mai multe convorbiri

cu viitorul premier Goga. În fine, s-a aranjat o înțelegere, care era considerată imposibilă, între Goga și șeful antisemitilor, Cuza. Cuza a făcut anume reduceri din programul său și mi-a comunicat că el a fost de acord cu această înțelegere în serviciul patriei și al unei înțelegeri germano-române, fiindcă am fost cel care l-am transmis această dorință și fiindcă știe că sînt un dușman întransigabil al evreilor”.

Concomitent, Aussenpolitisches Amt a acționat pentru unirea Partidului Național Creștin cu Garda de fier, soldată din punct de vedere formal cu un eșec. „Încercările pînă la comitment de către Oficiu, de unificare cu mal tinăra dar mal activa mișcare a Gărzii de fier, au eșuat pentru început datorită contradicțiilor personale, aparente de neînving, dintre Cuza și Codreanu, ducînd însă în a relație personală bună, secretă, între Goga și mistico-fanaticul [sic!] Codreanu.” Se impune remarcă că în această perioadă Aussenpolitisches Amt continuă să acorde mal mare importanță formațiunilor conduse de Octavian Goga și A.C. Cuza decît Gărzii de fier, cu toate că legionarii se situau pe o linie politică total favorabilă Germaniei hitleriste. Explicația se află în desconsiderarea pe care Oficiul de politică externă al N.S.D.A.P. o manifesta față de Corneliu Zelesnik Codreanu, care nu înținea din punctul său de vedere atribuțiile „capului de conducător”.

Tentațiile Aussenpolitisches Amtului s-au întins și spre alte formațiuni politice: Partidul Național-Liberal (Chirghele Brătianu) și Frontul românesc (Alexandru Valdevoed) întreținîndu-se relații permanente cu acestea. S-au urmărit, de asemenea, în continuare, cu cea mai mare atenție, atitudinile generale și pozițiile mai mult sau mai puțin particulare ale cercurilor politice și militare din interiorul țării noastre, orice regurgitare de forțe, apariția și dezvoltarea oricărui factor de natură să asigure desfășurarea cu succes a jocului politic pe care cel de-al III-lea Reich îl făcea în România.

Nu puțin importantă este, totodată, atenția pe care nazizii o acordau intrigilor interne, vizînd chiar pe Carol II. Nota de evidență simpatice cu care era urmărită acțiunea mareșalului Alexandru Averescu împotriva regelui ne dă dreptul să credem că, dacă nu s-a acordat acestei acțiuni un sprijin direct, oricum s-a manifestat față de ea întreaga bunăvoință, cazul fiind folosit pentru exprimarea unor noi presiuni politice.

Importanța acordată acțiunii desfășurate de Aussenpolitisches Amt în România este semnificativ scădută în evidența de punerea ei sub conducerea directă a unor personaje binecunoscute ca Duckwitz și Schlekandanz, precum și de faptul că însuși Adolf Hitler cerea și primea numeroase rapoarte și note din partea lui Rosenberg privind acțiunile Oficiului în România.

În intenția Berlinului, aceste forțe politice unite erau menite să exercite o puternică presiune asupra lui Carol II, obligîndu-l să dea noi direcții politicii externe și României. „Dacă Oficiul reușea să unifice și Partidul Național Creștin cu Codreanu, atunci România ar fi obținut o tăioasă conducere antisemită [...] care și-ar fi putut alunga scopul chiar împotriva voinței regelui”. Rezistența opiniei publice, a poporului român față de o asemenea idee-

logie și practică criminală, a făcut ca însuși Carol II să îi se impotrivă. După cum remarcă chiar Rosenberg — Carol II „reușise, după întoarcerea sa, printr-o tactică rafinată față de partidele politice dominante, să devină factorul hotărîtor în țară”. În același raport, privind activitatea desfășurată de Aussenpolitisches Amt între anii 1932-1943, se remarcă în mod foarte semnificativ: „După o lungă perioadă în care se succedau procese de scandal și corupție ale partidelor politice, se ascute în România lupta internă pentru transformările ei viitoare, prin legirea în evidență a Partidului Național Creștin și a Gărzii de fier [...] Regele a adoptat față de mișcarea națională o poziție de tergiversare și perfidie. Mișcarea îl convensea pentru înălturarea celei două partide care se succedau în mod tradițional la guvernare. Avea însă de gînd să împiedice o afirmare univocă în țară a principiului antisemit și național, influențate de naționalismul în evoluție. De aceea, politica externă a mișcărilor naționale dorită de Germania nu se potrivea cu planurile lui. În posesia forței politicești și militare, el rămînea factorul hotărîtor în țară”.

Anarhia rivalităților

În ciuda aprecierilor exprimate satisfacție, acțiunile desfășurate de Aussenpolitisches Amt în România, în anul 1935, au avut un succes foarte limitat. Alături de o atitudine potrivnică a cercurilor politice românești, un element care a influențat astfel avergura, cit și forța operațiunilor pe care Oficiul de politică externă le preconiza în această perioadă în România au fost pe de o parte, rezerva lui Hitler de a gira operațiuni în care numele său era direct implicat, precum și, pe de altă parte, conflictul mai vechi, cu variate forme de manifestare, între Auswärtiges Amt și Aussenpolitisches Amt. Este semnificativ în acest sens scandalul izbucnit în jurul celei mai mari operațiuni de subversivitate organizată de Aussenpolitisches Amt în această perioadă. „Pentru a pregăti în acest sens o atmosferă solidă — raporta Rosenberg — A.P.A. a propus o mare afacere de compensație germano-română. Această afacere trebuia să se perfecteze împreună cu Camera de comerț română din Berlin. Rezultatele nu treburau să fie în folosul unui consorțiu particular, ci în folosul acelor grupări din România care s-au pronunțat pentru înțelegerea germano-română. Datorită unei comunicări neadevărate a dl. von Neurath către Führerul nostru, ca acțiunea de război în numele Führerului, munca a fost tulburată și, în cele din urmă, acest plan a fost respins, deși ministerele respective și-au dat consimțămîntul. Prin aceasta s-au pierdut unii prețioși și A.P.A. a trebuit să acționeze, în această privință, în alt mod”. Sînt la fel de semnificative, în același sens, scurtele și reacțiile determinate de acțiunea Oficiului de politică externă al N.S.D.A.P. în rîndurile cercurilor diplomatice germane de la București. Unul din exegeții documentați ai relațiilor romano-germane din perioada 1935-1944, istoricul vest-german Andreas Hillgruber remarcă că, după prezentarea scrisorilor de acreditare regelui Carol II la 29 aprilie 1936, ministrul plenipotențiar german Wilhelm Fabricius aprecia că „regele ar putea fi cîștigat de parte

iermanii, dacă Carol n-avea vrea
impresia că organele N.S.D.A.P. vor
să se amestece în situația internă a
României¹. Același istoric² vest-ger-
man remarcă: „Ministrul de Externe
și în primul rând ministrul plenipo-
tențiar Fabricius au respins cu fer-
mitate calea pe care mergea Oficiul
de politică externă. Dimpotrivă, Fa-
bričius avea convingerea că relațiile
politice dintre cele două state vor
deveni, în mod firesc, mai strinse,
date fiind relațiile economice în des-
voltare. Făcând abstracție de con-
siderentul că relațiile de încredere,
care se înfăptuiau din nou, ar fi fost
salvurate, transformându-se în ne-
încredere, Oficiul de politică
externă mai era condamnat la
eșec și pentru că partidele cu care
vola să colaboreze nu erau dect
grupuri izolate, fără nici un fel de
suport real în țară. Dar din cauza acestui
paralelism dintre organele celui de-al
III-lea Reich și N.S.D.A.P. în Ger-
mania, ministrul de Externe nu a
avut puterea de a împiedica activi-
tatea ilegală a Oficiului de politică
externă în România³. Elementele
invocate, alături de altele altele con-
firmă că alături de contradicțiile
dintre Ribbentrop, Dienstelle și Aus-
wärtiges Amt și Reichswehr, existau
numeroase alte contradicții și con-
flicte, un sabotaj reciproc, într-
Ausienpolitisches Amt și Auswär-
tiges Amt. Desigur, în ceea ce
privește modul în care erau apreciate
de către Fabricius consecințele acestui
amestec, merită să facem cel puțin
o remarcă. Nu ideea de amestec era
condamnată, în sine, ci amestecul
N.S.D.A.P., în particular. În condi-
țiile unei identități de scopuri —
subordonarea totală a României —
și a unei diversități de metode date
statului și mijloace materiale și
financiare, „condamnarea” acțiunii
partidului nazist de către șefii mi-
nistrii diplomatice germani din
București trebuie văzută în primul
rând și înaint- de toate ca expresie a
unor interese de grup, a geloziei
unui departament tradițional —
încomplet acaparat la acea dată
de cercurile guvernamentale hiteriste —
față de Oficiul de politică externă
condus de Rosenberg, organism care
dădea cu fidelitate expresie interese-
lor N.S.D.A.P. Pe de altă parte,
trebuie remarcat că afirmațiile lui
Hilgubauer, ca și ale altor istorici, în
legătură cu aceste aspecte, se vor
înlocui de reabilitare a acțiunii
desfășurate de Auswärtiges Amt în
strălucită și strădănită de
N.S.D.A.P., a Oficiului său de politică
externă, a responsabilității integrale
și exclusive pentru politica de sub-
minare a independenței și suveranității
României.

mentelor, poliției externe românești din deceniul patru de „siguranță” și neclivirea a poporului român în primul rând a clasei muncitoare și a partidului de revoluționar, față de orice încercare a cuceririi conducătoare ale claselor dominante de a schimba orientarea ei tradițională. Opinia publică democratică s-a manifestat, în totitatea ei, pentru orice formă de actualizare a programului nurilor fasciste de înfădușare a României. Atitudinea lui Carol II ca și a diferitelor grupuri politice, în acea perioadă în care sonia țării era din ce în ce mai expusă expansiunii și agresiunii, nu putea să nu pornească de la acest context național de apărare și de afirmare independentă, în integrități și suveranitate, a țării și a statului național român, deservit prin lupta maselor la 1 decembrie 1918.

Politica de subversivare desăvârșită de Aussenpolitisches Amt în numeroase țări europene, sprindul acordat de către acesta formațiunilor și organizațiilor extremiste, teroriste, anti-comuniste, antisemite, în general tuturor formațiunilor de dreapta și de extremă dreapta, încercarea de a le canaliza preocupările și eforturile, de a le stimula activitatea internațională, de a realiza unirea lor au fost bine sesizate de oficiile diplomatice românești de peste hotare, ca și de organele de informații și contrainformații ale statului român, datele pe care le furnizau și aperele pe care le formulau conținând seriosă motive de îngrijorare pentru autoritățile guvernante românești. Referindu-se la acest complex de acțiuni și mijloace promovate de Oficiul de politică externă al N.R.D.A.P., într-un amplu raport adresat Centrului Ministerului de Externe al României, în octombrie 1934, ministrul României la Berlin, N. P. Commnen releva: „Cu câteva luni înainte de crima de la Marsilia, colegul meu Iugoslav, fiind informat că dr. Rosenberg, șeful serviciului Afacerilor Străine al Partidului Național Socialist, ar întreprinde legături cu teroriștii ereticiști croaii, Jellici și Kverkici, refugiați în Berlin, a cerut acestuia explicațiunile, exprimându-i nemulțumirea guvernului său. Dr. Rosenberg a recunoscut că «a văzuta de câteva ori pe acești teroriști, tăgăduind însă că i-ar fi încurajat sau ajutat. Pentru a justifica aceste învedere, d-ru Rosenberg a declarat textual ministrului Iugoslav: «Ce vofiti! Auswärtiges Amt face politică și are contact cu guvernele. Eu sint dator să mențin contactul cu popoarele, cu toți nemulțumii și minoritățile, cu toți nemulțumii! Cu toți cei care sînt «grai la declarație», ministrul României la Berlin formula concluzii realiste, judicioase, deosebit de utile Bucureștilor pentru buna înțelegere a substanței politicii externe a Berlinului, a mijloacelor folosite de cel de-al III-lea Reich. «Cu toți nemulțumii!!! În se scop! Nu cumva pentru a întreprinde, canaliza și întrebunța aceste nemulțumiri împotriva guvernelor respective! Nu cumva pentru a se folosi de ele, la momentul volt, ca de o pîrgine pentru a săvîrși în aer acele state care nu s-ar găsi de

acestei parte a baricadelor cu Reichul!
Hotărât, politica Germaniei devine din
ce în ce mai îngrăditoare...".

Din păcate, concluziile atât de ro-
aliste nu au fost luate în considerare
cu toată seriozitatea de cercurile
guvernante. Subaprecierea sau igno-
rarea unei asemenea activități, stăbi-
litiunile manifestate față de ea și
promotorii ei, au avut efecte nefaste
deosebite de evidente.

Activitatea concertată a departamentelor și oficinilor historice împotriva României a continuat în anii următori cu forță sporită. În fața pericolului fascist și a pericolului de război, în fața agresiunii și expansiunii celui de-al III-lea Reich, care amenințau însăși ființa țării noastre, a poporului român, independența, suveranitatea și integritatea patriei, s-a ridicat ca primul rând clasa muncitoare, conducătoare a luptei pentru România, alte forțe democratice, progresiste ale societății românești, mari personalități ale vieții noastre publice și cultural-științifice, unite prin răspunderea politică și morală față de destinul României, față de viitorul celorlalte țări și națiuni ale Europei și ale lumii, față de soarta civilizației omenirii, pe care cluma brună a lăsat impresia că le va distruge în acea îndelungată noapte apocaliptică ce a început la 10 martie 1938 și încheiată la 9 mai 1945, în care toți popoarele celorlalte antihistoriste la care s-a adus contribuția de sânge și lăută și poporul român.

ROMÂNIA ÎN RĂZBOIUL ANTIHITLERIST

Viața politică internă în luna februarie 1945 a cunoscut mari confruntări politico-sociale (numeroase mitinguri și demonstrații pentru democratizarea aparatului de stat și intensificarea eforturilor pentru sprijinirea frontului, puternice acțiuni ale țăranilor de confiscare și împărțire a pământurilor moșierești etc.) ce au culminat cu înlăturarea guvernului condus de generalul Nicolae Rădescu (28 februarie).

Pe plan internațional, atenția opiniei publice a fost reținută de lucrările Conferinței de la Ialta¹, desfășurate în prima parte a lunii și în cadrul cărora conducătorii Uniunii Sovietice, Statelor Unite ale Americii și Marii Britanii au examinat probleme legate de precizarea planurilor militare vizând zdrobirea definitivă a Germaniei hitleriste, reglementarea relațiilor internaționale postbelice și a situației din Europa, crearea unei organizații internaționale pentru asigurarea menținerii păcii și securității popoarelor, încheierea acordului cu privire la intrarea U.R.S.S. în război împotriva Japoniei etc.

În evoluția evenimentelor militare pe frontul din Estul Europei, luna februarie a adus lichidarea grupării fasciste de la Budapesta; în Cehoslovacia forțele sovietice, române și cehoslovace au purtat aprige lupte, în condiții de teren și de anotimp extrem de dificile, pentru înfrângerea și alungarea trupelor fasciste din zonele Munților Metalici Slovaci, Tatra Mare și Tatra Mică, din Carpații Albi și Beschizii de Vest.

Și în luna februarie, deci, România a fost angajată cu toate forțele sale în lupta pentru victoria finală, Armata 1 (Corpurile 4 și 7) și Armata 4 (Corpurile 2 și 6) aducându-și o importantă contribuție la înfrângerea trupelor fasciste și eliberarea unei importante părți a Cehoslovaciei. Iată principalele forțe angajate de țara noastră în luptă în cursul acestei luni: 9 divizii de infanterie (2, 3, 6, 9, 10, 11, 18, 19 și 21) 2 divizii de munte (2 și 3), 3 divizii de cavalerie (1, 8 și 9), Divizia „Tudor Vladimirescu-Debrețin” (care lupta în compunerea Corpului 49 din Armata 53 sovietică), Divizia 1 artilerie antiaeriană, Regimentul de pontonieri, Grupul operativ al Brigăzii de căl ferate, batalioanele 1, 3, 4, 5 și 8 drumuri, Corpul 1 aerian și, începând din 26 februarie, Regimentul 2 care

de luptă (subordonat inițial Armatei 6 tancuri de gardă sovietice, iar de la 6 martie Armatei 7 de gardă sovietice), alte subunități de trupe speciale.

Vom urmări, în cadrul calendarului nostru, principalele evenimente militare în care au fost angajate trupele române în cursul lunii februarie.

Răspunzând cu entuziasm apelurilor lansate de Partidul Comunist Român, mii de tineri, în frunte cu uteciștii, s-au înrolat voluntari, pentru a-și aduce contribuția la grăbirea victoriei împotriva fascismului

1945

1 februarie. Din Raportul operativ nr. 1 492 al Marelui Stat Major referitor la activitatea de luptă a Armatei 1 și 4: „Înaintind cu repeziciune numai cu infanteria, deoarece artileria și trenurile nu au putut urma dincolo de traversala Felgari-Tisovec², din cauza distrugerilor, trupele Armatei 4 au înaintat luptând 40 km și au debutat în depresiunea Brezno... Trupele Armatei 1 au respins în cursul zilei de 31 ianuarie 1945 mai multe contraatacuri inamice, pe linia cucerită în ziua de 30 ianuarie 1945. Luptele se duc pe viscol și într-un teren foarte greu...”

Armata 4 începe operația ofensivă de la Vest de Brezno, pentru a rupe apărarea inamică de pe aliniamentul Hor. Tisovec-Turie Pole-Oremov Laz-Senohrad.

Primăria orașului Brezno eliberează un document din care cităm: „Armata română a luat cu asalt, în ziua de 31 ianuarie 1945, la ora 4 dimineața, orașul, după un atac puternic, în urma cărui armata germană a fost slăbită să se retragă... Armata română, la trecerea sa prin

¹ Stenogramele Conferinței au fost publicate în Magazin istoric, nr. 1-6/1967.

² Denumirile de localități străine cuprinse în citate sînt redată așa cum au fost reținute în documentele de arhivă.

oras, s-a purtat față de populația civilă foarte bine și purtarea sa a fost ireproșabilă...". Cu ocazia eliberării comunei Polonka de către unitățile Diviziei 9 infanterie, înfăptuirea din localitatea respectivă a rostit următoarea cuvântare: „Am așteptat de multă vreme ziua de astăzi să vă primim aici, în țara noastră slovacă, unde frații din Munții Tatra vă așteaptă cu nerăbdare. V-am așteptat fiindcă știam că ne aduceți libertatea de sub jugul ocupanților germani... Sfântă și frumoasă este menirea dumneavoastră, de a reda poporului nostru libertatea și posibilitatea de a-și croi un destin propriu...”.

2-4 februarie. Divizia 1 cavalerie, din cadrul Armatei 4, respinge un puternic contraatac inamic în Munții Tatra Mică și trece temporar în apărare. Divizia 18 infanterie continuă ofensiva în zona muntoasă de la Vest de Brezno și eliberează localitatea Bukovinka. Divizia 21 infanterie se regrupează în zona Vldina-Gregorova-Hallé, urmînd să primească o nouă misiune. Corpurile 4 și 7 din cadrul Armatei 1 încep lupte în zona Senohrad și în raionul fortificat Oremov Laz, pentru a-și deschide drum spre Oremov Laz, Pliešovce.

5 februarie. În cooperare cu Armata 40 sovietică, Armata 4 duce lupte grele la Vest de Brezno, pentru a străpunge apărarea inamică din lungul văii superioare a Hronului. Divizia 8 cavalerie cucerește cota 863, punct dominant al apărării inamice. După lupte la baionetă și la grenadă, subunitățile Diviziei 18 infanterie reușesc să ocupe cota 576 și eliberează localitatea Bošenovo.

Benoit Frachon, secretar general al Confederației Generale a Muncii din Franța, care vizitase România în luna ianuarie, face următoarea declarație la înapoarea sa în Paris: „Am avut posibilitatea să asist la Congresul muncitorilor petrolisti și feroviar. Atmosfera congresului era admirabilă. Zece de cuvîntări scoteau în evidență voința clasei muncitoare române de a contribui la efortul de război, intensificînd producția, reparînd locomotive, căl ferate, vagoane pentru a trimite material soldaților care se bat”.

● Din cronică localității Dubnice nad Vahom: „Era la începutul anului 1945 cînd din direcția Omšeni am început să se audă dese împușcături și buuburturi de tun. Ele au durat vreme de trei săptămîni și constituiau semnele unor lupte grele pe care unitățile române le dădeau împotriva armatei germane ce se apăra cu înverșunare. Trupele române (din Divizia 11 infanterie) au apărut din direcția Velký Kalačín. Unitățile eliberatoare au sosit la noi (în noaptea de) sîmbătă spre dimineață. Lupta pentru Dubnice a durat aproape o zi întreagă. Unitățile române au eliberat orașul de hoardele fasciste... În luptele de eliberare, armata română înainta cu atîtta repeziune, încît nu au fost înregistrate pierderi în rîndurile populației civile din Dubnice. În scurtă vreme după eliberare, pentru care sîntem recunoscători pînă astăzi românilor, fabrica a fost reparată și servește și acum...”.

6-9 februarie. Marile unități ale Armatei 4 duc lupte în vederea cuceririi unor puncte fortificate ale inamicului aflate în lungul văii Hronului și în zonele muntoase care străjuesc dinspre Est orașul Banská Bystrica. Armata 1 definitivă planul ofensiv pentru cucerirea unor puternice puncte ale apărării inamice din Munții Javorina și eliberarea localităților Oremov Laz și Senohrad; lovitura principală urmează a fi dată de Corpul 7.

● La 7 februarie, atîcînd pe direcția generală Zvolen, Divizia 21 infanterie a nimicit rezistențele inamice și, eliberînd localitatea Podkriván, a ajuns la circa 25 km Sud-Est de Zvolen.

● Din Ordinul de operații nr. 157 din 8 februarie al Armatei 4: „Inamicul a reușit să mențină închiderea defileului Hron, apărînd puternic linia: cota 927 (Stupka) — Nord Myto pod Dumberom — cota 794 — pădurea Skalka — Est Banisko — cota 583 — cota 751 — cota 883 — cota 979. Mai la Vest apărarea inamică se leagă cu un grup de forțe care rezistă pe înălțimile Tri Vody, acționînd cu grupuri de schiori prin spațiile libere. Armata 4, acționînd în limitele actuale, are misiunea să-și deschidă drum pe valea Hronului din direcția Banská Bystrica, atîcînd în dimineața de 10 februarie...”.

● Un grup de tineri muncitori de la Fabrica de avioane din București adresează o scrisoare ostașilor de pe front: „Noi tinerii muncitori din această fabrică — se spune între altele — ne luăm angajamentul în fața jertfelor voastre, că vom face totul ca prin munca noastră aici, în spațiile frontului, să asigurăm și să usurăm lupta voastră pe front pentru distrugerea fascismului...”.

Sugestiv intitulat — Sportii la maximum efortul pentru front — articolul publicat de Scînteia din 8 februarie, exprimă atmosfera de deplină unitate între popor și armata sa.

Ostași români în munții cehoslovaciei

● Postul de Radio „Vocea Americii”, emisiunea în limba română din 9 februarie, ora 0.05: „Participarea activă a celor 14 divizii [române] în Ungaria și Cehoslovacia, precum și actul de la 23 august au ajutat mult pe Aliați. Cînd se va scrie istoria, actul de la 23 august va însemna un factor important în mersul acestui război. Știri primite din București ne arată că guvernul român face eforturi temelnice pentru îndeplinirea clauzelor armistițiului și pentru apropierea de Națiunile Unite...”.

● Răspunzînd unui apel lansat de Apărarea Patriotică, 1 000 medicii bucureșteni — în frunte cu C.I. Parhon, D. Bagdasar și alți prestigioși oameni de știință — sînt în drum, la încheierea căreia se adoptă o mișcare în care se exprimă dorința medicilor din întreaga țară de a sprijini armata și familiile ostașilor.

10 februarie. „Nu avem timp de pierdut. Treceți imediat la lucru... Soarta voastră este în minile voastre...”, înfăptuiri imediat reforma agrară — glăsuște apelul lansat de P.C.R. către țărani. Laodăta cu muncitorii de la orase, cu ostașii de pe front și din cazărmi, cu învîjătorii, preoții, ofițerii, cu cărturarilor democrați luptați pentru un guvern al Frontului Național-Democratic. În aceeași zi, comitetele țărănești de reformă agrară, cu sprijinul echipelor de muncitori, trimise la sate de P.C.R., încep împărțirea pămînturilor moșierilor țărănilor muncitori, prioritate avînd ostașii de pe front, vîduvele și orfanii de război.

Armata 4 rela ofensiva la Vest de Brezno. Diviziile 18 și 21 infanterie, în cooperare cu trupe sovietice, atacă pe direcția Zvolen și ocupă importantul nod al apărării inamice din stația de cale ferată și localitatea Kriván. Trupele Armatei 1 își reiau ofensiva în Munții Javorina; Corpul 4 armată rupe primele poziții ale apărării inamice și pătrunde în dispozitivul acestuia pe o adîncime de 2 km. Corpul 7, care acționează pe direcția lovirii principale, luptă într-un teren greu, cu pante repezi și pe o zăpădată mare, cucerește cota 725 din partea de Est a masivului Javorina. Prin lupte crîncene, Divizia „Tudor Vladimirescu-Debrețin” ocupă cota 568 de pe pantele sudice ale aceluiași masiv muntos.

Din Ordinul de zi nr. 137/1945 al Diviziei 2 infanterie: „... În calitate de comandant de grup în ziua de 10 februarie 1945, luînd parte la atacul cotel [fără nume, de la] Sud cota 621 despădurită, însoțit de grupa lui [sergentul Grigore Stancu], dă dovadă de un curaj și un spirit de sacrificiu neîntrecut, reușind ca prin eroismul său să conducă cu multă pricepere grupa și să neutralizeze un culb de armă automată inamic care oprește înaintarea întregii companii. În momentul cînd se apropie de acest culb de armă automată, observă că trăgătorul de la pușca-mitrăleră cade rănit. Fără a întîrzia o clipă, trece personal trăgător... continuă să tragă cîteva rafale..., după care, cu un spirit de abnegație neîntrecut, sfîșind moartea,

1 Vezi cifra exactă la începutul acestui articol.

asaltează culbul de armă automată inamic împreună cu grupa lui, el însuși fiind cel dinți care pătrunde în șanțul inamic... Reluându-și înalțarea, este primit cu foc puternic de la inamic. Se îndreaptă singur cu pușca-mitrălieră în mână către noua rezistență pentru a o neutraliza. În timpul înalțării care rănit la nămaș cîșiva pași de această rezistență inamică...".

11-12 februarie. Corpurile 2 și 6 armată cuceresc numeroase puncte întărite ale inamicului la Vest de Brezno, în Munții Metalei Slovaci, și pe pantele de Sud ale Munților Tatra Mică. Lupte îndrăgite se desfășoară și pe întregul front al Armatei 1.

Dintr-o notă informativă a Armatei 4 către Grupul de armate al generalului Jmacenco privind condițiile foarte grele în care sînt nevoiți să acționeze ostașii români: „Pentru a lua cunoștință de condițiile extrem de grele în care operează diviziile Corpului 6 armată, raportăm în extras constatările făcute personal de comandanții marilor unități și de șeful Secției 3 a armatei, care a mers pînă la linia de contact.

1. Drumul pînă la Hrončok întîmpină greutăți foarte mari. De la Sihla, încreșcările se fac cu foarte mare greutate. Trebuie remarcat lucrul pionierilor, care au depus eforturi foarte mari. În unele locuri, malurile de zăpadă rezultate din desfundarea drumului întrec înălțimea de 3,5 m.

2. Trupa este lipsită de orice adăpost, satul Hrončok înseamnă 2 case: una pe deal și alta în vale.

3. Toate aprovizionările (muniții, materiale) se fac cu spina rece. Pînă la cota 1 240 chiar și schiorii trebuie să urce pe jos, cu schiurile în spate. Coborîrea rînișilor, în special a celor gravi, este dramatică.

Infanteriști români execută o breșă în rețelele de sîrmă ghimpată ale inamicului

4. Inamicul la Nord de cota 1 240 este puternic și foarte activ. În cursul după-amiezii de 11 februarie a contraatacat în forță, de 3 ori. Dispune de un foarte numeros armament automat, aruncătoare și artilerie, prelung și de organizații [amenajări] constînd din șanțuri de tragere și de comunicații adînc de peste 1 metru...

7. Greutățile terenului sînt și ele foarte mari: zăpada atinge pe alocuri înălțimea de 1,5 m, pădure densă, lipsită de poteci. Noaptea, întinerie de nepătruns, ceea ce face ca orientarea să fie imposibilă.

8. Pentru ca trupa să învingă aceste greutăți, ofițerii sînt primiți care dau exemplu. Ei sînt continuu în mijlocul trupelor și trăiesc aceeași viață grea.

Ostași își fac datoria cu multă cumințenie. Trebuie să se știe că nici noaptea nu se pot odihni; cei mult moșiește, înclăzindu-și mâinile la foc...".

Iată câteva aprecieri ale unor ofițeri sovietici la adresa comportării unor militari români, așa cum au fost înregistrate în Jurnalul de operații al Regimentului 35 infanterie: „La 12 februarie 1945, în cursul atacului executat de Regimentul 35 infanterie pentru cucerirea cotelor 508 (Vest Krivant), maiorul Dresdor, comandantul Regimentului 1222 artilerie (sovietice), aflat la observator Regimentului 35 infanterie, își exprimă admirația pentru felul cum înțeleg ofițerii români să-și facă datoria și să se jertfească.

Urmărind acțiunea cu luneta instalată la 1 000 m înspola liniei L, face atent pe comandantul de regiment și pe ofițerii din jurul acestuia asupra activității lui capităului Nicolae Ion, comandantul Batalionului 2, locotenentului Sărceanu, comandantul Batalionului 1 și sublocotenentului Coatu, comandantul companiei a 2-a, care s-au distins în cursul acestui atac, luptînd la cot cu trupa în linia întâia.

Mayorul Dresdor exclamă: «Extraordinari comandanți de batalioane! Fără avîntul lor, soldații nu ar fi mers niciodată să atace această cotă fortificată!».

13-15 februarie. În zona Armatei 4, continuă ofensiva în lungul defileului Hronul și în Munții Tatra Mică. Corpul 2 armată (Divizia 9 infanterie), în cooperare cu forțele sovietice, eliberează localitatea Myto și se apropie de localitatea Bystra — puternic nod al apărării inamice, pe care îl eliberează a doua zi. Diviziile 11 infanterie și 8 cavalerie cuceresc importante înălțimi pe pantele sudice ale Munților Tatra Mică.

Corpul 6 armată respinge numeroase contraatacuri inamice în Munții Metalei Slovaci.

Armata 1 depune eforturi susținute pentru a străpunge apărarea dusmană în zona fortificată Oremov Laz. Sînt realizate progrese în Munții Javorina, unde atacă Corpul 4 armată, și sînt eliberate localitățile Certazky și Pánov Laz. Continuînd atacul pe direcția generală Certazky-Cervena-Harabov Grun, trupele acestei mari unități române ajung în apropierea vîrfului Javorník, amenințînd cu încercuirea pe la Nord a forțelor dușmane din zona Oremov Laz.

Eforturile Corpului 7 armată de a cuceri din mișcare localitatea muntoasă și zona fortificată Oremov Laz se izbesc de apărarea înverunată a inamicului. Cu toată rezistența adversarului, unitățile Diviziei 10 infanterie ajung la 1 km Est de Soseaua Oremov Laz-Hrabca.

Corpul 1 aerian sprijină ofensiva Armatei 50 sovietice pe direcția Zvolen. Sînt mitraliate și bombardate trupele și obiectivele inamice din gările și localitățile Zvolen, Delva, Banská Bystrica, Ocova, Lyskovce, Zolná, Kremnica ș.a. Din Comunicatul Marelui Stat, Major român din ziua de 15 februarie: „În Munții Tatra Mică trupele Armatei 4 române au continuat înalțarea, reușind a cuceri — cu toată dîrza apărare inamică — localitatea Bystra și mai multe înălțimi importante... În sectorul Javorina, Armata 1 română, continuînd atacul, a reușit să pătrundă adînc în dispozitivul de apărare inamic...".

16-20 februarie. Armata 4 își continuă înalțarea în Munții Metalei Slovaci; în urma unor lupte crâncene sînt eliberate localitățile: Bervenca, Kratovo, Klokoc ș.a.; ostașii români poartă lupte îndrăgite pe pantele de Vest al masivului împădurit Svibora, între valea râului Valiskovy și localitatea Hor. Lehota.

Trupele Armatei 1, care acționează în masivul Javorina, își schimbă levitura principală pe direcția de atac a Corpului 4. În ziua de 17 februarie, Divizia 3 munte ocupă cea mai înaltă culme din Munții Javorina — vîrful Javorník, cu cota 1 044 — și eliberează localitatea Urbanova. A doua zi, Divizia 10 infanterie dă peste cap apărarea fasciștilor din raioul fortificat Oremov Laz.

Regimentul 2 care de luptă (tancuri) pleacă din țară spre front.

21-23 februarie. Trupele române din componența Armatei 4 primesc ordin să treacă la apărare în Munții Metalei Slovaci și pe valea superioară a Hronului, urmînd să reînceapă ofensiva la 25 februarie. La rîndul său, Armata 1 întreprinde acțiuni cu caracter local în Munții Javorina.

— Jurnalul de dimineață din 22 februarie înserează câteva aprecieri și comentarii ale unor posturi americane de radio: „...Nu vom insista atît de mult asupra ajutorului atît de însemnat și cu rezultate atît de excelente date de diviziile românești pe cîmpul de luptă din Est. Vom spune numai ceea ce este evident, și anume că acțiunea armatei române a contribuit serios la cucerirea Budapestei și la înalțarea în regimul de șoslovă, tot astfel cum, prin actul de la 23 august 1944 România a contribuit într-o bună măsură la schimbarea situației de pe întregul Front Răsărit...".

Din ordinul de zi nr. 11 al Ministerului de Război (22 februarie): „Sublocotenentul de rezervă Marin Nicolae și plutonierul maior Cînteză Alexandru, dînd dovadă de spirit de sacrificiu, și-au priceput viața și au murit la datorie îngrijind sănătatea prizonierilor ce le au murit în primire. Pentru cinstirea memoriei lor și pentru înaltul spirit umanitar de care au dat dovadă, sublocotenentul în rezervă Marin Nicolae și plutonierul maior Cînteză Alexandru se cîtează pe ordin de zi pe armată [subl. n.s.]...".

O notă a comandamentului Armatei 4 române relevă un semnificativ moment al cooperării militare româno-

sovietice pe teatrul de operații din Cehoslovacia: „La 23 februarie 1945, în luptele din pădurea cu cota 526 (Vest Vigl'as), în urma unei puternice presiuni a inamicului, dreapta Regimentului 764 rus cedează, pierzând teren. Compania de pionieri din Regimentul 35 Infanterie de sub comanda căpitanului Georgescu Marin, după ce respinge contraatacul inamic din sectorul ei, trimite un pluton care respinge pe inamic din poziția pierdută de Aliați, astfel că aceștia, după ce se regrupează, găsesc la reînnoirea lor pe poziție pe sergentul maior Andronache, instalat pe plutonul său în antrare.

Șeful de stat major al Regimentului 764 Infanterie rus, maiorul de gardă Timosecnko, strânge mina subofiterului și flecăruia soldat din acest brav pluton, mulțumindu-le pentru intervenția lor în această situație critică în care s-a găsit unitatea sa”.

● Din Jurnalul de operații al Companiei 19 poduri-ruri, din Batalionul 2 pontonieri (23 februarie): „... Sărbătoarea armatei sovietice (aniversarea a 27 ani de la crearea ei). La ora 10.15, domnul locotenent-colonel de gardă Gurin, locțiitorul comandantului Regimentului sovietic de infanterie, Oficiul poștai militar nr. 33.538, cere să întindem podul de la țarm pînă la ora 12, pentru trecerea regimentului la Rakoczkyfalva, unde trebuie să se deplaseze. Organizarea lucrului, aducerea porțierilor în pod, ancorarea lor, cuplarea în pod, precum și toate operațiunile de verificare a lucrărilor se termină la ora 11.45, cînd se raportează de executare. La ora 12, se începe trecerea regimentului. La festivitățile ce au loc pe platoul Rakoczkyfalva au fost invitați de către comandamentul sovietic și ofițerii acestei companii.

La ora 14 domnul locotenent-colonel de gardă Gurin prezintă comandantului companiei, în fața întregului corp ofițeresc, admirații, felicitări și laude pentru modul cum a fost întotdeauna organizat, executat și condus lucrul la pod și treceri, asigurându-ne că va da exemplu unitatea noastră în fața unităților sovietice”.

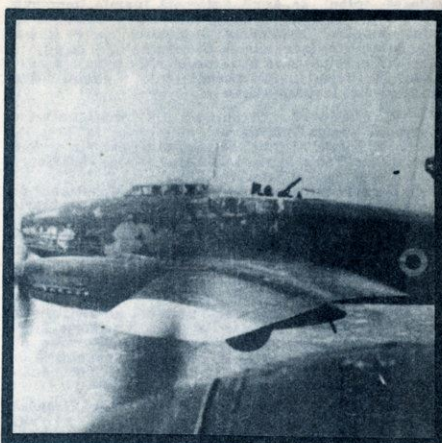
25 februarie. La ora 8.10 trupele Armatei 4 reiau ofensiva pe pantele de Sud-Vest ale Metalicilor Slovaci, spre Zvolen, precum și în lungul văii superioare a Hronului. Diviziile 9 și 11 (Corpul 2) pătrund mai adînc în munții Tatra Mică; Divizia 8 cavalerie supune unui puternic atac localitatea Valasská. Pe frontul Corpului 6 armată, Divizia 21 Infanterie, acționînd în cooperare cu Corpul 51 sovietic, eliberează localitatea Vigl'as și înălțimea cu Castelul Vigl'as; pînă seara, trupele Diviziei române pătrund și în orașul Zvol. Slatina, curățîndu-l de inamic în timpul nopții.

Din partea generalului Jmaecnko către comandantul Diviziei 21: „Domnul general Jmaecnko, erou al U.R.S.S. și comandant al Grupului de armate, adresează mulțumiri comandantului Paștei (Divizia 21-a infanterie) personal și întregului corp ofițeresc și trupelor pentru strălucite acțiuni executate în scopul cuceririi cotelor cu Castelul Vigl'as și a localității Zvol. Slatina”.

Corpul 1 aerian desfășoară o intensă activitate de luptă în sprijinul Armatei 50 sovietice; aviatorii români execută peste 40 misiuni, lansînd asupra inamicului 35 tone bombe.

26 februarie. Consiliul Național al F.N.D. dă publicității un apel prin care cere destituiră din guvern a reprezentanților reacțiunii. Un grup de generali și ofițeri superiori fac publică o declarație în care condamnă încercarea prim-ministrului N. Rădescu de a folosi armata împotriva forțelor revoluționare: „...Noi, generalul de divizie Constantin Vasiliu-Răscanu, comandantul Corpului 5 teritorial, general de brigadă Ilie Crețulescu, subef al Mareșal Stat Major, general de brigadă Ștefan Bardan, subef al Mareșal Stat Major, general de brigadă Constantin Popescu, comandantul Pieței București, general de brigadă adjutant Dumitru Dămăceanu, fost adjutant regal, colonel Radu Ruseacu, fost adjutant regal, colonel Alexandru Băicu, ajutor comandant al Pieței București, colonel Ion Lupascu de la comandarea Pieței București, maior Nicolae Popescu din Marele Stat Major, declarăm că ne desolidarizăm de acțiunea și declarațiile domnului general Rădescu Nicolae, considerîndu-le pe amîndouă dăunătoare intereselor armatei și ale țării”.

Din Raportul Armatei 1 către Marele Stat Major român: „Reîntînd, în dimineața de 25 februarie 1945, atacul în masivul Javorina, [Armata 1] a rupt poziția inamică pe un front de circa 10 km... Exploatînd această spărțură făcută... de către Corpul 4 armată și dreapta Corpului 7 armată, trupele noastre au reluat înălțarea, orberg, pe tot frontal, învingînd toate rezistențele inamice... După două zile de atac... Armata 1 a reușit să cucerească înălțimea cu cota 1024, care este cel de-al doilea punct înalt și dominant din masivul Javorina, înălțimea cu cota 777, puternic apărată tot timpul de inamic, importantul nod de comunicații cu localitatea

Formațiune de bombardiere românești se îndreaptă spre obiectivele inamice

Senohrad, precum și alte numeroase localități Hronikova, Bučinky, Pavlikova, Lonec, Drjeňa, Uhlská, Pod Javorina, Útlaky, Polomv. Lístoky, Čertáz, Lačkov, Mladonice”.

În componența Corpului aerian român intră un nou grup de aviație de vînătoare, două escadrelor de aviație de legătură, o escadrilă de observație și una de transport, sosite din țară.

27 februarie. Un grup de academicieni și profesori universitari (C.I. Parhon, M. Sadoveanu, Milită Constantin, Traian Săvulescu, S. Stoliar, N. Gh. Lupu și alții) adresează prim-ministrului N. Rădescu o telegramă de protest față de acțiunile sale anti populare.

— Postul de Radio Londra, emisiunea de la ora 16.15: „Înaltul comandament sovietic a mulțumit comandantului Diviziei 21 Infanterie [Armata 1 română] pentru rolul jucat de trupele române în cucerirea mai multor localități din Cehoslovacia”.

— Din Ordinul nr. 141 al comandantului Diviziei 21 Infanterie, generalul Petre Antonescu: „...Fapte înalte și strălucite mai sus și mulțumirile comandamentului aliat trebuie să umple de mîndrie sufletul fiecărui din vitejii Diviziei 21 Infanterie, care... au săpat adînc slove de temel în istoria și viitorul țării noastre”.

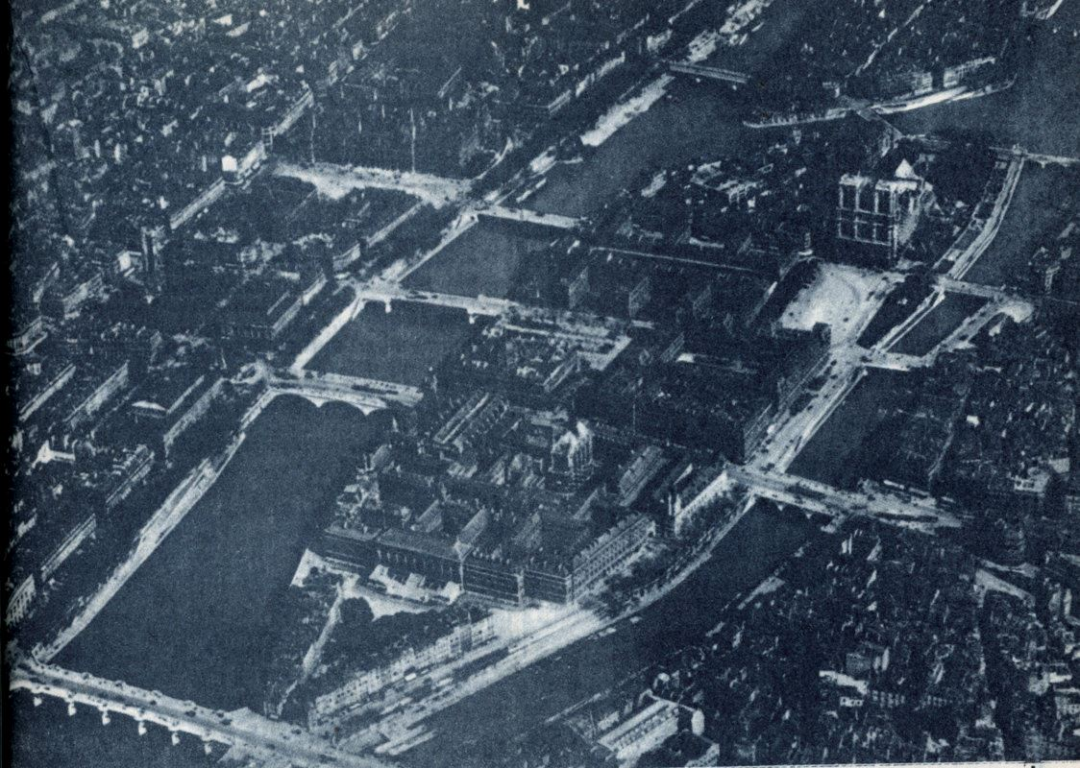
Notă a generalului Ion Popescu, comandant al Diviziei 3 Infanterie din cadrul Armatei 4: „La 27 februarie 1945, ora 20.00 au fost convocați la localul comandamentului Corpului 50 sovietic din orașul Detva, comandantii marilor unități sovietice și române din Armata 50 sovietică de sub comanda generalului-locotenent Jmaecnko... S-au discutat chestiuni în legătură cu mersul operațiunilor și recomandări în ce privește organizarea atacurilor de zi și de noapte...”

Generalul Jmaecnko a adus mulțumiri Diviziei 3 Infanterie de felul cum a acționat în cursul atacurilor din ziua de 27 februarie 1945...”.

28 februarie. Miercuri, ultima zi a lunii. Generalul N. Rădescu este silit să-și demisioneze. Știrea publică articolul Lupta pentru onoarea armatei, în care sînt subliniate sentimentele de solidaritate dintre masele populare și armată: „Armata română are o lungă tradiție democratică. De la Crișova și Bălcescu, la Cristian Tell și Cîmpineanu, de la războiul pentru independență ea și cel pentru independență de astăzi, armata română a înscris pagini glorioase și mărețe, animate de suflul luptei pentru progres și dreptate”.

Notă: Pentru realizarea acestei cronologii s-au utilizat următoarele surse: Cronica participării armatei române la războiul antihitlerist, 1971; în numele libertății și prieteniei (vol. I și II), 1970; Prietenia cehoslovaco-română. File din cronică de război, 1968; documente aflate în fondurile Arhivei Ministerului Apărării Naționale și presa timpului.

Introducere și cronologie de
căpitan Alexandru D. DUȚU

PARISUL ÎL APROBĂ PE TAKE IONESCU

NOTI CONSTANTINIDI

Septembrie 1920. Parisul — prima capitală occidentală vizitată de Take Ionescu, în cadrul unui turneu diplomatic în Franța, Anglia și Italia — însemnase și primul succes al ministrului de Externe român. „Millerand [președintele cabinetului francez], telegrafia Take Ionescu la 14 septembrie 1920 președintelui guvernului, generalul Averescu, mi-a declarat că este încântat de proiectul de alianță defensivă între cele cinci state — Polonia, Cehoslovacia, România, Iugoslavia și Grecia — și că va acționa și el pentru ca acest proiect să izbutească“. Planul creării unei Mici Înțelegeri în cinci a fost primit favorabil și de Anglia, cu unele rezerve privitoare la Polonia, și de Italia. Dar cu tot succesul obținut la Paris, Londra și Roma, acest proiect nu s-a putut realiza, Polonia refuzând să participe la crearea organizației.

Nerenunțând la planul său, Take Ionescu a trecut la înfăptuirea Micii Înțelegeri¹ pe

etape, prin alianțe bilaterale. Primul pas fusese făcut prin semnarea tratatului de alianță defensivă dintre Cehoslovacia și Iugoslavia la 14 august 1920. Au urmat alianțele bilaterale între România și Cehoslovacia (23 aprilie 1921) și între România și Iugoslavia (7 iunie 1921). S-a creat astfel Mica Înțelegere, alianță defensivă antirevizionistă, în care cele trei țări semnatare se angajau să acționeze în comun în vederea respectării tratatelor de pace de la Trianon și Neuilly, prin care fusese recunoscută pe plan internațional opera săvârșită de popoarele celor trei țări în scopul creării și desăvîrșirii unității lor naționale. Această or-

tura științifică, București, 1968 și în *Probleme de politică externă a României 1918-1940*, Editura Militară, București, 1977; de Cristian Popisteanu în *România și Antanta Balcanică*, Editura Politică, 1968; de Gheorghe Zaharia în *Probleme de politică externă a României 1919-1939*, Editura Militară, București, 1971; Viorica Moisuc în *Probleme de politică externă a României, 1918-1940*, Editura Militară, București, 1977.

¹ Problema creării și activității Micii Înțelegeri este tratată pe larg de Elisa Campus în *Mica Înțelegere*, Edi-

ganizație dedicată asigurării securității Cehoslovaciei, Iugoslaviei, României prin menținerea statu-quoului versaillez la slujit timp de aproape două decenii nu numai la menținerea integrității teritoriale a celor trei state semnatare, ci a constituit un organism mult mai cuprinzător de cooperare în Europa de Sud și Centrală, ca pilon al tratatelor de securitate colectivă pe continent. Mica Înțelegere s-a afirmat încă de la început, ca factor de pace și de echilibru în Europa Centrală și de Sud-Est. Prin conferința de la Jachimov (mai 1927), în care s-a stabilit adâncirea legăturilor dintre cele trei state, și prin adoptarea unui nou pact de organizare (Geneva, februarie 1933), rolul Micii Înțelegeri în viața internațională a sporit. Ea a luat poziție fermă împotriva orientării și acțiunilor statelor fasciste

revizioniste și revanșarde care încălcau tratatele de pace și atentau la integritatea teritorială a unor națiuni, la libertatea și suveranitatea lor națională, a militat activ pentru o politică de securitate colectivă promovată de U.R.S.S. și Franța în cadrul și în afara Societății Națiunilor. Dispariția Micii Înțelegeri, după Acordul de la Munchen, prin care Germania, Italia, Franța și Anglia au impus, în septembrie 1938, dezmembrarea Cehoslovaciei, a îngăduit Germaniei hitleriste și Italiei fasciste să domine bazinul dunărean și să exercite presiuni tot mai puternice asupra României și Iugoslaviei.

Publicăm în continuare, un fragment din amintirile lui Noti Constantinidi¹, în care fostul diplomat român evocă unele momente din activitatea lui Take Ionescu în Franța pentru crearea Micii Înțelegeri.

¹ Magazin istoric, nr. 5, 6/1979.

La un moment dat, în 1920, ziarele franceze au început să vorbească despre un proiect de alianță între Polonia, Cehoslovacia, România, Iugoslavia și Grecia. Unele dintre ele se arătau destul de nefavorabile acestei intenții. Știam că unii conducători ai Ministerului de Externe francez — și mai ales secretarul general al ministerului, Maurice Paléologue¹ — aveau multă simpatie pentru guvernele austriac și maghiar și nu vedeau cu ochi buni acest proiect de alianță.

Fiind informat că noul ministru al Afacerilor Străine, Take Ionescu², trebuie să so-

sească în câteva zile la Aix-Les-Bains³ am rugat redacțiile ziarelor să aștepte venirea sa în Franța înainte de a lua poziție în chestiunea viitoarei alianțe.

Ministrul nostru la Paris era prințul Dimitrie Ghica⁴. El afecta cu semeție aere de mare senior, își rezerva relațiile mondene din cadrul legației, așfiind un dispreț suveran pentru funcția și relațiile mele cu ziaristii. Era un om cu un fizic foarte distins, înalt, slab, cu părul argintiu — profil de marchiz francez din sec. XVIII — încă tânăr, foarte instruit, vorbind admirabil franceza și destul de vag româna; în pofida acestei a-

parente nepăsări, Ghica era totuși un foarte bun și abil diplomat, știind să se facă simpatizat și, în felul acesta să câștige multe prietenii pentru țara noastră.

Am plecat din Paris seara și, spre dimineață mă aflam la Aix-Les-Bains. Aici, m-am dus la Hotelul „Excelsior”, care mi se părea cel mai indicat pentru a-l găzdui pe Take Ionescu. Acolo am dat peste un domn înalt și gras, vorbind cu un pronunțat accent italianesc. Cîrînd, am început să discutăm în italiană. El era chiar proprietarul hotelului. I-am vorbit cu multă plăcere despre Roma, Florența și Neapole, ceea ce l-a emoționat. La rîndul său, mi-a povestit că avea un fiu de vîrsta mea, în care își punea întreaga speranță. Profitînd de dispoziția în care se găsea, i-am spus cît de importantă ar putea fi pentru cariera mea întrevăderea cu Take Ionescu. Atunci, într-un acces de generozitate, mi-a oferit o cameră luxoasă, alături de apartamentul lui Take Ionescu, la un preț derizoriu: ministrul plătea 150 franci pe zi, iar eu doar 25.

Cînd m-am prezentat lui Take Ionescu i-am înmînat o scrisoare de recomandare din partea Elenei Văcărescu⁵, poeta noastră română de limbă franceză. M-a primit cu amabilitate și a fost destul de

¹ Maurice Paléologue (1859-1944), diplomat francez; a fost ministru plenipotențiar la Sofia (1912), director în Ministerul Afacerilor Externe (1912), ambasadorul Franței în Rusia (1914-1917). În momentul la care face referiri textul era secretar general în Ministerul Afacerilor Externe. Paléologue este autorul unor memorii care cuprind și referiri la România. El nu cunoștea însă nici țara, nici oamenii ei. De aceea, aceste referiri sînt, de cele mai multe ori, răuvoitoare.

² Take Ionescu (1858-1922), o.n. politic român, remarcabil orator. Își începe cariera politică în 1884, în rîndurile liberalilor; după 1890, trece la conservatori devenind ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice (1891-1895) și (1899-1900) și al Finanțelor (1900, 1905-1907). În sînul partidului conservator ajunge repede reprezentantul burgheziei orășenești și al unei părți a intelectualității. Pe această bază socială, în februarie 1908, creează Partidul Conservator-Democrat, o organizație politică ce a oscilat programatic între liberali și conservatori. Ca șef al acestui partid, este ministru de Interne (1912-1914) în guvernul Titu Maiorescu, ministru fără portofoliu (1916-1917), vicepreședinte al Consiliului de Miniștri (1917-1918), ministru de Externe (1920-1921) în guvernul Averescu și prim-ministru și ministru de Fi-

nanțe (1921-1922). În anii neutralității (1914-1916), se remarcă, alături de Nicolae Filipescu, drept principalul animator din rîndul opoziției al realizării idealului național, prin participarea la război alături de Antantă. Președinte al Consiliului Național al Unității Române, cu sediul la Paris (1918-1919). Este socotit principalul inițiator al Micii Înțelegeri (1920-1921). Vezi și *Magazin istoric*, nr. 2, 12/1975, 7-9/1976.

³ Autorul se referă la întîlnirea oficială dintre Take Ionescu și președintele Franței, Alexandre Millerand, care a avut loc în localitatea franceză Aix-Les-Bains în septembrie 1920, cu care prilej cei doi oameni politici au discutat proiectul unei Mici Antante în cinci.

⁴ Dimitrie Ghica. După studii în Drept și Științe politice la Paris, intră în diplomatie, ajungînd ministru plenipotențiar la Paris între 1919-1922 (cînd face parte și din delegația română la Conferința de pace), la Roma (1928-1931, 1932-1933) și la Bruxelles (1933-1936). Nicolae Iorga l-a încredințat portofoliul Externelor în guvernul său (1931-1932).

⁵ *Magazin istoric*, nr. 11/1973, 11/1979.

uimit cînd i-am spus că ziarele franțuzești nu-i erau prea favorabile. Prințul Ghica îi spusese contrariul.

După unele insistențe, ministrul a căzut de acord ca, a doua zi dimineață, să țină o conferință de presă cu ziarisții pe care urma să-i invite să vină de la Paris. Am telefonat, chiar din apartamentul său, la biroul meu de presă din Capitală, cerîndu-i secretarului să invite ziarele să-și trimită, cu trenul de seară, reprezentanți la conferința de a doua zi. Apoi, după ce mi-a dictat trei declarații pentru presă, ne-am înțeles unde să ne întîlnim în dimineața următoare. La despărțire m-a întrebat: „Unde locuiești, căci aș vrea să te am mai la îndemînă”. A părut puțin surprins cînd a aflat că un funcționar atît de tînăr a închiriat o cameră de mare lux; cînd i-am povestit căruia fapt datorez gentilețea proprietarului hotelului mi s-a părut că se amuză.

Seara, am aranjat cu chelnerul șef să-mi dea o masă alături de aceea a ministrului. Eram îmbrăcat, ca toată lumea, în smoking și Take Ionescu m-a invitat la masa lui unde m-a prezentat tinerei sale soții, o femeie foarte frumoasă. După cină, doamna ministru a dorit să vadă cazinoul, unde a pierdut o mică sumă de bani; apoi am dansat pînă foarte tîrziu. Take Ionescu părea încîntat.

A doua zi, mai mult de douăzeci de directori de ziare pariziene și alți jurnaliști erau prezenți la conferința de presă. Take Ionescu le-a explicat în amănunțime proiectul său de alianță între statele succesoare ale fostului stat austro-ungar, care nu era îndreptată împotriva nimănui, dar pe care o considera necesară pentru salvagardarea păcii în Europa Centrală. Am avut impresia că cuvintele ministrului au produs destulă impresie.

Take Ionescu era un personaj de înaltă clasă, omul cel mai inteligent pe care l-am întîlnit în cursul carierei mele. Nu era prea înalt, dar avea o față frumoasă, cu o mustață lungă, neagră, sub un nas puțin coroiat; ochii săi exprima, rînd pe rînd, cu o inten-

sitate extraordinară, inteligență, bunătațe, veselie, tristețe, entuziasm. A fost unul din cei mai mari bărbați politici ai noștri, și, ani îndelungați, șeful spiritual al Partidului Conservator, care a guvernat adesea țara¹. În mod cert, a fost cel mai bun avocat pe care l-am avut vreodată. La noi, țară latină, unde marii avocați și oratori sînt cu duimul, aceasta înseamnă ceva. Pledoariile sale erau scurte, rareori durînd mai mult de 20 minute. Cînd încheia, își lua pălăria și pleca. În aceste puține minute însă știa totdeauna să găsească axul în jurul căruia se concentrau firele întregului proces, lămurind lucrurile într-o manieră care nu mai lăsa loc

¹ Conservatorii au guvernat vechea Românie, alternînd deținerea puterii cu național-liberalii. Pînă la constituirea Partidului Conservator, guvernul îl formau grupările conservatoare, de obicei, coalizate. Din 1866, de cînd a fost promulgată Constituția României, conservatorii au condus țara între mai-iulie 1866, prin cabinetul de tranziție Lascăr Catargiu, între noiembrie 1868-februarie 1870, prin Dimitrie Ghica (guvern al conservatorilor moderați, coalizați cu liberalii moderați al lui Mihail Kogălniceanu), între aprilie-decembrie 1870, prin Emanoil Costache-Epureanu (în care intră pentru prima oară în guvern junimiștii), între martie 1871-aprilie 1876, prin Lascăr Catargiu, reunind toate grupările conservatoare. După crearea Partidului Conservator (februarie 1880), conservatorii participă la guvern, între aprilie 1888-octombrie 1895, prin junimiștii, conservatorii puri și liberal-conservatorii, formînd ministerele Theodor-Rosetti, Lascăr Catargiu, gen. Ion Emanuel Florescu și din nou, Lascăr Catargiu. Noul șef al conservatorilor, Gheorghe Grigore Cantacuzino, formează un guvern, fără junimiști, între aprilie 1899-iulie 1900 și între ianuarie 1905-martie 1907. Petre Carp conduce guvernul de coaliție conservatoare între iulie 1900-februarie 1901, apoi între ianuarie 1901-aprilie 1912, guvernul tuturor conservatorilor, în fruntea cărora se află. După această dată guvernul conservator este condus de Titu Maiorescu, pînă în ianuarie 1914 (din octombrie 1912 în guvern este reprezentat și Partidul Conservator-Democrat al lui Take Ionescu). Conservator-democrații intră și în guvernul liberal al lui I.I.C. Brătianu (decembrie 1916-ianuarie 1918). Ceilalți conservatori, de sub șefia lui Alexandru Marghiloman, mai conduc țara în perioada martie-noiembrie 1918. După primul război mondial, conservatorii din jurul lui Marghiloman dispar ca partid politic aparte. Cel conduși de Take Ionescu participă la guvernul Alexandru Averescu (mai 1920-decembrie 1921) și formează, pentru scurtă vreme, guvernul Take Ionescu (decembrie 1921-ianuarie 1922), ultimul cabinet conservator din România.

vreunei alte soluții. A fost, de asemenea, cel mai bun orator politic al nostru; în Parlament, ca ministru sau ca opozant, discursurile sale nu erau mai lungi decît pledoariile, dar erau cele mai bune.

După conferința de presă la care asistaseră cei mai cunoscuți ziarisți, ziarele și-au schimbat complet tonul. Take Ionescu le demonstrase că această „Mică Antantă”, pe care voia s-o realizeze, va fi, în orice caz, o aliată a Franței; poate cea mai prețioasă și cea mai fidelă.

Am plecat la Paris și, dînd o raită prin redacții, am putut să mă conving că, în rîndurile ziarisților, cauza pledată de ministrul nostru de Externe era cîștigată. Cîteva zile mai tîrziu, Take Ionescu a sosit și el la Paris. Mi-a indicat să asist la toate convorbirile sale cu ziarisții, pentru a-i cunoaște cît mai bine ideile. Mi-a spus apoi să pregătesc textul pri-

În p. 51: Parisul în 1920 (vedere luată din avion) Într-un moment de răgaz, Take Ionescu, împreună cu familia

melor declarații privind noua alianță; după ce le-a mai modificat, le-am bătut la mașină.

Cînd un ziarist cerea să-i facă o declarație, Take Ionescu îi spunea cîteva cuvinte, după care îi promitea un text scris. Într-o jumătate de oră, această declarație, deja pregătită, ajungea în redacția ziarului respectiv. Dacă August Gauvain ne ataca în *Journal des Débats*, aveam, în schimb, destui prieteni influenți la celelalte ziare: *Le Temps*, *Le Figaro*, *L'Eclair* și altele.

În acea vreme locuiau foarte aproape de Arc de Triomphe¹ și, în fiecare dimineață, coboram pe Champs Elysées, pînă în Place Vendôme, la Hotel „Maurice”, unde stătea Take Ionescu. Erau niște dimineți dulci de septembrie și întregul oraș mai era încă învaluit de o ceață ușoară, pe care primele raze ale soarelui începeau s-o risipească, sub un cer încă proaspăt, albastru deschis. Strada era aproape pustie la această oră; în depărtare se zăreau verdeața Grădinii Tuilleries și cupola Luvrului, luminată deja de primele raze ale soarelui.

Take Ionescu se scula foarte devreme și, cînd soseau la el, la ora 7 dimineața, era întodeauna îmbrăcat, gata să-și înceapă ziua de lucru. Fusese foarte bine primit la Paris. Am contribuit și eu puțin la aceasta, punînd în mișcare, pe cît am putut, presa; în plus, i-am atras atenția asupra anumitor reproșuri ce i se aduceau și pe care nimeni din delegația noastră nu îndrăznea să i le comunice. Îi plăcea franchețea mea și cred că începuse să mă simpatizeze. Scurtă vreme după aceea, m-a numit secretar de legație pe lingă reprezentanța noastră diplomatică de la Paris. Din păcate, Take Ionescu a murit exact în momentul cînd începea marea lui carieră politică².

¹ Monumentul cel mai important de acest gen în Franța. Ridicarea lui a fost decretată de Napoleon I în 1806 dar a fost inaugurat abia în 1836.

² Magazin istoric, nr. 7/1975, a publicat amintirile Adinei Take Ionescu Woroniecki despre ultimele zile ale cunoscutului om politic.

Introducere
Ioan DRAGOMIRESCU,
note științifice
Ion BULEI

DAVE ȘI STĂPÎNII LOR:

CETĂȚENI

(Urmare din p. 16)

ceea ce reprezintă mărturii deosebite de semnificative pentru unitatea de cultură materială a strămoșilor noștri.

Importante aspecte ale vieții materiale care au existat cu milenii în urmă în aceste locuri ne sînt, de asemenea, relevate prin intermediul descoperirilor monetare, făcute aici. Cum arătăm, încă în 1850, C. Aricescu semnalase o monedă dacică de tip Virteju-București (care a circulat la sfîrșitul sec. II î.e.n.), precum și monede emise de orașul Vest-pontic Odessos. Tot Aricescu pomenea despre o amforă în care s-ar fi aflat denari romani republicani. Afirmația nu a putut fi însă verificată, tezaurul dispărînd în condiții, deocamdată, neelucidate. În 1960, a fost găsit un tezaur, care cuprinde două fibule de argint, 121 denari republicani și șase monede din vremea împăratului Octavian Augustus. Dintre acestea, una prezintă un deosebit interes. Este vorba de un denar emis în anii 52-50 î.e.n., în timpul magistraturii lui L. Cassius Longinus, pe care apare o inscripție latină, cu majuscule, PETR¹. Cele patru litere au fost scrijelate pe monedă după emiterea acesteia, foarte probabil în Dacia poate chiar de posesorul tezaurului. Semnificația aparte a descoperirii constă în faptul că este una dintre primele mărturii ale cunoașterii și folosirii scrierii cu litere latine în țara noastră, cu mai bine de un secol înaintea cuceririi romane, ceea ce dovedește vechimea legăturilor economice și culturale dintre cele două lumi și civilizații.

Ca existență în timp, cetatea se încadrează în aceleași limite cu davele din Cîm-

piea munteană — sfîrșitul secolului III î.e.n. — începutul sec. I. e.n. Nu știm dacă așezarea și-a încetat existența ca urmare a expediției lui Aelius Catus din anii 9-12 e.n., cînd s-a încheiat locuirea într-o seamă de dave de cîmpie. E posibil ca — dat fiind poziția ei nordică — să fi fost ferită de incursiunea romană. În această ipoteză ea ar fi dăinuit și după data menționată, dar nu ca o dava înfloritoare ca pînă atunci, ci ca o așezare modestă. Faza cea mai importantă de dezvoltare a așezării a coïncis cu ultimele decenii ale sec. II î.e.n. și întreg sec. I î.e.n., cunoscînd apogeul în timpul domniei lui Burebista.

Din datele arheologice rezultă că în sec. II-I î.e.n. pasul Bran reprezenta cea mai importantă cale comercială dintre locuitorii Cîmpiei muntene și cei ai Transilvaniei. Prin poziția ei geografică, dava de la Cetățeni trebuie să fi avut un rol important în relațiile economice și politice ale lumii geto-dacice. Amplasată la intrarea în defileul Dîmboviței, înainte de a se ajunge la pasul Bran, rostul davei era de a dirija întreg traficul comercial dinspre Cîmpia Dunării spre Transilvania și invers. Cetățenii reprezentau, așadar, un centru comercial de prim ordin, prin intermediul căruia se făcea legătura dintre toate așezările geto-dacice din bazinul Argeșului și cele din arcul intracarpatic.

Prin rolul pe care l-a jucat, ca punct de legătură între cele două zone ale Daciei, așezarea-antrepozit de la Cetățeni se înscrie în rîndul acelor centre care au contribuit la difuzarea, generalizarea și, în ultimă instanță, la unitatea culturii și limbii geto-dace în general.

¹ Magazin istoric, nr. 2/1976.

PSEUDOISTORIE

JOCURILE DE SOCIETATE ÎN EVUL MEDIU

JACQUES LEVRON¹

Ce jocuri distractive existau în evul mediu? Iată o întrebare la care e ușor de răspuns, fiindcă romanele cavalești, epopeele și cronicile acelei epoci ne oferă, în această privință, o mulțime de amănunte.

Dintre jocurile practicate în castelele sau orașele medievale, zarurile se bucurau de un mare succes. Mari seniori ori simpli cavaleri, burghezi sau meseriași, bogați și săraci, cu toții jucau zaruri. De cînd anume? Este greu de spus. Oricum, în anul 1268, cînd Etienne Boileau² și-a redactat Cartea meșteșugurilor, el vorbea și despre „déciers“, cei care confecționau zaruri. Acestea erau fabricate din lemn, din os, din corn și chiar din fildeș. Regulamentul breslei era deosebit de riguros, meseriașii legîndu-se cu jurămint să nu fabrice zaruri măsluite.

Jocul acesta se practica pretutindeni, și mai ales în taverne, unde participanții pierdeau uneori și hainele de pe ei. Principii jucau și ei. Joinville³ istorisește cum, pe corabia ce-l ducea din Egipt la Acria pe cei doi frați ai regelui Ludovic IX, prinții Charles d'Anjou și Alfons de Poitiers, aceștia erau atît de infierbîntați de joc încît nu l-au văzut apărînd pe suveran.

Monarhul s-a înfuriat și a înhățat zarurile azvîrlindu-le în mare, cu masă cu tot.

În anul 1254, Ludovic a interzis acest joc, amenințînd cu grele pedepse pe toți aceia care îl practicau. Probabil că ordonanța regală n-a fost respectată, fiindcă regele a fost nevoit s-o reînnoiască în mai multe rânduri.

Un alt divertisment, era jocul de table, mult mai complicat decît cel din zilele noastre; se practica pe o masă, cu ajutorul unor jetoane, al zarurilor și al unor pionii. Jocul făcea multă vîlvă în castele. Unele manuscrise din acea vreme conțin chiar probleme teoretice ridicate de partidele de table. În muzeele din Angers și din Cluny se află niște frumoase jetoane folosite la acest joc.

Se pare că și șahul era foarte apreciat; după toate probabilitățile, el s-ar fi răspîndit în Franța în sec. IX, fiind preluat din Orient, dacă ne gîndim la piesele de șah primite de Carol cel Mare de la Harun al Rașid⁴. Piesele erau confecționate din lemn ori din cristal. Joinville ne relatează că Ludovic IX, pe vremea cînd se afla în Orientul Apropiat, în Cruciada VII, a primit un joc de șah, ale cărui piese au fost lucrate din cristal, cu incrustații de aur. Este puțin probabil ca regele să fi apreciat acest cadou, deoarece, printr-o ordonanță din 1254, a interzis șahul, punîndu-l pe aceeași treaptă cu jocul cu zaruri. În schimb, autoritățile ecleziastice au intervenit pentru a-l ocroti. Unele manuscrise din acea epocă conțin miniaturi reprezentînd partide de șah sau probleme specifice lui.

¹ Autorul însemnărilor apărute în revista franceză *Historia*, nr. 1/1979.

² Magistrat al Parisului sub Ludovic IX, autor al lucrării *Cartea meșteșugurilor*, culegere de reguli ale breslelor.

³ Jean de Joinville (1224-1317), cronicar francez. Memoriile sale relatează istoria lui Ludovic IX (1226-1270) și a Cruciadelor.

⁴ *Magazin istoric*, nr. 3/1976.

Strămoșii fotbalului și ai tenisului

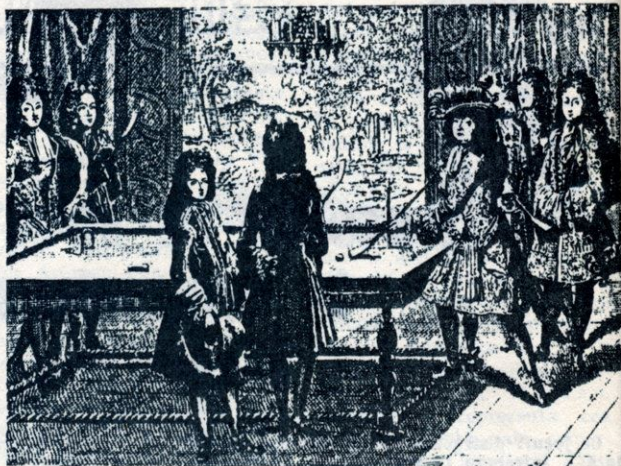
Cînd vremea era frumoasă, tinerii nobili se distrau în livadă castelului, iar țărani în sat. Jocul „de-a calul de bătaie”, care pare a fi dispărut cu totul în zilele noastre, este foarte vechi, originea sa fiind legată de investitura cavalerilor. După ce era investit, proaspătul cavaler trebuia să atace, călare, o țintă și să o doboare dintr-o singură lovitură. Ținta, „calul de bătaie”, un manechin confecționat din răchită, acoperit cu o platoșă și împodobit cu bănuși, era fixată în vârful unei prăjini. Cavalerul trebuia să străpungă cu o singură lovitură de spadă platoșa manechinului și să-l smulgă de pe prăjină.

Cu vremea, jocul s-a transformat și a început să fie practicat de mai toată lumea, castelani și țărani. Manechinul, fixat pe un suport foarte mobil, a luat forma unui bust, avînd un braț prevăzută cu o lance din lemn. Jucătorul, înarmat cu o lance, se repezea asupra manechinului, încercînd să-l răstoarne dintr-o singură lovitură. Era nevoie de multă dibăcie, deoarece, dacă lovitură nu era destul de precisă și de puternică, manechinul se rotea în jurul suportului, lovind cu lancia pe neîndemînatul „cavaler”, spre marea bucurie a asistentei. Acela care reușea să se ferească de loviturile manechinului și să-l doboare era proclamat cîștigător și flicitat de asistență; după slujba religioasă de seară, el deschidea balul din piața burgului.

Castelanul era acela care avea dreptul să decidă dacă supușii săi țărani puteau sau nu practica jocul cu mingea, numit „choule”. În acest sport, un fel de strămoș al fotbalului ori al rugbiului, se folosea o minge mare, confecționată dintr-o vezică de porc ori de bou, învelită în piele sau postav și umflată cu aer sau umplută cu cîlți de cîneapă. Uneori se foloseau și mingi din lemn. Era un joc pe echipe. Numărul participanților varia mult, fiecare echipă puțin numără de la 20 pînă la

200 jucători! Mingea trebuia prinsă și păstrată. Terenul de joc nu avea margini; uneori se dădeau veritabile bătălii, care se desfășurau pe aria a mai multor sate (dat fiind că jucătorul putea lua mingea cu el). Unele partide se prelungeau pînă la căderea nopții. Era permisă orice fel de lovitură: cu capul, cu piciorul, cu pumnul ori cu bătătorul.

Tot în Franța, în evul mediu, se jucasă și popice, popicarii fiind numeroși și foarte pătimași. Din această cauză, în 1369, regele Carol VI¹ a semnat o ordonanță prin care interzicea acest joc la Paris. O dovadă a popularității acestor întreceri sînt numeroasele contracte privind organizarea partidelor de popice în locuri anume prevăzute, așa cum

În sec. XVII, voga tenisului este preluată de biliard, care se practica în palatele regilor și nobililor; din sec. XVIII, biliardul ajunge o distracție populară, jucîndu-se și în cafenele

Însuși preotul satului îi conducea, cite o dată, pe enoriașii săi și nu se sfia să prindă și să păstreze mingea. Seniorul de Gouberville, ale cărui relatări constituie izvoare prețioase pentru istoria sec. XVI, povestește că, odată, a participat și el la o asemenea partidă. La un moment dat, a primit o astfel de lovitură încît și-a pierdut cunoștința pe teren. A fost transportat acasă și i-au trebuit mai multe săptămîni să-și revină.

Jocul s-a practicat în Franța, cu începere din sec. XIII și era foarte popular. El este citat în epopeea *Jocul lui Robin și Marion*, precum și în alte multe texte literare. Odată cu dispariția orînduirii feudale, și-a pierdut din popularitate. A mai fost totuși practicat într-o serie de regiuni ca Brețania, Normandia, Artois și chiar în Ile-de-France pînă la mijlocul sec. XIX.

rezultă din acte găsite în arhivele celor mai mulți dintre notarii vremii.

O altă activitate distractivă, rezervată mai ales nobilimii și orășenilor, era jocul cu racheta, strămoșul tenisului de azi. Este greu de stabilit cînd a apărut în Franța. Exercițiul fizic, care constă în a trimite o minge de la unul la altul, pare a fi foarte vechi. Homer povestește că Nausicaa² practica acest joc împreună cu slujitoarele ei. Și romanii îl cunoșteau; probabil că prin intermediul lor a fost introdus în Franța. La început, mingea era lovită cu palma (de unde și denumirea de „jeu de paume”), pentru ca, mai apoi, începînd din sec. XIV, jucătorii să folosească o rachetă

¹ Carol V cel Înțelept, rege al Franței între 1364-1380. În vremea sa a fost construit Palatul Lușru.

² Fiica regelui Alcinou, personaj din *Odiseea* lui Homer.

sau un bățător. După lungimea mînerului rachetei existau două feluri de tenis. Racheta cu mîner lung era folosită pentru jocul pe teren nelăgrădit. Cu cealaltă se juca pe un loc închis, înconjurat de ziduri, de unde și necesitatea unor terenuri speciale. Mingile folosite erau de două feluri: unele foarte dure, și altele mai moi, care săreau mai puțin.

Jocul era practicat și de marii seniori, ba chiar și de unii monarhi. Un cronicar scria în anul 1355 că regele Ioan II cel Bun (1350-1364), era foarte pasionat după acest sport. Partenerilor săi mai norocoși la joc le oferea cadouri prețioase. Un alt monarh, Carol V, avea un teren de tenis chiar în incinta Palatului Luveru.

Cu un veac și jumătate mai tîrziu, acest joc va fi indirect răspunzător de moartea lui Carol VIII (1483-1498). Simbătă, 7 aprilie 1498, regele, aflat la Amboise¹, a trecut prin apartamentul soției sale, Ana, invitînd-o să asiste, împreună cu el, la o partidă ce se juca la parterul castelului. Pentru a se ajunge acolo se trecea printr-o galerie, numită Hacquelebac. Dînd să traverseze această galerie, Carol s-a izbit zdrăvăn cu capul de pragul ușii. Lovitura l-a făcut să se clatine, dar și-a continuat totuși drumul. Puțin mai tîrziu s-a prăbușit brusc, murind la scurtă vreme după aceea. Congestie cerebrală sau fractură a craniului, provocată de șoc? Nu s-a aflat niciodată.

Acest tragic accident nu i-a făcut însă pe monarhi să renunțe la acest joc. Carol IX², de pildă, îi dedica multe ore; cînd Villeroi venea în fața lui cu hîrțile la semnat, suveranul îi spunea:

— Semnează dumneata pentru mine! și se ducea grăbit la terenul de joc.

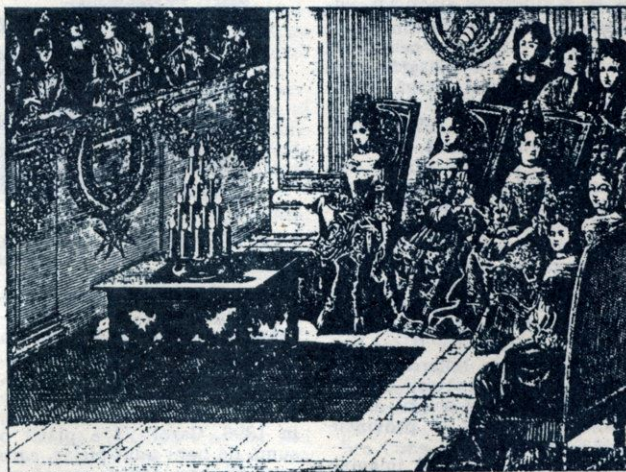
Tenisul nu era o distracție rezervată numai suveranilor. Studenții și școlarii, de exemplu, îl practicau cu atîta pati-

mă încît autoritățile s-au văzut silite, uneori, să intervină. În anul 1390, statutele Colegiului Noirmoutier (unul dintre micile colegii așezate în jurul Sorbonei) stipulau că școlarii n-au voie să joace decît cu autorizația profesorilor și cu angajamentul de a nu face prea multă gălăgie, pentru a nu-i împiedica pe ceilalți să studieze.

Jocul a cunoscut cea mai mare vogă în sec. XVI, cînd pretutindeni, atît la Paris cît și în provincie, au fost construite numeroase săli speciale, destinate acestei distracții. La Paris, unde terenurile centrale se găseau mai anevoie, a înflorit o adevărată speculă. În loc de locuințe, antreprenori rapaci înălțau mai degrabă asemenea săli, pe care le închiriau jucătorilor. Un cronicar contemporan, Pierre

săli de tenis au fost transformate în săli de spectacol, lucru ușor de realizat, deoarece constructorii prevăzuseră de-a lungul pereților galerii pentru public. În numeroase orașe din provincie, primele teatre s-au instalat în asemenea clădiri. În anul 1643, Molière a închiriat, la Paris, sala denumită Metayers, din str. Mazarin, pentru a-și instala compania teatrală „Illustre Théâtre”. Pe aceeași stradă, o altă clădire destinată tenisului, denumită „La Bouteille” s-a transformat, în 1669, în prima sală de operă.

Henric IV (1589-1610) și Ludovic XIII (1610-1643) mai practicau cu pasiune tenisul. Dar Ludovic XIV (1643-1715) i-a dat lovitura de grație, preferînd biliardul. Bineînțeles că nobilii l-au imitat pe monarh.

Încet-încet, sălile de tenis se transformă, în a doua jumătate a sec. XVII, în săli de teatru, operă și concert

L'Estoile³, a denunțat cu vehemență această atitudine scandaluoasă.

De la biliard la „lanterna magică”

Popularitatea jocului a scăzut însă sensibil în a doua jumătate a sec. XVII. Multe

Ar fi greșit să se creadă însă că masa de biliard n-ar fi apărut în Franța decît în vremea lui Ludovic XIV; este însă drept că moda biliardului se datorează pasiunii pe care Regele Soare o avea pentru acest joc. La Versailles, masa de biliard a stat multă vreme în salonul Diane, nu departe de scara ambasadiorilor (în aripa de Nord). Era o mobilă magnifică, cu laturile

¹ Castel în arondismentul Tours, unde s-a născut și murit Carol VIII.

² Rege al Franței (1560-1574). În timpul domniei sale, încep războaiele religioase între catolici și protestanți. La 24 august 1572, are loc masacrarea protestanților la Paris („Noaptea Sfîntului Bartolomeu”).

³ Cronicar francez (1546-1614), autor al unui volum de Memorii.

încărcate de aur și cu picioarele delicate sculptate. Mai târziu, un al doilea biliard a fost instalat în apartamentele particulare ale regelui, într-un salon împodobit cu portocali plantați în ghivece de argint. În fiecare seară, între șapte și opt, Ludovic XIV se afla acolo.

Regele era un jucător destul de bun. I se întâmpla însă să și piardă. Când suveranul greșea, curtenii erau stingheriți. Cine putea fi atât de îndrăzneț și nătâng în același timp să afirme că Maiestatea Sa nu era destul de dibaci? Regele își avea partenerii săi favoriți, printre care se număra și Michel de Chamillart, ministrul de Război între 1701 și 1708. Gurile rele afirmau că acesta și-ar fi câștigat înalta demnitate deoarece îl scotea mai tot timpul pe rege câștigător.

Imitându-l pe Ludovic XIV, toți nobilii aveau săli de biliard, atât în locuințele de la oraș, cât și în cele de la țară. Sala era plasată lângă marele salon ori lângă sufragerie.

În cursul sec. XVIII asistăm la o adevărată democratizare a jocului. Marile cafenele, atât de populare în secolul luminilor, ofereau clientelei lor o sală de joc specială. Nenumărate gravuri ni-i înfățișează pe jucători în jurul unei mese, luminată de mai multe lustre prinse în tavan, studiind o lovitură contestată. Mai târziu, vor fi fondate „academii” de biliard pentru a reuni pe susținătorii acestui joc. Asemenea asociații există încă și azi, atât în provincie cât și la Paris.

Dar iată și o altă imagine gravată încă de mult în memoria noastră: frumoasa Odinettes de Champdivers, amantă și îngrijitoare deopotrivă a sărmanului Carol VI (1380-1422), jucând cărți cu monarhul nebun. S-a tras concluzia — cam pripit — că jocul de cărți nu și-ar fi făcut apariția în Franța decât la finele sec. XIV; în realitate, el pare să fi fost cunoscut cu mult înainte. După toate aparențele, a ajuns în Europa din India și China. Există dovezi că, încă din 1329, în Germania, la Würzburg, se jucau cărți. De aici, această distracție s-a răs-

pândit în Italia, în Spania, și apoi în Franța.

Cea mai veche mențiune despre o partidă de cărți o aflăm într-un registru de socoteli al lui Carol VI. În anul 1392, regele dispunea să se

pe Ioana d'Arc; Paul Claudel¹ amintește faptul în piesa lui, *Ioana pe rug*.

Dintre toate jocurile de cărți, tarocul a devenit foarte popular, începând din veacul al XIV. El includea nu mai pu-

Ducii de Bourgogne, d'Anjou și de Berry — nepoții lui Ludovic XIV — jucând tric-trac

plătească pictorului său, Charles Grignonet, o sumă frumoasă pentru confecționarea a trei perechi de cărți de joc. Ele erau executate de mână, asemenea miniaturilor. Dintr-un alt registru, aflăm că, în 1396, Carol VI a plătit o sumă de bani unui pielar, care confecționase pentru regină un etui, în care să-și păstreze cărțile de joc.

În secolul XV, xilografia a permis producerea unor cărți de joc mult mai ieftine, folosirea lor fiind la îndemina oricui. Încet, încet, cele patru culori (pică, cupă, caro și treflă), precum și figurile au început să se încetățenească. Denumirea figurilor a fost preluată din galeria împăraților, a eroilor și a femeilor virtuose. La Hire, însoțitorul Ioanei d'Arc, a devenit imaginea valetului de cupă. S-a pretins chiar că, una dintre regine, ar fi simbolizat-o

țin de 78 cărți. Regulile erau foarte complicate, figurile numeroase și numele lor bizare.

În sec. XV-XVI, jocul se practica pretutindeni: în taverne și la Curte, printre nobili și printre burghezi. La Paris s-au deschis case speciale în acest scop, unde se juca pe mize mari. Autoritățile ecleziastice și chiar și cele laice au trebuit să intervină împotriva acestor excese. O ordonanță din 1577 a lui Henric III a interzis ținerea unor asemenea tipouri, dar ordinul nu a fost respectat.

În secolele următoare distracțiile erau cam aceleași. În timpul Revoluției, fabricanții de cărți s-au adaptat modei zilei; regii, reginele și valetii au fost înlocuiți cu figuri ale-

¹ Poet, dramaturg și eselist francez (1868-1955). A avut și o îndelungată activitate diplomatică, desfășurată mai ales în Orient.

gorice — Mariană¹, zeul războiului, Egalitatea, Libertatea artelor, Platon, Cato, Brutus.

Șahul se juca, în continuare, peste tot, acasă ca și la cafenea. Era distracția preferată a lui Jean-Jacques-Rousseau, la celebra cafenea a Regenței, unde mai puteau fi văzuți și Diderot, D'Alembert, și mai târziu Robespierre și Bonaparte.

Tric-tracul² era un joc de interior foarte apreciat de femei. Un tablou de Lancret³ înfățișează pe o tânără femeie, fermecător înveșmîntată, care are aerul că discută cu partenerul ei despre o mișcare contestată și cere părerea celor din jur. Cînd se plictiseau de table, oamenii jucau dame, acasă sau la cafenea. Altă distracție apreciată de toată lumea, de la marii seniori pînă la micii meșteșugari, era lotoul⁴.

Se datorează oare fiziocraților, acești îndrăgostiți de natură, faptul că distracțiile în aer liber au început să se bucure de un tot mai mare succes? Sînt divertismente simple, la care iau parte nu numai copii, ci și tinerii. Iată, de pildă, jocul de-a baba oarba, ilustrat într-un tablou de Hubert Robert⁵, care înfățișează mai mulți tineri ce se distrează practicînd acest joc în fața unui castel. Huet⁶ este autorul unor picturi unde tinerii se joacă de-a capra. Dar tot în acest sec. XVIII, asistăm la apariția unui divertisment care va avea mult succes: „lanterna magică”. Este vorba de niște desene, pictate pe sticlă, și apoi proiectate pe pînză cu ajutorul unei lanterne. Cine și-ar fi putut imagina, atunci cînd acest instrument „magic” a început să se răspîndească, că el va fi precursorul cinematografului?

În românește de Radu BERCEANU

¹ Personaj simbolic, semnificînd Franța.

² Se juca pe o placă de lemn, împărțită în două, folosindu-se zaruri și dame.

³ Nicolas Lancret (1690-1743), pictor francez, autor de scene galante și portrete.

⁴ Joc în care participanții trebuie să completeze niște cartonașe imprimate cu numere scoase la întimplare dintr-un săculeț.

⁵ Pictor francez, peisagist (1733-1808).

⁶ Paul Huet (1803-1869), pictor francez, peisagist.

BĂTĂLIA PENTRU NIKOPOL

(Urmare din p. 35)

Nadejkin capturează 138 bărci în bunăstare, pregătite de forțele dușman pentru trecerea trupelor proprii. La ora 18, în ziua de 7 februarie, batalionul lui Nadejkin începe să forțeze Niprul. Iar în noaptea spre 8 februarie, toată Brigada 5 infanterie moto de gardă declanșează lupta pentru cucerirea orașului. Alături de această brigadă, Divizia 266 infanterie forțază și ea Niprul.

În ziua de 8 februarie, la ora 4 dimineața, aceste două unități ocupă centrul orașului, Nikopol. Pentru a putea da trupelor, concomitent, pozițiuni de continuare a ofensivei, grupa operativă trebuie să treacă și ea Niprul, cu un pod plutitor, la Nikopol. Înainte de a mă îmbarca, o lovitură primită prin surprindere, în piept, e gata să mă dea jos din sa. Din fericire, glonțul dușman nimereste în automobilul care îmi atîrnă la piept.

Cam pe la ora 6 dimineața, ajungem și noi în centrul orașului. Fasciștii se retrag în grabă, mai precis, fug în dezordine în lungul malului drept al Niprului, spre Vest. Aici ar fi necesară o lovitură puternică, dinspre Nord, a Frontului 3 ucrainean, pentru a tăia căile de retragere ale inamicului spre Vest.

După ce ordon trupelor să-și urmărească pe hitleriști, mă deplasez, împreună cu un grup de ofițeri, la punctul de observare, de la extremitatea nordică a orașului. Avioanele noastre domină spațiul aerian. Prin radio, raportăm comandantului Frontului 4 ucrainean, generalul-colonel F.I. Tolbuhin, despre cucerirea orașului Nikopol. Arborăm apoi drapelul roșu pe una dintre cele mai înalte clădiri ale orașului, dînd astfel de veste populației că Nikopolul a fost eliberat.

Acum așteptăm cu nerăbdare ordinul comandantului

suprem, așa cum se obișnuiește. Cam pe la amiaza zilei (8 februarie 1944), văd de la punctul meu de observare că avionul nostru PO-2 se apropie la mică înălțime de oraș și face un cerc deasupra aerodromului. Avionul aterizează și în întîmpinarea mea îl văd alergînd pe locotenent-colonel A.N. Stroghi. Era ofițer cu însărcinări speciale pe lângă mareșalul Uniunii Sovietice A.M. Vasilevski. Cam pe la o sută de pași unul de celălalt, el mă recunoaște, îmi zîmbește, face un gest cu mîna, se întoarce în fugă la avion, urcă în el și pornește.

Aflu mai târziu despre ce este vorba. A.N. Stroghi avea misiunea să precizeze unde erau trupele Frontului 4 ucrainean. Văzîndu-mă în Nikopol, el înțelese ce-l interesa: „Dacă comandantul armatei se află în oraș, n-are cum să fie singur, înseamnă că aici îi sînt și trupele”.

Prin eliberarea orașului Nikopol, trupele sovietice nu numai că au alungat spre Vest ultima grupare de trupe a inamicului și că au înapoiat patriei un important centru industrial, ci au pecetluit soarta grupării inamicului din Crimeea, care putea fi aprovizionată acum numai pe cale maritimă.

La 7 martie 1944, sînt invitat de comandantul frontului generalul F.I. Tolbuhin, și de generalul N.E. Subotin, membru Consiliului militar al frontului. Ei îmi comunică că sînt chemat la Marele Cartier General. Generalul Tolbuhin îmi spune că sînt propus de Consiliul militar al frontului la o decorație de stat pentru îndeplinirea cu succes a misiunii.

Seara, ajung la Marele Cartier General. I.V. Stalin îmi propune să iau comanda Armatei 4 de tancuri, care, în acest timp, duce ofensiva în componerea Frontului 1 ucrainean din Ucraina de Vest. La 9 martie, preiau comanda acestei armate.

În românește de colonel (r)
Victor BOLDESCU

MĂREAȚA VICTORIE A POPOARELOR ÎMPOTRIVA FASCISMULUI

Se împlinesc în acest an, la 9 mai, 35 ani de la sfârșitul celui de-al doilea război mondial, încheiat prin înfrângerea Germaniei naziste.

Cinstind această glorioasă aniversare, revista noastră organizează un nou concurs Magazin istoric, intitulat Măreața victorie a popoarelor împotriva fascismului. Răspundem, astfel, și dorinței exprimate de numeroși cititori de a evoca, și pe această cale, momente din lupta antifascistă a popoarelor, în rindul cărora poporul român, sub conducerea încercată și clarvăzătoare a Partidului Comunist Român, a înscris pagini eroice de împotrivire față de regimul de dictatură militară fascistă, de dominație nazistă, iar după victoria revoluției de eliberare națională și socială, antifascistă și antilimperialistă, a luptat cu succes pentru nimicirea agresorilor fasciști, pînă la victoria finală.

Relevind lecția drastică a cedărilor în fața agresorilor fasciști care au dus la cel de-al doilea război mondial, Partidul Comunist Român, secretarul său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu militează cu neslăbită vigoare pentru ca omenirea să nu mai cunoască o nouă conflagrație, pentru unitatea de acțiune a tuturor forțelor sociale înalțate, a oamenilor politici, a popoarelor lumii pentru a stăvili orice încercare de reînviere a fascismului, pentru salvagardarea păcii și securității tuturor statelor lumii. Învățămintele istoriei marilor conflagrații, prețul imens plătit de popoare în acest holocaust, răsună ca un îndemn perpetuu la vigilență față de orice variante neonaziste și neofasciste.

Concursul este format din patru serii a câte zece întrebări, care vor fi publicate în numerele 2, 3, 4, 5/1980 ale revistei noastre. Întrebările sînt formulate exclusiv pe baza articolelor apărute în Magazin istoric în anul 1970-1980. La fiecare întrebare se va preciza, în paranteză, anul apariției articolului pe baza căruia a fost formulată.

Ca și la celelalte concursuri, facem cîteva precizări:

Răspunsurile, cît mai concise, se vor limita doar la problemele ridicate de întrebări, fără nici un adaos (nume, date, citate etc.). Ele vor fi trimise toate odată, după apariția ultimei serii de întrebări. Concurenții vor scrie răspunsurile foarte cîte, pe o singură față a filei. Împreună cu cele patru taloane*, răspunsurile vor fi trimise pe adresa: Redacția Magazin istoric, Căsuța poștală 1-702, București, codul 70 100, pînă cel mai tîrziu la 30 iunie 1980 (data ștampilei poștale). Plicurile vor purta mențiunea Pentru concurs.

Rectificările ulterioare ale răspunsurilor nu se vor lua în considerație, singurele valabile

fiind cele de pe buletinele de concurs, expediate împreună cu taloanele.

Dacă numărul scrisorilor cu răspunsuri exacte depășește pe cel al premiilor, cîștigătorii vor fi desemnați — ca și în trecut — prin tragere la sorți. Numele celor care atacează două sau mai multe serii de taloane vor fi prezente de două sau mai multe ori în urnă.

Datele personale ale concurenților (nume, adresă și profesie) vor fi scrise cîte, cu litere mari de tipar, imediat sub ultimul răspuns.

Concursul este dotat cu 90 premii:

— Premiul I	1 televizor OLT
— Premiul II	1 casetofon STAR
— Premiul III	1 radioreceptor GLORIA
— Premiul IV	2 radioreceptoare JUPITER -2
— Premiul V	5 aparate foto ORIZONT AMATOR D
— Premiul VI	5 stilouri PELIKAN
— Premiul VII	5 aparate foto SMENA-SYMBOL
— Premiul VIII	5 aparate foto SMENA 8M
— Premiul IX	10 albume foto
— Premiul X	10 truse stilou SIRIUS
— Premiul XI	15 abonamente pe un an la Magazin istoric
— Premiul XII	30 abonamente pe 6 luni la Magazin istoric

Încheind aici prezentarea concursului Magazin istoric, ediția 1980, urăm participanților mult succes!

Prima serie de întrebări

1. În 1933, Comitetul Central al partidului a desemnat în conducerea unei importante organizații antifasciste pe tînărul comunist Nicolae Ceaușescu, crescut și cîlit în focul luptelor revoluționare.

Înființată la scurt timp după ascensiunea nazismului la putere în Germania; organizația a contribuit, sub directă conducere a P.C.R., la mobilizarea clasei muncitoare, a maselor populare, a forțelor social-politice dintre cele mai largi la lupta pentru salvagardarea drepturilor și libertăților democratice, pentru apărarea independenței și suveranității statului.

Cum se numea această organizație? (1973).

* Talonul de participare se află în p. 63

2. „Români! Pacea pe care întreaga națiune o dorește trebuie cucerită prin lupta poporului care trebuie să ia în propriile sale mâini soarta sa” se arăta în *Manifestul Frontului Unic Muncitoresc* din 1 mai 1944, care chema poporul la luptă.

Știi care erau obiectivele formulate în acest important document al unității de acțiune a clasei muncitoare? (1974)

3. La 27 octombrie 1944, în ședința Consiliului de Miniștri din București a fost citită telegrama adresată primului ministru de către comandantul Armatei 4 române prin care se exprimau bucuria și mândria realizării „unui fapt de arme menit să asigure unitatea și libertatea patriei”.

La ce eveniment se referea documentul menționat? (1974)

4. În perioada insurecției naționale armate antifasciste și antiimperialiste, între 23 și 31 august 1944, armata română a participat la luptele împotriva forțelor hitleriste cu 37 divizii operative și de instrucție, alte unități și formațiuni, totalizând un efectiv de...

Precizați efectivul. (1974)

5. „Populația maghiară din țara noastră — se spunea într-un apel din februarie 1944 al MADOSZ — își poate dobândi libertatea numai prin scuturarea, împreună cu poporul român, a jugului hitlerist, asigurând libertăți omenești generale”. Același document sublinia că, atât pentru români cât și pentru maghiari și celelalte naționalități, nu este decât o singură cale de a scăpa de „robia hitleristă comună”.

Care era această cale? (1974)

6. „V-am așteptat fiindcă știam că ne aduceți libertatea de sub jugul ocupanților germani... Sfântă și frumoasă este menirea dumneavoastră, de a reda poporului nostru libertatea și posibilitatea de a-și croi un destin propriu...”. Astfel se adresa, la 1 februarie 1945, învățătoarea din comuna Polomka, R.S. Cehoslovacă, unităților române care eliberaseră localitatea.

Precizați despre ce unități este vorba. (1980)

7. Cea mai mare bătălie de blindate din istorie s-a desfășurat în vara anului 1943 și s-a încheiat cu o strălucită victorie sovietică.

Indicați numele de cod al operației. (1970)

8. „Întregul edificiu nazist din Balcani începe să se năruie. Consecințele pentru viitorul mers al războiului sînt incalculabile”. Astfel consemna un post de radio occidental, în dimineața zilei de 24 august 1944, ieșirea României din războiul hitlerist și întoarcerea armelor împotriva Germaniei naziste.

Știi despre ce post de radio este vorba? (1974)

9. Între septembrie 1937 și martie 1945, forțele populare chineze: Armata 8, Noua armată 4 și Coloana de rezistență din China de Sud au provocat agresorilor japonezi grave pierderi.

Care este cifra lor? (1976)

10. Pe o stradă din Paris se află o placă comemorativă dedicată unui partizan român, căzut în luptă cu 100 naziști.

Indicați numele lui. (1970)

CĂRȚI SOSITE LA REDACȚIE

● **FILE DIN ISTORIA MILITARĂ A POPORULUI ROMÂN**, vol. V. și VI. (coordonator de ediție general-maior dr. Ilie Ceaușescu; sub egida Centrului de studii și cercetări de istorie și teorie militară).

Editura Militară, București, 1979, 558 pp., 21,50 lei: volumele de față pun în lumina studiilor militare perioada de la începerea celui de-al doilea război mondial, pînă la proclamarea Republicii, evidențiind cu prioritate aspecte definitorii privitoare la participarea armatei române în războiul antihitlerist.

● **DEMOCRATIZAREA RELAȚIILOR DINTRE STATE ȘI NOUA ORDINE INTERNAȚIONALĂ** (sub egida Academiei „Ștefan Gheorghiu”, Institutului de științe politice și studiere a problemei naționale, coordonator — dr. Nicolae Ecobescu).

Editura Politică, București, 1979, 448 pp., 18,50 lei: studii consacrate unuia dintre imperatiile majore ale epocii și semnate de dr. Nicolae Ecobescu, prof. dr. Virgil Căndea, prof. univ. dr. Ovidiu Trăsnea, conf. univ. dr. Victor Duculescu, dr. Alexandru Bolintineanu, prof. univ. dr. Petru Pinzaru, Marian Chirilă, prof. univ. dr. doc. Edwin Glaser, dr. Petre Bărbulescu, dr. Ion Diaconu, dr. Ionel Cloșcă, dr. Fred Mahler, prof. univ. dr. Alexandru Tănase, dr. Ioniță Olteanu, dr. Ioan Voicu.

● **TRADIȚII DE SOLIDARITATE REVOLUȚIONARĂ ROMÂNIO-UNGARE** (sub egida Institutului de studii istorice și social-politice; volum îngrijit de: Gheorghe Zaharia, Augustin Deac — coordonatori, Ladislau Gergely, Suzana Homenco, Ion Iacoș, Crișan Iliescu, Victoria Marinescu, Teodor Pinteau, Ion Toacă, Gheorghe Tudor).

Editura Politică, București, 1979, 452 pp., 25 lei: documente și amintiri din perioada 1884-1946.

● **Victor Atanasie, Atanasie Iordache, Mircea Iosă, Ion M. Oprea, Paul Opreșcu — ROMÂNIA ÎN PRIMUL RĂZBOI MONDIAL.**

Editura Militară, București, 1979, 574 pp., 37 lei: prima sinteză de amploare din istoriografia românească, scrisă de pe pozițiile materialismului istoric, ce abordează aspecte fundamentale ale participării țării noastre la prima conflagrație mondială.

● **Teodor Pavel — MIȘCAREA ROMÂNILOR PENTRU UNITATE NAȚIONALĂ ȘI DIPLOMAȚIA PUTERILOR CENTRALE.**

Editura Facla, Timișoara, 1979, 348 pp., 19,50 lei: pagini din cronică luptei pentru Marea Unire, între anii 1878 și 1895.

● **Damascin Bojincă — SCRIERI** (studiu introductiv, selecție de texte și note de Nicolae Bocșan).

Editura Facla, Timișoara, 1979, 178 pp., 14 lei: antologie din operele istorice ale învățatului bănățean, profesor la Academia Mihăileană din Iași și ministru de Justiție (1860-1861), după Unirea principatelor.

POSTA MAGAZIN ISTORIC

— Cititorii noștri ne pot scrie fie pe adresa indicată, fie la căsuța poștală nr. 1-702, București.
— Atragem din nou atenția tuturor celor care ne scriu că manuscrisele și documentele anexe nu se înapoiază. În consecință, corespondenții noștri sînt rugați să-și păstreze copile corespunzătoare. De asemenea, ne vedem siliți să subliniem pentru cei care ne scriu de mină, adesea cu creionul și foarte necitez că le vom răspunde mult mai puțin prompt decît corespondenților care nu ne pun probleme de descifrare a scrisului lor.

— Unii cititori ne pun — în aceeași scrisoare — zeci de întrebări de amănunt din istoria națională și universală. A le răspunde la fel de amănunțit ar însemna a redacta în fiecare lună încă cel puțin o revistă. Rugăm a ni se scrie mai concis și a ni se adresa eventualele întrebări numai pe marginea articolelor publicate.

PRIN PATRU GENERAȚII

Pornind de la discursul de recepție al Elenei Văcărescu la Academia Română (nr. 11/1979) TEODORA PETRESCU, din București, ne comunică și cuvințarea pe care președintele Academiei, Ludovic Mrazec, a rostit-o cu acest prilej, în ședința festivă din 2 februarie 1934 și din care reținem: Personalitatea d-voastră este răsărită dintr-o constelație de poezi române, dintr-o întregă rasă, care a strălucit prin patru generații, începînd cu marele Ban Ienăchiță, din secolul al XVIII-lea, admirat la Viena, la Curtea împăratului Iosif II, pînă la (fancul) marele Logofăt, bunicul d-voastre, a cărui culogere de poezii, tipărită la 1848 în București, cuprinde afirmarea ideilor sale luminoase și profetice pentru viitorul țării: unirea și înălțarea neamului... Intrupîndu-se în zilele noastre acel vis întrevăzut de bunicul d-voastre, acum un secol și mai bine, este firesc să se fi aprins în sufletul domniei-voastre focul sacru, a cărui putere v-a pus în acțiune toată energia moștenită, toate cunoștințele, toate talentele, pentru a înlătura și combate acțiunile multiple ale vrăjmașilor de toate felurile, care caută să împuțineze, să slăbească, să întoarcă la neîntîlnire ceea ce s-a împlinit după secole de suferință și lupte grele și după valuri de virtute și de sînge vărsat de fiii eroici al neamului.

SOARELE PĂCII DE LA MOISEI

NICOLAE TOMOIAGĂ CRIȘAN, din cadrul Institutului de tehnologie izotopică și moleculară, din Cluj-Napoca. Reținem din partea finală a scrisorii: Niciodată n-a arătat comuna Moisei mai frumoasă ca acum, în anii noii sale existențe. Moiseenii au ridicat-o cu grijă și dragoste și soarele păcii a fost zidit în pereții caselor, pentru ca acest soare să nu mai fie niciodată întunecat de cenușa războiului. Același soare ne luminează pașii nouă, cei de astăzi, și ne îndeamnă să veghem pentru ca dramatica epopee a Moiseului să nu se mai repete.

PIATRA LIBERTĂȚII

Pe marginea articolului Un monument al libertății (nr. 9/1979) prof. TEODOR SEICEANU, din Blaj, jud. Alba, ne comunică: Piatra Libertății, evocatoare a memorabilei adunări din 3/15 mai 1848, se află în prezent în fața Muzeului de istorie al orașului Blaj.

TREPANAJIE

Pe marginea notei Operații fără anestezie (nr. 10/1979) dr. VOICU PETRUȚIU, din Dej, jud. Cluj, ne scrie: Autorul (N.N. Rădulescu) afirmă că pe teritoriul R.F. Germania s-au găsit cranii trepanate datînd de acum 4 000 ani, ceea ce ar constitui o noutate pe continentul nostru, deoarece trepanația era cunoscută doar în Africa. În realitate, deschiderea cutiei craniene era cunoscută și pe teritoriul patriei noastre, încă din cele mai vechi timpuri. În localitatea Galații Bistriței, din apropierea orașului Bistrița, s-a găsit într-un mormînt antic un instrument pentru trepanație, studiat și descoperit într-o comunicare de profesorul dr. Valeriu Bologna.

LUI KOGĂLNICEANU

Prof. VASILE CALESTRU, de la Liceul „Cuza vodă” din Huși, ne trimite o imagine a monumentului ridicat, în 1959, în acest oraș, în amintirea marelui istoric și om politic român, de la a cărui naștere s-au împlinit, la 10 septembrie 1979, 162 ani. Bustul, operă a sculptorului V. Acioba-niței-Mera, este amplasat în fața Liceului agro-industrial, pe strada M. Kogălniceanu.

ITINERARIUL UNUI TABLOU CELEBRU

Ing. GEORGE MINESCU, din București, ne istorisește cum a cumpărat și adus în țară, în 1843, portretul lui Horea, reprodus de noi pe coperta IV din nr. 10/1978 și pe care, în 1975, l-a donat Muzeului Unirii din Alba Iulia (nr. 4/1979): Ia luna mai 1943 mă aflam la Viena pentru cumpărarea de mobilier de epocă cu care să completăm colecția muzeului de la Golești, de a cărui reconstituire se ocupa Institutul Național al Cooperăției, al cărui director eram. La un mare anticar vienez (Ing. Viktor Reitzner, Gallerie Alte und Neue Kunst und Kunstgewerbe) am văzut amintitul tablou, în care am recunoscut imediat figura lui Horea.

Proprietarul magazinului m-a informat că tabloul reprezintă Ein Rundenische Helder (un erou român) și că, cu o zi mai înainte, un reprezentant al Legăției maghiare văzînd portretul a decis să-l cumpere, în 3-4 zile, pentru un muzeu din Budapesta.

POSTA MAGAZIN ISTORIC

M-a informat, de asemenea, că tabloul a aparținut unui conte din orașul Graz (Austria). Mi-a cerut un preț în mărți, care reprezenta la acea dată 18 000 lei, pe care l-am acceptat imediat, plătiindu-l și ridicând tabloul. Un colaborator al meu care mă însoțea s-a mirat că plătesc această enormă sumă pentru tabloul. Pe drum l-am spus că și dacă îmi pretindea de 5 ori mai mult, tot îl achiziționam.

La hotel, tabloul a fost văzut și de consuliul nostru din Viena, care mi-a mărturisit că el de 5 ani vizitează săptămânal anticariatele din oraș, fără să fi avut norocul să găsească un tablou alt de valoros.

Austria era la acea dată, după cum se știe, anexată de Germania nazistă. Potrivit legilor ei, tablourile de artă nu puteau fi scoase din țară.

Pentru a putea aduce în țară tabloul, am avut norocul ca la Viena să se găsească în acel timp profesorul Ion Răducanu, rectorul Academiei de Înalte Studii Comerciale și Științe. Această din urmă mi-a spus să scot tabloul din ramă, să-l fac sul și să-l dau dinsele, care îl va pune la spatele său în cabina vagonului de dormit în care călătorea, propunere acceptată și de profesorul Răducanu.

În acest fel, tabloul a ajuns cu bine la București.

DIN TIMPUL LUI ȘTEFAN CEL MARE

Doind să cunoască unele date referitoare la cercetările privind fostul curte domnăscă de la Hirău și cum noi nu răspundem decât a celor întrebări formulate pe marginea articolelor apărute în revistă, MIHAI ȚĂRĂRIȚĂ, din Iași, s-a adresat, la sugestia noastră, Institutului de Istorie „A.D. Xenopol” din Iași și a primit următorul răspuns, semnat de Ștefan Cheptea, cercetător științific: Cercetările arheologice din incinta curții domnești din Hirău au fost efectuate de un colectiv din cadrul Institutului „A.D. Xenopol”, care a descoperit și datat unele dintre complexele arhitecturale care făceau parte din ansamblul curții. De curând, au fost descoperite, pe latura de Răsărit subsolurile unor construcții alipite zidului de incintă din sec. XV. A fost restaurat, de asemenea, subsolul casei din timpul lui Ștefan cel Mare.

STATISTICA CONCURSURILOR

Pasionat de istorie și de... statistică, ȘTEFAN HAUP-TMAN, din Pincota, jud. Arad, ne mărturisește că este abonatul revistei încă de la primul număr, împărțindu-ne, laodată, câteva constatări personale pe marginea Concurșurilor Magazin Istoric: Consider binevenite concursurile organizate, care sînt un mijloc de verificare a cunoștințelor dobindite de cititori. Cifrele ne indică creșterea continuă a cunoștințelor lor. Astfel, dacă la primul concurs (1971) au răspuns corect la întrebări 61,7%, la concursul din 1979, au dat răspunsuri exacte 43,90% dintre concurenți. La cele 10 concursuri organizate au participat 115 827 cititori, din răspunsuri exacte 47,83%, altfel spus 55 401 dintre ei.

RECUNOAȘTERE

FLORICA-CIREȘICA CERNAT, din Slatina. În nr. 9/1979, citind nota *Morminul Eroinei*, de la p. 62, am văzut că Ecaterina Teodoroiu a fost înmormîntată lângă cel ce a fost căpitanul Dumitru Morojan, tatăl meu. În *Buletinul tranșelor* din 12 octombrie 1917, au apărut două articole elogioase despre Ecaterina Teodoroiu și maiorul post-mortem Dumitru Morojan.

CERERE... ANONIMĂ

O scrisoare din comuna Brodina, jud. Suceava, semnată Cetățenii abonați ne solicită să ne trimitem revista pe luna martie nr. 4/1979 (sic!) pe care noi n-am primit-o. După cum am precizat în repetate rânduri, redacția noastră nu ia în considerație anonimele.

Deci, pentru a face cunoștințele demersuri și a vă ajuta să intrați în posesia numărului de revistă neprimite, așteptăm, mai înainte de toate, stăpîni abonați... anonimi, să vă declinați identitatea.

PE SCURT

Dr. VIRGIL D. VRACIU, din comuna Agathon - Curtești, jud. Bacău: prof. dr. Gh. Banu (nr. 10/1979), a fost în timpul studiilor universitare președinte al Societății Studenților din Universitatea București, iar, ulterior, al Cercului studenților români din Paris.

VASILE CERNAT, din București: în nr. 3/1977 am publicat un articol a cărui concluzie era în facțarea tradițiilor privind originea familiei mamei lui Petru Rareș din neamul boierilor Cernat, din care a aparținut și generalul erou de la 1877, Alexandru Cernat (nr. 6/1978).

IORGU STAN din Focșani: pe cele două teme propuse de dv. am publicat articole în nr. 3/1972 (Originele scrișului) și în nr. 6, 7/1977 (Calendarul dacic de la Sarmizegetusa).

MULȚUMIRI

Din corespondența primită în ultimul timp, am reținut propunerile, sugestiile, completările și informațiile trimise de următorii cititori, cărora le mulțumim: FLORIN ARDEANU, pensionar C.F.R., din Brașov; VASILE CÎRLAN, din Roman; GHEORGHE MUȘAT, din București; ELENA-ANA OLEA, din Deva; EMILIAN I. POPESCU, din București; GH. MARICA, din Golești, jud. Dolj; MIHAI MACAVEI, com. Răseni, jud. Botoșani și HENRICH GOLDSTEIN, din Cluj-Napoca (ne-au felicitat cu prilejul apariției nr. 150).

Cristian POIȘTEANU

CERERI ȘI OFERTE

GHEORGHE CARP, alea Bujorului, bl. 4, sc. B, ap. 11, Caransebeș, jud. Caraș-Severin, solicită: nr. 1-7, 9/1987; oferd: nr. 6-11/1968; 6-10/1969; 3/1971; 8/1972; 6, 7, 10, 12/1973; 5/1975.

OLIMPIU ÎEPUREANU, b-dul Republicii, bl. A, ap. 11, Năsăud, jud. Bistrița-Năsăud, solicită: nr. 1, 4, 6-8/1967; 1-6/1968; 1/1978; oferd: nr. 5, 6, 9/1969; 1, 11/1970; 9/1971; 1, 3, 8/1972; 6, 11, 12/1973; 1-10, 12/1974; 1-11/1975; 1, 3-11/1976; 1-3, 5, 7/1977; 2, 3, 6, 7/1978.

DUMITRU BIRLEANU, str. Corbului, bl. 5, ap. 12, Reșița, jud. Caraș-Severin, solicită: nr. 9/1973; 12/1975; 4-7/1976; 7-12/1978.

TELEFUS ALEXE, com. Crevedia Mare, jud. Ilfov, oferd: nr. 8/1971; 2, 3, 5-12/1974; 1-3, 5/1976.

OCTAVIAN E. NEGRUȚI, b-dul 1848, nr. 81/28, Trgu Mureș, jud. Mureș, oferd: nr. 6/1967; 9, 11, 12/1968; 5/1969; 3-7, 10-12/1970; 1-8/1971; 4/1972; 2, 3, 6, 8/1973; 10/1975; 6, 7/1976.

ALEXANDRU CAZACU, str. Milcov, nr. 108, sc. C, ap. 12, Bacău, oferd colecția completă.

NICOLAE F. MIJA, str. Caporal Ursuleu, nr. 14, bl. M-2, ap. 22, București, oferd: nr. 11/1971; 3/1972; 4, 9, 10/1973; 9, 11/1977.

SPRIDON OLARU, com. Teslui, jud. Olt, of. p. Slatina, oferd: nr. 7/1973; 1, 7-12/1976; 1, 2, 3, 5, 6, 8, 12/1977; 4-8, 10-12/1978; 1-3, 5, 9/1979.

ION MITU, str. I. C. Frimu, nr. 55, bl. B-2, sc. A, ap. 11, Cîmpulung, jud. Argeș solicită: nr. 1, 2, 3/1967; oferd: nr. 2-12/1968; 1-6, 9-12/1969; 1-12/1970; 1/1973; 9/1975.

**talon de
participare
la
concurs
MAGAZIN
ISTORIC**

CONTENTS (Romanian History) **V. NICOLAE** 1890. Creation of the Bucharest Workers' Club • **I. CHIPER** The Oldest Seal Written in Romanian • **MIHNEA GHEORGHIU** Millenia of Resistance Against the Invaders • **GH. DAVID** Ancient Historians on Agro-Pastoral Activities in Dacia • **C. PREDA** Dacian Citadels: Cetățeni • **V. SLĂVEȘCU, I. URȘU A.D.** Xenopol — Researcher of Romanian Past • **G.G. POTRA** 1935-1936: New Testimonies on the Reich's Pressures upon Romania • **AL. D. DUȚU** Romania in the War Against Hitler • **N. CONSTANTINIDI** Paris Agrees With Take Ionescu

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **V. NICOLAE** 1890. Fondation du Club des ouvriers bucarestois • **I. CHIPER** Le plus ancien sceau à texte roumain • **MIHNEA GHEORGHIU** Résistance millénaire contre les envahisseurs • **GH. DAVID** Historiens anciens sur l'agriculture et le pâturage géto-daciens • **C. PREDA** Cités daciennes: Cetățeni • **V. SLĂVEȘCU, I. URȘU A.D.** Xenopol — Investigateur du passé roumain • **G.G. POTRA** 1935-1936: Nouveaux témoignages sur les pressions de l'Allemagne nazie sur la Roumanie • **AL. D. DUȚU** La Roumanie dans la guerre anti-hitlérienne • **N. CONSTANTINIDI** Paris donne son approbation à Take Ionescu

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **В. НИКОЛАЕ** 1890. Основание клуба бухарестских рабочих • **И. ЧИПЕР** Самая древняя печать с надписью на румынском языке • **МИХНЯ ГЕОРГИУ** Тысячелетнее сопротивление против завоевателей • **Г. ДАВИД** Историки древности о земледелии и пастушестве в Дании • **К. ПРЕДА** Дакийские крепости: Четаэни • **В. СЛЭВЕСКУ, И. УРСУ А.Д.** Ксенопол — исследователь-румынского прошлого • **Г.Г. ПОТРА** 1935-1936: Новые свидетельства о давлениях гитлеровской Германии на Румынию • **А.Д. ДУЦУ** Румыния в войне против Гитлера • **Н. КОНСТАНТИНИДИ** Париж соглашается с Take Ионеску

INHALT (Rumänische Geschichte) **V. NICOLAE** 1890. Gründung des Arbeiterklub in Bukarest • **I. CHIPER** Das älteste Siegel mit rumänischem Text • **MIHNEA GHEORGHIU** Der tausendjährige Widerstand gegen die Eindringlinge • **GH. DAVID** Historiker des Altertums über die pastoral-landwirtschaftliche Beschäftigungen der Geto-Daken • **C. PREDA** Dakische Burgen: Cetățeni • **V. SLĂVEȘCU, I. URȘU A.D.** Xenopol — Forscher der Vergangenheit Rumäniens • **G.G. POTRA** 1935-1936: Neue Beweise der Pressionen Hitlerdeutschlands auf Rumänien • **AL. D. DUȚU** Rumänien im Krieg gegen Hitler • **N. CONSTANTINIDI** Paris billigt Take Ionescu

SUMARIO (Historia rumana) **V. NICOLAE** 1890. La fundación del Club de los Obreros de Bucarest • **I. CHIPER** El más antiguo sello con leyenda en rumano • **MIHNEA GHEORGHIU** La resistencia milenaria contra los invasores • **GH. DAVID** Historiadores antiguos sobre las preocupaciones agrarias y pastoriles de los geto-dacios • **C. PREDA** Fortalezas dacias: Cetățeni • **V. SLĂVEȘCU, I. URȘU A. D.** Xenopol — investigador del pasado de Rumania • **G.G. POTRA** 1935-1936: Nuevos testimonios sobre las presiones de Alemania hitleriana contra Rumania • **AL. D. DUȚU** Rumania en la guerra antihitleriana • **N. CONSTANTINIDI** París aprueba a Take Ionescu

ABONNEMENTS : ILEXIM — Departamentul export-import presă, București, strada
13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136-137, telex : 11226

magazin istoric

București, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702, Cod 70 100, telefon 16 68 72.

REDACTORI: Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Dragomirescu, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu-Năstășel, Ana-Maria Șerbănescu, Marian Ștefan
SECRETAR RESPONSABIL DE REDACȚIE: Valeriu Buduru
PREZENTAREA ARTISTICĂ: Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR: Anton Tănase
CORECTURA: Georgeta Apreotesei, Constanța Avram

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a preselor. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr — 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scintei” — București

